

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली



कम संख्या _____

काल नं० _____

खण्ड _____

9282

स्वः आत्मार्थी मुनिश्री राजपाल्ठ
स्वामीना स्मरणार्थे.

श्री आत्मसिद्धिशास्त्र.

आत्मसिद्धिशास्त्र विशेष विचारवा योज्य छे.

श्रीमद् राजचंद्र.

शक्तिप्रणिमा.

वि. सं. १९६४.

मूल्य

नित्य स्वाध्याय.

प्रकाशकः

दाशी रामल्ल माण्डेकर
वकील-राजकोट सहर.

मुद्रालुस्थान
श्री लक्ष्मी आर्ट प्रिन्टरी.
लावनगर.

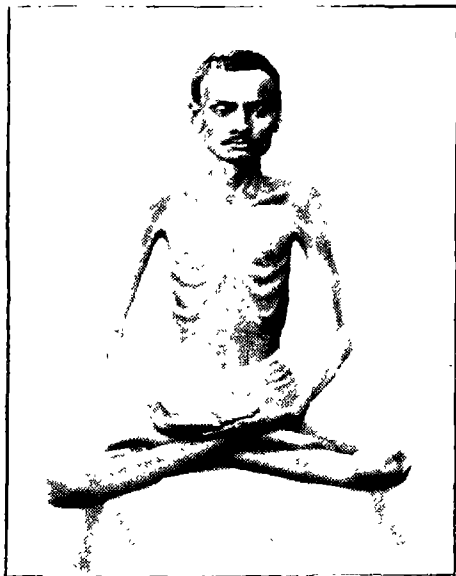
ज्ञान ध्यान वैराग्यभय, उत्तम जडां विचारः
ओ लावे शुभ लावना, ते उतरै लवपार.

× × ×
मंत्र तंत्र औषध नर्ही, जेथी पाप पलायः
वीतराज वाष्ठी विना, अवर न कोर्ष उपाय.

× × ×
वचनभृत वीतराजनां, परम शांतरस भूणः
औषध जे लव रोगनां, कायरने प्रतिकूल.

मुद्रकः
गोपी प्रनज्ज्वाह शिवज्ज्वाह.

श्रीमद् राजव्यंङ



वर्ष ३३ मुं.

वि. सं. १९५६.

બે શબ્દ.

નડિયાદમાં એક દિવસ શ્રીમદ્ અહાર ફરવા ગયા હતા. ત્યાંથી બંગલે પાછા આવ્યા ત્યારે સાંજ પડી ગઈ હતી. જ્ઞાનસ મંગાવી શ્રીમદ્ લખવા બેઠા અને શ્રી અંબાલાલ લાલચંદ્ર અંભાતવાળા જ્ઞાનસ ધરી ઉભા રહ્યા; કલમ ચાલી તે ચાલી. ૧૪૨ ગાથાઓ પૂરી થઈ રહી ત્યાંસુધી શ્રી અંબાલાલ જ્ઞાનસ ધરી ઉભા રહ્યા. એ ગાથાઓ તે શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર.

આ શાસ્ત્ર આત્માનો નિર્ણય કરાવી આત્મજ્ઞાન પ્રગટાવવાના ઉત્તમ હેતુથી લખાયું છે. તેમાં વિષયોની વિવિધતા નથી, તેમજ દાષ્ટાંતિક કથા કે વર્ણનો નથી. બહુ સૂક્ષ્મચર્યા કે તર્કમાં વાંચનાર ગૂંચવાઈ થાકી ન જાય તેવી રીતે તેમાં આત્મ-તત્ત્વની સિદ્ધિ તથા નિરૂપણ કરેલું છે.

[શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની શુવનયાત્રામાંથી ઉદ્ધૃત.]

सूचि.



विषय	पृष्ठ
१. आत्मसिद्धिशास्त्र [टीकासह]	१
२. प्रभुस्तुति२०३
३. सहगुरु स्तुति२१७
४. धून-संन्यय२२३
५. आत्मसिद्धिशास्त्र [काव्य]२२५
६. ञड-चेतन स्वभाव [काव्य]२४८
७. परमार्थमार्ग अथवा शुद्ध आत्मपदप्रकाश	२४९
८. भूणमार्ग रहस्य२५२
९. शुद्धिपत्र२५५

शुद्धिपत्र प्रमाणे भूलो सुधारी लीधा पछी
 पुस्तिकानो सहूपयोग करवा तथा भूलो रही गर्ह
 होय तो ते दर्शाववा विनति छे.

श्रीसद्गुरुचरणाय नमः

ॐ

श्रीआत्मसिद्धिशास्त्र.*

जे स्वरूप समबया विना,
पाभ्यो दुःख अनंत;

*श्रीमहे आ काव्य 'आत्मसिद्धि' तरीके
पद्यमां लभेल छे. पदनी नीचे आपेल विवेचन
आंखान निवासी लार्थ श्री अ'प्यालाल लाल-
च'द करेल छे; जे श्रीमदनी दृष्टि तणे नीकणी
गर्बेल छे.

कूटनोटमां आपेल लाग 'आत्मसिद्धि'
ना जुदा जुदा पदो पर. जुदा जुदा समये श्रीमहे

સમગ્નવ્યું તે પદ નમું,
શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત. ૧.

અર્થ:-જે આત્મસ્વરૂપ સમન્ત્યા વિના ભૂતકાળે
હું અનંત દુઃખ પામ્યો, તે પદ જોણે સમગ્નવ્યું
એટલે ભવિષ્યકાળે ઉત્પન્ન થવાયોગ્ય એવાં
અનંત દુઃખ પામત તે મૂળ જોણે છેહું એવા
શ્રીસદ્ગુરુ ભગવાનને નમસ્કાર કરું છું. ૧.

વર્તમાન આ કાળમાં,
મોક્ષમાર્ગ બહુ લોપ;
વિચારવા આત્માર્થિને,
ભાજ્યો અત્ર અગોપ્ય. ૨.

અર્થ:-આ વર્તમાનકાળમાં મોક્ષમાર્ગ ઘણો
લખેલ પત્રોમાંતો છે. જે પદને અંગે તે ભાગ
લખેલ તે, તે પદની નીચે ફૂટનોટમાં આપેલ છે.

લોપ થઈ ગયો છે; જે મોક્ષમાર્ગ† [પાઠાં
આત્માર્થિને વિચારવા માટે] ગુરુ-શિષ્યના
સંવાદરૂપે અત્રે પ્રગટ કરીએ છીએ. ૨.

કોઈ *ક્રિયાજડ થઈ રહ્યા,

શુષ્ક જ્ઞાનમાં કોઈ;

†પાઠાં= પાઠાન્તર. આ પાઠાન્તર તરીકે
આપેલ ભાગ આવૃત્તિ ૪ થી [આજખોધ લિપિની
આવૃત્તિ ખીજ] નો છે.—સંશોધક.

મુંબઈ કાર્તિક સુદ ૧૯૪૯.

*જિનાગમમાં આ કાળને ‘દુષમ’ એવી સંજ્ઞા
કરી છે, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે; કેમકે ‘દુષમ’
શબ્દનો અર્થ ‘દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય’

માને મારગ મોક્ષનો,
કરુણા ઉપજે જોઈ. ૩.

એવો થાય છે તે દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય તો એવો એક પરમાર્થમાર્ગ મુખ્યપણે કહી શકાય અને તેવી સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જો કે પરમાર્થમાર્ગનું દુર્લભપણું તો સર્વ કાળને વિષે છે; પણ આવા કાળને વિષે તો વિશેષ કરીને કાળ પણ દુર્લભપણાનાં કારણરૂપ છે.

અત્ર કહેવાનો હેતુ એવો છે કે ધણું-કરી આ ક્ષેત્રે વર્તમાનકાળમાં પૂર્વે જોણે પરમાર્થમાર્ગ આરાધ્યો છે, તે દેહ ધારણુ ન કરે. અને તે સત્ય છે, કેમકે જો તેવા જીવોનો સમૂહ દેહધારીપણે આ ક્ષેત્રે વર્તીતો હોત, તો તેમને તથા તેમના સમાગમમાં આવનારા એવા

અર્થ:—કોઈ ક્રિયાને જ વળગી રહ્યાં છે અને

બાણા જીવોને પરમાર્થમાર્ગની પ્રાપ્તિ સુખે-
કરીને થઈ શકતી હોત; અને તેથી આ કાળને
'દુષ્કર્મ' કહેવાનું કારણ રહેત નહીં. આ રીતે
પૂર્વારાધક જીવોનું અલ્પપણુ એ આદિ છતાં પણ
વર્તમાનકાળને વિષે જો કોઈ પણ જીવ પરમાર્થ-
માર્ગ આરાધવા ઇચ્છે તો અવશ્ય આરાધી શકે,
કેમકે દુઃખે કરીને પણ આ કાળને વિષે પરમાર્થ-
માર્ગ પ્રાપ્ત થાય, એમ પૂર્વ જ્ઞાનીઓનું કથન છે.

સર્વ જીવને વર્તમાનકાળમાં માર્ગ દુઃખે
કરીને જ પ્રાપ્ત થાય, એવો એકાંત અભિપ્રાય
વિચારવા યોગ્ય નથી; બાણુકરીને તેમ અને એવો
અભિપ્રાય સમજવાયોગ્ય છે. તેનાં બાણુ કારણો
પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

કોઈ શુદ્ધજ્ઞાનને જ વળગી રહ્યાં છે; એમ મોક્ષ-

પ્રથમ કારણ, ઉપર દર્શાવ્યું તે કે પૂર્વનું ઘણું કરીને આરાધકપણું નહીં તે.

બીજું કારણ, તેવું આરાધકપણું નહીં તેને લીધે વર્તમાન દેહે તે આરાધકમાર્ગની રીતિ પણ પ્રથમ સમજવામાં ન હોય, તેથી અનારાધક-માર્ગને આરાધકમાર્ગ માની લઈ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી હોય છે.

ત્રીજું કારણ, ઘણું કરીને ક્યાંક સત્સમાગમ અથવા સદ્ગુરુનો યોગ અને, અને તે પણ ક્વચિત્ અને.

ચોથું કારણ, અસત્સંગ આદિ કારણોથી જીવને સદ્ગુરુવાદિકનું ઓળખાણ થવું પણ દુષ્કર વર્તે છે અને ઘણું કરીને અસદ્ગુરુવાદિને વિષે સત્ય પ્રતીતિ માની ત્યાંજ રોકાઈ રહે છે.

માર્ગ માને છે, જે જોઈને દયા આવે છે. ૩.

પાંચમું કારણ, ક્વચિત્ સત્સમાગમનો યોગ બને તો પણ બળ, વીર્યાદિનું એવું શિથિલપણું, કે જીવ તથા રૂપ માર્ગ ગ્રહણ ન કરી શકે અથવા ન સમજી શકે; અથવા અસત્સમાગમાદિ કે પોતાની કલ્પનાથી મિથ્યાને વિષે સત્યપણે પ્રતીતિ કરી હોય.

ઘણુંકરીને વર્તમાનમાં કાંતો શુદ્ધક્રિયા-પ્રધાનપણામાં જીવ મોક્ષમાર્ગ કહાયો છે અથવા બાહ્યક્રિયા અને શુદ્ધવ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામાં મોક્ષમાર્ગ કહાયો છે અથવા સ્વમતિકલ્પનાએ અધ્યાત્મ ગ્રંથો વાંચી કથન માત્ર અધ્યાત્મ પામી મોક્ષમાર્ગ કહાયો છે; એમ કલ્પાયથી જીવને સત્સમાગમાદિ હેતુમાં તો તે માન્યતાનો આગ્રહ આડો

બાહ્ય ક્રિયામાં રાચતાં,
અંતર્ભેદ ન કાંઈ;

આવી પરમાર્થ પામવામાં સ્થંભભૂત થાય છે.
જે જીવો શુદ્ધક્રિયાપધાનપણામાં મોક્ષમાર્ગ
કહ્યો છે, તે જીવોને તથા રૂપ ઉપદેશનું ધોષણુ પણ
રહ્યા કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એમ
મોક્ષમાર્ગ ચાર પ્રકારે કહ્યો છતાં, પ્રથમનાં
એ પદ તો તેમણે વીસાર્યાં જેવું હોય છે, અને
'ચારિત્ર' શબ્દનો અર્થ વેપ તથા માત્ર બાહ્ય-
વિરતિમાં સમન્વયા જેવું હોય છે. 'તપ' શબ્દનો
અર્થ માત્ર ઉપવાસાદિ વ્રતનું કરવું તે પણ બાહ્ય-
સંજ્ઞાથી-તેમાં સમન્વયા જેવું હોય છે; વળી કવચિત્
જ્ઞાનદર્શન પદ કાંઈવાં પડે તો ત્યાં લાકિક કથન
જેવા લાવેનાં કથનને જ્ઞાન અને તેની પ્રતીતિ

જ્ઞાનમાર્ગી નિષેધતાં,

તેહ ક્રિયાજડ આંહ. ૪.

અથવા તે કહેનારની પ્રતીતિને વિષે દર્શન
શબ્દનો અર્થ સમજવા જેવું રહે છે.

જે જીવો આહુક્રિયા (એટલે દાનાદિ)
અને શુદ્ધ વ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામાં મોક્ષ
માર્ગી સમજે છે, તે જીવો શાસ્ત્રોના કોઈ એક
વચનને અણુસમજણભાવે ગ્રહણ કરીને સમજે
છે. દાનાદિ ક્રિયા જે કોઈ અહંકારાદિથી,
નિદાનશુદ્ધિથી, કે જ્યાં તેવી ક્રિયા ન સંભવે
એવાં છદ્દા ગુણુસ્થાનાદિ સ્થાને કરે, તો તે સંસાર-
હેતુ છે, એમ શાસ્ત્રોનો મૂળ આશય છે; પણ
સમૂળગી દાનાદિ ક્રિયા ઉત્થાપવાનો શાસ્ત્રોનો હેતુ

અર્થ:—આહ ક્રિયામાં જ માત્ર રાચી રહ્યાં છે, નથી; તે માત્ર પોતાની મતિકલ્પનાથી નિષેધે છે.

તેમ જ વ્યવહાર એ પ્રકારના છે:—એક પરમાર્થમૂળહેતુ વ્યવહાર, અને બીજો વ્યવહાર-રૂપ વ્યવહાર. પૂર્વે આ જીવે અનંતીવાર કર્યા છતાં આત્માર્થ થયો નહીં એમ શાસ્ત્રોમાં વાક્યો છે, તે વાક્ય અહણુ કરી સુઓડો વ્યવહાર ઉત્થાપનારા પોતે સમન્થા એવું માને છે; પણ શાસ્ત્રકારે તો તેવું કશું કહ્યું નથી. જે વ્યવહાર પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર નથી, અને માત્ર વ્યવહાર-હેતુ વ્યવહાર છે, તેના દુરાઅહને શાસ્ત્રકારે નિષેધ્યો છે. જે વ્યવહારનું ક્ષણ ચાર ગતિ થાય તે વ્યવહાર વ્યવહારહેતુ કહી શકાય અથવા જે વ્યવહારથી આત્માની વિભાવ દશા જવાયોગ ન થાય તે

અંતર કંઈ ભેદાયું નથી, અને જ્ઞાનમાર્ગને નિષેધ્યા કરે છે, તે અહીં ક્રિયાળડ કહ્યાં છે. ૪.

વ્યવહારને વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર કહેવાય, એનો શાસ્ત્રકારે નિષેધ કર્યો છે, તે પણ એકાંતે નહીં; કેવળ દુરાગ્રહથી અથવા તેમાં જ મોક્ષમાર્ગ માનનારને એ નિષેધથી સાચા વ્યવહાર ઉપર લાવવા કર્યો છે. અને પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, આસ્થા અથવા સદ્ગુરુ, સત્શાસ્ત્ર અને મન, વચનાદિ સમિતિ તથા યુક્તિ તેનો નિષેધ કર્યો નથી. અને તેનો જો નિષેધ કરવાયોગ્ય હોય તો શાસ્ત્રો ઉપદેશીને આક્રી શું સમજવા જેવું રહેતું હતું કે શું સાધનો કરાવવાનું જણાવવું આક્રી રહેતું હતું કે શાસ્ત્રો ઉપદેશ્યાં ? અર્થાત્ તેના વ્યવહારથી

બંધ, મોક્ષ છે કલ્પના,
લાખે વાણીમાંહિ;

પરમાર્થ પમાય છે, અને અવસ્ય જીવે તેવા
વ્યવહાર ગ્રહણ કરવો કે જેથી પરમાર્થ પામશે
એમ શાસ્ત્રોનો આશય છે. શુષ્કઅધ્યાત્મી અથવા
તેના પ્રસંગી તે આશય સમન્વ્યા વિના તે
વ્યવહારને ઉત્થાપી પોતાને તથા પરને દુર્લભ-
બોધીપણું કરે છે.

શુષ્ક-અધ્યાત્મીનો ત્રીજો પ્રકાર.

શમ, સંવેગાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયે, અથવા
વૈરાગ્યવિશેષ, નિષ્પક્ષપાતતા થયે, કષાયાદિ
પાતળાં પડ્યે તથા કર્ષ પણ પ્રજ્ઞાવિશેષથી
સમન્વ્યાની યોગ્યતા થયે, જે સદ્ગુરુગમે સમ-

વર્તે મોહાવેશમાં,

શુદ્ધજ્ઞાની તે આંહિ. ૫.

જ્યાં યોગ્ય અધ્યાત્મગ્રંથો, સાંસુધી ઘણુંકરી
 શસ્ત્ર જેવા છે, તે પોતાની કલ્પનાએ જેમ
 તેમ વાંચી લઈ, નિર્ધારી લઈ, તેવો અંતર્ભેદ
 થયા વિના અથવા દશા કર્યા વિના, વિભાવ
 ગયા વિના, પોતાને વિષે જ્ઞાન કલ્પે છે, અને
 ક્રિયારહિત તથા શુદ્ધ અવહારરહિત થઈ વર્તે
 છે, એવો ત્રીજો પ્રકાર શુદ્ધઅધ્યાત્મીનો છે.
 કામકામ જીવને આવા યોગ બાજે તેવું
 રહ્યું છે, અથવા તે જ્ઞાનરહિત ગુરુઓ કે પરિ-
 ગ્રહાદિ ઇચ્છક ગુરુઓ, માત્ર પોતાના માન
 પૂર્ણહિતી કામનાએ ફરતા એવા, જીવોને અનેક

અર્થ:-અંધ, મોક્ષ માત્ર કલ્પના છે, એવાં નિશ્ચયવાક્ય માત્ર વાણીમાં બોલે છે, અને તથા-

પ્રકારે અવળે રસ્તે ચડાવી દે છે અને ઘણુંકરીને ક્વચિત્ જ એવું નહીં હોય. જ્યેથી એમ જાણાય છે કે કાળનું દુષ્ક્રમપણું છે.

કાળની દુષ્ક્રમતા, માટે વિશેષ પુરુષાર્થ-

જગૃતિની જરૂર.

આ દુષ્ક્રમપણું લખ્યું છે, તે જીવને પુરુષાર્થરહિત કરવા અર્થે લખ્યું નથી, પણ પુરુષાર્થજગૃતિ અર્થે લખ્યું છે. અનુકૂળ સંયોગમાં તો જીવને કંઈકે આછી જગૃતિ હોય તોપણ વખતે હાનિ ન થાય, પણ જ્યાં આવા પ્રતિકૂળ યોગ વર્તતા હોય ત્યાં અવશ્ય મુમુક્ષુ

૩૫ દશા થઈ નથી, મોહના પ્રભાવમાં વર્તે છે, એ અહીં શુદ્ધજ્ઞાની કહ્યાં છે. ૫.

જીવે વધારે જાગૃત રહેવું જોઈએ, કે જોથી તથા૩૫ પરાભવ ન થાય, અને તેવા કોઈ પ્રવાહમાં ન તણાઈ જવાય. વર્તમાનકાળ દુષ્કમ કહ્યા છે, છતાં તેને વિષે અનંત ભવને છેદી માત્ર એક ભવ બાકી રાખે એવું એકાવતારીપણું પ્રાપ્ત થાય એવું પણ છે. માટે વિચારવાનું જીવે તે લક્ષ રાખી, ઉપર કહ્યા તેવા પ્રવાહમાં ન પડતાં યથાશક્તિ વૈરાગ્યાદિ અવશ્ય આરાધી સદ્ગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત કરી, કષાયાદિ દોષ છેદ કરવાવાળો એવો અને અજ્ઞાનથી રહિત થવાનો સત્ય માર્ગ પ્રાપ્ત કરવો. મુમુક્ષુ જીવમાં શમાદિ કહ્યા તે ગુણો અવશ્ય સંભવે છે અથવા તે

***વૈરાગ્યાદિ સફળ તે,
જો સહ આત્મજ્ઞાન;**

ગુણો વિના મુમુક્ષુતા ન કહી શકાય. નિત્ય તેવો પરિચય રાખતાં, તે તે વાત શ્રવાણુ કરતાં, વિચારતાં ફરીફરીને પુરુષાર્થ કરતાં તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થાય છે. તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થયે જીવને પરમાર્થમાર્ગ અવશ્ય સમજાય છે.

***વૈરાગ્યાદિ સફળ તે,
જો સહ આત્મજ્ઞાન;**

તેમ જ આત્મજ્ઞાનની,
પ્રાપ્તિતણાં નિદાન.

વૈરાગ્ય, લાગ, દ્યાદિ અંતરંગવાળી ક્રિયા છે, તે જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સફળ છે; અર્થાત્ જીવનું મૂળ છેદે છે; અથવા

તેમ જ આત્મજ્ઞાનની,
પ્રાપ્તિતથાં નિદાન. ૬.

વૈરાગ્ય, ત્યાગ, દયાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં કારણો છે. એટલે જીવમાં પ્રથમ એ ગુણો આવ્યેથી સદ્ગુરુનો ઉપદેશ તેમાં પરિણામ પામે છે. ઉગ્ગ્રવળી અંતઃકરણવિના સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પરિણમતો નથી, તેથી વૈરાગ્યાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો છે એમ કહ્યું. અંત્ર જે જીવો ક્રિયાજડ છે તેને એવો ઉપદેશ કયો કે કાયા જ માત્ર રોકવી તે કાંઈ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ નથી, વૈરાગ્યાદિ ગુણો આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે, માટે તમે તે ક્રિયાને અવગાડો, અને તે ક્રિયામાં પણ અટકીને રહેવું ઘટવું નથી; કેમકે આત્મજ્ઞાન વિના તે

અર્થ:—વૈરાગ્ય-ત્યાગાદિ, જે સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તે સફળ છે, અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિના હેતુ

પણ ભવનું મૂળ છેદી શકનાં નથી; માટે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિને અર્થે તે વૈરાગ્યાદિ ગુણોમાં વર્તો; અને કાયકલેશરૂપ પણ કષ્ટાયાદિનું જેમાં તથા૩૫ કંઈ ક્ષીણુપણું નથી તેમાં તમે મોક્ષમાર્ગનો દુરાગ્રહ રાખો નહીં, એમ ક્રિયાજડને કહ્યું; અને જે શુષ્કજ્ઞાનીઓ ત્યાગ-વૈરાગ્યાદિ રહિત છે, માત્ર વાચાજ્ઞાની છે તેને એમ કહ્યું કે વૈરાગ્યાદિ સાધન છે તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં કારણો છે; કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તમે વૈરાગ્યાદિ પણ પામ્યા નથી, તે આત્મજ્ઞાન ક્યાંથી પામ્યા હો તે કંઈકે આત્મામાં વિચારો. સંસાર પ્રત્યે યલુ ઉદાસીનતા, દેહની મૂર્છાનું

છે, અને જ્યાં આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ જો તે આત્મજ્ઞાનને અર્થે કરવામાં આવતાં હોય, તો તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે. ૬.

અદ્વૈત, ભોગમાં અનાસક્તિ, તથા માનાદિતું પાતળાપણું એ આદિ ગુણોવિના તો આત્મજ્ઞાન પરિણામ પામતું નથી, અને આત્મજ્ઞાન પામ્યે તો તે ગુણો અત્યંત દૃઢ થાય છે, કેમકે આત્મજ્ઞાનરૂપ મૂળ તેને પ્રાપ્ત થયું. તેને અદ્વૈતે તમે આત્મજ્ઞાન અમતે છે એમ માનો છો, અને આત્મામાં તો ભોગાદિ કામનાની અગ્નિ બળ્યા કરે છે, પૂજા સત્કારાદિની કામના વારંવાર સ્ફુરાયમાન થાય છે, સહજ અસાતાએ બહુ આકુળ-વ્યાકુળતા થઈ જાય છે, તે કેમ લક્ષમાં આવતાં નથી કે આ આત્મજ્ઞાનનાં લક્ષણો નહીં? ‘ માત્ર માનાદિ

*त्याग विराग न चित्तमां,
 थाय न तेने ज्ञान;
 अटके त्याग विरागमां,
 तो बूले निजमान. ७.

कामनाये आत्मज्ञानी कहेवरावुं 'छडे,' अेम
 जे समजवामां आवतुं नथी ते समज्जे; अने
 वैराग्यादि साधने प्रथम तो आत्मां उत्पन्न
 करे, के जेथी आत्मज्ञाननी सम्भुषता थाय.

*त्याग विराग न चित्तमां,
 थाय न तेने ज्ञान;
 अटके त्याग विरागमां,
 तो बूले निजमान.

जेना अंतःकरणमां त्याग-वैराग्यादि
 गुणो उत्पन्न थया नथी अेवा ज्वने
 आत्मज्ञान न थाय. केमके मलिन अंतःकरण-

અર્થ:-જેના ચિત્તમાં ત્યાગ અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો ઉત્પન્ન થયાં ન હોય તેને જ્ઞાન ન થાય, અને જે ત્યાગ, વિરાગમાં જ અટકી રહી, આત્મજ્ઞાનની આકાંક્ષા ન રાખે, તે પોતાનું જ્ઞાન જૂલે; અર્થાત્ અજ્ઞાનપૂર્વક ત્યાગ-વૈરાગ્યાદિ હોવાથી તે પૂજન-સત્કારાદિથી પરાભવ પામે, અને આત્માર્થ ચૂકી જાય. ૭.

૩૫ દર્પણમાં આત્મોપદેશનું પ્રતિબિંબ પડવું ઘટવું નથી. તેમ જ માત્ર ત્યાગ-વિરાગમાં રાચીને કૃતાર્થતા માને તે પણ પોતાના આત્માનું જ્ઞાન જૂલે. અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન નહીં હોવાથી અજ્ઞાનનું સહચારીપણું છે, જેથી તે ત્યાગ, વૈરાગ્યાદિનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવા અર્થે અને માનાર્થે સર્વ સંયમાદિ પ્રવૃત્તિ થઈ જાય; જેથી સંસારનો

*જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે,
તહાં સમજવું તેહ;
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે,
આત્માર્થી જન એહ. ૮.

ઉચ્છેદ ન થાય, માત્ર ત્યાં જ અટકવું થાય. અર્થાત્ તે આત્મજ્ઞાનને પામે નહીં, એમ ક્રિયા-જડને સાધન-ક્રિયા અને તે સાધનનું જેથી સફળપણું થાય એવા આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો, અને શુષ્કજ્ઞાનીને ત્યાગ-વિરાગાદિ સાધનનો ઉપદેશ કરી વાચાજ્ઞાનમાં કલ્યાણ નથી એમ પ્રેર્યું.

*જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે,
તહાં સમજવું તેહ;
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે,
આત્માર્થી જન એહ.

જે જે ઠેકાણે જે જે યોગ્ય છે એટલે જ્યાં

અર્થ:-જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે. ત્યાં ત્યાં તે

ત્યાગ-વૈરાગ્યાદિ યોગ્ય હોય ત્યાં ત્યાગ-વૈરાગ્યાદિ સમજે, આત્મજ્ઞાન યોગ્ય હોય ત્યાં આત્મજ્ઞાન સમજે; એમ જે જ્યાં જોઈએ તે ત્યાં સમજવું, અને ત્યાં ત્યાં તે પ્રમાણે પ્રવર્તવું, એ આત્માર્થી જીવનું લક્ષણ છે. અર્થાત્ મતાર્થી હોય કે માનાર્થી હોય તે યોગ્ય માર્ગને ગ્રહણ ન કરે; અથવા ક્રિયામાં જ જેને દુરાગ્રહ થયો છે, અથવા શુષ્કજ્ઞાનના જ અભિમાનમાં જેણે જ્ઞાનીપણું માની લીધું છે, તે ત્યાગ-વૈરાગ્યાદિ સાધનને અથવા આત્મજ્ઞાનને ગ્રહણ ન કરી શકે.

જે આત્માર્થી હોય તે જ્યાં જ્યાં જે જે કરવું ઘટે છે તે તે કરે, અને જ્યાં જ્યાં જે જે

તે સમજે, અને ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે એ આત્માર્થી પુરુષનાં લક્ષણો છે. ૮.

સમજવું ઘટે છે તે તે સમજે. અથવા જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ઘટે છે તે તે સમજે અને જ્યાં જે જે આચરવું ઘટે છે તે તે આચરે, તે આત્માર્થી કહેવાય. અત્રે 'સમજવું' અને 'આચરવું' એ બે સામાન્ય પદ છે. પણ વિભાગપદે કહેવાનો આશય એવો પણ છે કે જે જે જ્યાં સમજવું ઘટે તે તે ત્યાં સમજવાની કામના જેને છે અને જે જે જ્યાં આચરવું ઘટે તે તે ત્યાં આચરવાની જેને કામના છે તે પણ આત્માર્થી કહેવાય.

નિયાદ, આશો વદ ૨. સંવત્ ૧૯૫૨.

***સેવે સદ્ગુરુ ચરણને,**

***આશંકા:-** ઘણાને ક્રિયાજડત્વ વર્તે છે, ઘણાને શુષ્કજ્ઞાનીપણું વર્તે છે તેનું શું કારણ હોયું જોઈએ ? એવી આશંકા કરી તેનું

સમાધાન:- સદ્ગુરુના ચરણને જે પોતાનો પક્ષ એટલે મન છોડી દર્મ સેવે તે પદાર્થને પામે, અને નિજપદનો એટલે આત્મસ્વભાવનો લક્ષ લે. અર્થાત્ ઘણાને ક્રિયાજડત્વ વર્તે છે તેનો હેતુ એ છે કે, અસદ્ગુરુ કે જે આત્મજ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનના સાધનને જાણતા નથી તેનો તેણે આશ્રય કર્યો છે; જેથી તેનો માત્ર ક્રિયાજડત્વનો એટલે કાયકલેશનો માર્ગ જાણે છે, તેમાં વળગાડે છે, અને કુળધર્મ દટ કરાવે છે; જેથી તેને સદ્ગુરુનો યોગ મેળવવાની આકાંક્ષા

ત્યાગી દર્ઠ નિજપક્ષ;

થતી નથી, અથવા તેવા યોગ મળ્યે પણ પક્ષની દૃઢ વાસના તેને સદુપદેશસન્મુખ થવા દેતી નથી, એટલે ક્રિયાજડત્વપણું ટળતું નથી; અને પરમર્થની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

અને જ્ઞેશુષ્કજ્ઞાની છે તેણે પણ સદ્ગુરુના ચરણ સેવ્યા નથી, માત્ર પોતાની મતિ-કલ્પનાથી સ્વછંદપણે અધ્યાત્મ ગ્રંથો વાંચ્યા છે, અથવા શુષ્કજ્ઞાની સમીપથી તેવા ગ્રંથો કે વચનો સાંભળી લઈને પોતાને વિષે જ્ઞાનીપણું માન્યું છે, અને જ્ઞાની ગણાવાના પદનું એક પ્રકારનું માન છે તેમાં તેને મીડાશ રહી છે, અને એ તેનો પક્ષ થયો છે. અથવા કોઈ એક કારણવિશેષથી શાસ્ત્રોમાં દયા, દાન અને હિંસા, પૂજનનું સમાનપણું

પામે તે પરમાર્થને,

કહ્યું છે તેવાં વચનોને, તેનો પરમાર્થ સમજ્યા-
 વિના હાથમાં લઈને માત્ર પોતાને જ્ઞાની મનાવા
 અર્થે, અને પામર જીવતા તિરસ્કારના અર્થે
 તે વચનોનો ઉપયોગ કરે છે, પણ તેવાં વચનો
 કયે લક્ષે [આંક-૪ પર પાંચમી આવૃત્તિ]
 સમજવાથી પરમાર્થ થાય છે તે જાણતો નથી.
 વળી જેમ દયા દાનાદિકનું શાસ્ત્રોમાં નિષ્ક્રમણપણું
 કહ્યું છે તેમ, નવ પૂર્વસુધી લણ્યા છતાં તે પણ
 અક્ષણ ગયું એમ જ્ઞાનનું પણ નિષ્ક્રમણપણું કહ્યું
 છે, તો તે શુદ્ધજ્ઞાનનો જ નિષેધ છે. એમ
 છતાં તેનો લક્ષ તેને થતો નથી, કેમકે જ્ઞાની
 ખનવાના માને તેનો આત્મા મૂઢતાને પામ્યો
 છે, તેથી તેને વિચારનો અવકાશ રહ્યો નથી.

નીજપદનો લે લક્ષ. ૯.

એમ ક્રિયાજડ અથવા શુષ્કજ્ઞાની તે યત્ને ભૂલ્યા છે, અને તે પરમાર્થ પામવાની વાંછા રાખે છે, અથવા પરમાર્થ પામ્યા છીએ એમ કહે છે, તે માત્ર તેમનો દુરાગ્રહ તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

જો સદ્ગુરુના ચરણ સેવ્યાં હોત, તો એવા દુરાગ્રહમાં પડી જવાનો વખત ન આવત, અને આત્મસાધનમાં જીવ દોરાત, અને તથારૂપ સાધનથી પરમાર્થને પામત, અને નિજપદનો લક્ષ લેત; - યાત્ તેની વૃત્તિ આત્મા સન્મુખ થાત.

વળી હામ હામ એકાકીપણે વિચરવાનો નિષેધ કર્યો છે, અને સદ્ગુરુની સેવામાં વિચરવાનો જ ઉપદેશ કર્યો છે; તેથી પણ એમ સમન્વય છે કે જીવને હિતકારી અને મુખ્ય

અર્થ:-પોતાના પક્ષને છોડી દઈ, જે સદ્ગુરુના

માર્ગ તે જ છે, અને અસદ્ગુરુથી પણ કલ્યાણ થાય એમ કહેવું તે તો તીર્થંકરાદિની-જ્ઞાનીની -આસાતના કરવા સમાન છે, કેમકે તેમાં અને અસદ્ગુરુમાં કંઈ ભેદ ન પડયો; જન્માંધ અને અત્યંત શુદ્ધ નિર્મળ ચક્ષુવાળાનું કંઈ ન્યૂનાધિકપણું હયું જ નહીં. વળી કોઈ 'શ્રીહાણાંગસૂત્ર' ની ચોલંગી* પ્રહણ કરીને એમ કહે કે 'અભવ્યના નાર્યા પણ તરે,' તો તે વચન પણ વદનોવ્યાધાત જેવું છે; એક તો મૂળમાં 'હાણાંગ' માં તે પ્રમાણે પાડ જ નથી; જે પાડ છે તે આ પ્રમાણે છે: ૦ ૦ ૦ ૦ ૦

* આ ચોલંગી સંબંધે ખ ૯ ૨, આક ૩૯૯, પૃ ૨૪૨ [પા.ચર્મા આટ્વનિ] માં જોવું.-સંશોધક.

ચરણને સેવે તે પરમાર્થને પામે, અને આત્મ-

† તેનો શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે છે: ૦ ૦ ૦
 ૦ ૦ ૦ ૦ તેનો વિશેષાર્થ ટીકાકારે ૦ ૦ ૦
 આ પ્રમાણે કર્યો છે: ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ જેમાં
 કોઈ સ્થળે અભવ્યના તાર્યા તરે એવું કહ્યું
 નથી; અને કોઈ એક ટપામાં કોઈએ એવું
 વચન લખ્યું છે તે તેની સમજનું અવધાર્ય-
 પાત્રું સમજાય છે.

કદાપિ એમ કોઈ કહે કે અભવ્ય કહે છે
 તે યથાર્થ નથી, એમ ભાસવાથી યથાર્થ શું
 છે? તેનો તક્ષ થવાથી સ્વવિચારને પામીને
 તાર્યા એમ અર્થ કરીએ તો તે એક પ્રકારે
 †આવાં ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ચિન્હ મૂકેલાં છે તે
 સ્થળે મૂળ લેખમાં વચનો ટંકાયા નથી.—સંશોધક.

સ્વરૂપનો લક્ષ તેને થાય હ.

સંભવિત થાય છે, પણ તેથી અભવ્યના તાર્યા તર્યા એમ કૃદી શકાતું નથી. એમ વિચારી જે માર્ગથી અનંત જીવ તર્યા છે, તરે છે, અને તરશે, તે માર્ગને અવગાહવો અને સ્વકલ્પિત અર્થનો, માનાદિની જાળવણી છોડી દઈ ત્યાગ કરવો એ જ શ્રેય છે. જે અભવ્યથી તરાય છે એમ તમે કહો, તો તો અવસ્ય નિશ્ચય થાય છે કે અસદ્ગુરુથી તરાશે એમાં કશો સંદેહ નથી; અને અશોભ્યા કેવળી જેમણે પૂર્વ કોઈ પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો નથી તેને, કોઈ તથાસ્પ આચરણના ક્ષયથી જ્ઞાન ઉપજતું છે એમ શાસ્ત્રનાં નિરૂપણ કર્યું છે, તે આત્માનું મહાત્મ્ય દર્શાવવા, અને જેને

સદ્ગુરુયોગ ન હોય તેને જનમત કરવા, તે તે
અનેકાંતમાર્ગ નિરૂપણ કરવા, દર્શાવ્યું છે; પણ
સદ્ગુરુઆજ્ઞાએ પ્રવર્તવાનો માર્ગ ઉપેક્ષિત કરવા
દર્શાવ્યું નથી. વળી એ સ્થળે તો ઉલટું તે માર્ગ
ઉપર દષ્ટિ આવવા વધારે સખણ કર્યું છે, અને
કહ્યું છે કે, તે અશોભ્યા કેવળી ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૦ ૦ અર્થાત્ અશોભ્યા કેવળીનો આ પ્રસંગ
સાંભળીને કાર્મએ જે શાશ્વતમાર્ગ ચાલ્યો આવે
છે, તેના નિષેધપ્રત્યે જવું એવા આશય નથી,
એમ નિવેદન કર્યું.

કાર્મ તીવ્ર આત્માર્થીને એવા કદાપિ
સદ્ગુરુનો યોગ ન મળ્યો હોય, અને તેની તીવ્ર
કામનામાં ને કામનામાં જ નિજવિચારમાં પડ-
વાથી, અથવા તીવ્ર આત્માર્થને લીધે નિજવિ-

ચારમાં પડવાથી આત્મજ્ઞાન થયું હોય તો તે સદ્ગુરુમાર્ગનો ઉપેક્ષિત નહીં એવો, અને સદ્ગુરુથી પોતાને જ્ઞાન મળ્યું નથી માટે મોટા છું એવો નહીં હોય, તેને થયું હોય; એમ વિચારી વિચારવાન જીવે શાશ્વત મોક્ષમાર્ગનો લોપ ન થાય તેવું વચન પ્રકાશવું જોઈએ.

એક ગામથી બીજા ગામ જવું હોય અને તેનો માર્ગ દીઠો ન હોય એવો પોતે પચાસ વર્ષનો પુરુષ હોય, અને લાખો ગામ જોઈ આવ્યો હોય તેને પણ તે માર્ગની અંતર પડતી નથી, અને કોઈને પૂછે ત્યારે જાણુાય છે. નહીં તો ભૂલ ખાય છે, અને તે માર્ગને જાણનાર એવું દશ વર્ષનું બાળક પણ તેને તે માર્ગ દેખાડે છે તેથી તે પહોંચી શકે છે; એમ

લૌકિકમાં અથવા વ્યવહારમાં પણ પ્રત્યક્ષ છે. માટે જે આત્માર્થી હોય, અથવા જેને આત્માર્થની પ્રવૃત્તિ હોય તેણે સદ્ગુરુના યોગે તરવાના કામી જીવનું કલ્યાણ થાય એ માર્ગ લોપવા ધટે નહીં, કેમકે તેથી સર્વ જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞા લોપવા અશક્ય થાય છે.

આશંકા:—પૂર્વે સદ્ગુરુનો યોગ તો વાણી વખત થયો છે. છતાં જીવનું કલ્યાણ થયું નહીં, જેથી સદ્ગુરુના ઉપદેશનું એવું કંઈ વિશેષપણું દેખાતું નથી, એમ આશંકા થાય તો તેનો ઉત્તર બીજા પદમાં જ કહ્યો છે કે:—

ઉત્તર:—જે પોતાના પક્ષને ત્યાગી દઈ સદ્ગુરુના ચરણને સેવે, તે પરમાર્થને પામે. અર્થાત્ પૂર્વે સદ્ગુરુનો યોગ થવાની વાત સત્ય છે.

પરંતુ ત્યાં જીવે તેને સદ્ગુરુ જાણ્યા નથી, અથવા
 ઝોળાખ્યા નથી, પ્રતીત્યા નથી, અને તેની પાસે
 પોતાનાં માન અને મત મૂક્યાં નથી; અને તેથી
 સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પરિણામ પામ્યો નહીં, અને
 પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં; એમ જો પોતાનો
 મત એટલે સ્વચ્છંદ અને કૃણધર્મનો આગ્રહ દૂર
 કરીને સદ્ગુરુનો પ્રહાર કરવાનો કામી થયો હોત
 તો અવશ્ય પરમાર્થ પામત.

આશંકા:—અત્રે અસદ્ગુરુએ દહ કરાવેલા
 દુર્બોધથી અથવા માનાદિકના તીવ્ર કામીપણથી
 એમ પણ આશંકા થવી સંભવે છે કે 'કેંક
 જીવોનાં પૂર્વ કલ્યાણ થયાં છે; અને તેમને સદ્-
 ગુરુનાં ચરાણુ સેવ્યાવિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થઈ
 છે, અથવા અસદ્ગુરુથી પણ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ

થાય; અસદ્ગુરુને પોતાને બલે માર્ગની પ્રતીતિ નથી, પણ બીજાને તે પમાડી શકે; એટલે બીજાને તે માર્ગની પ્રતીતિ, તેનો ઉપદેશ સાંભળીને કરે તો તે પરમાર્થને પામે; માટે સદ્ગુરુચરણને સેવ્યાવિના પણ પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય,' એવી આશંકાનું સમાધાન કરે છે.

ઉત્તર:- યદ્યપિ કોઈ જીવો પોતે વિચાર કરતાં બુઝ્યા છે, એવા શાસ્ત્રમાં પ્રસંગ છે; પણ કોઈ સ્થળે એવા પ્રસંગ રહ્યો નથી કે અસદ્-ગુરુથી અમુક બુઝ્યા. હવે કોઈ પોતે વિચાર કરતાં બુઝ્યા છે એમ કહ્યું છે તેમાં શાસ્ત્રોનો કહેવાનો હેતુ એવા નથી કે સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તવાથી જીવનું કલ્યાણ થાય છે એમ અમે કહ્યું છે, પણ તે વાત યદ્યર્થ નથી; અથવા

સદ્ગુરુની આજ્ઞાનું જીવને કંઈ કારણ નથી એમ કહેવાને માટે. તેમ જો જીવે પોતાના વિચારથી સ્વયંબોધ પામ્યા છે એમ કહ્યું છે તે પણ વર્તમાન દેહે પોતાના વિચારથી અથવા બોધથી બુઝ્યા કહ્યા છે, પણ પૂર્વે તે વિચાર અથવા બોધ તેણે સન્મુખ કર્યો છે તેથી વર્તમાનમાં તે સ્ફુરાયમાન થવાનો સંભવ છે. તીર્થંકરાદિ સ્વયંબુધ કહ્યા છે તે પણ પૂર્વે ત્રીજે ભવે સદ્ગુરુથી નિશ્ચય સમક્ષિત પામ્યા છે, એમ કહ્યું છે. એટલે તે સ્વયંબુધપાત્રું કહ્યું છે તે વર્તમાન દેહની અપેક્ષાએ કહ્યું છે, અને તે સદ્ગુરુપદના નિષેધને અર્થે કહ્યું નથી; અને જો સદ્ગુરુપદનો નિષેધ કરે તો તે 'સદ્દેવ, સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મની પ્રતીતિવિના સમક્ષિત કહ્યું નથી.' તે કહેવામાત્ર

જ થયું; અથવા જે શાસ્ત્રનું તમે પ્રમાણુ લ્યો છો તે શાસ્ત્ર સદ્ગુરુ એવા જિનનાં કરેલાં છે તેથી પ્રમાણિક માનવા યોગ્ય છે, કે કોઈ અસદ્ગુરુનાં કરેલાં છે, તેથી પ્રમાણિક માનવાં યોગ્ય છે? જે અસદ્ગુરુનાં શાસ્ત્રો પણ પ્રમાણિક માનવામાં બાધ ન હોય, તો તો અજ્ઞાન અનં રાગ, ડેષ આરાધવાથી પણ મોક્ષ થાય એમ કરેવામાં બાધ નથી, તે વિચારવા યોગ્ય છે.

‘આચારાંગ સુત્ર’માં પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ, પ્રથમાધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશે, પ્રથમ વાક્ય: ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ આ શુદ્ધ પૂર્વથી આવ્યો છે? પશ્ચિમથી આવ્યો છે? ઉત્તરથી આવ્યો છે? દક્ષિણથી આવ્યો છે? અથવા ત્રેચિથી! ત્રિચેથી! કે કોઈ અનેરી દિશાથી આવ્યો છે? એમ જે

જાણતો નથી તે મિથ્યાદષ્ટિ છે; જે જાણે તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે. તે જાણુવાનાં ત્રણ કારણો આ પ્રમાણે-(૧) તીર્થ કરના ઉપદેશથી, (૨) સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, અને (૩) જ્ઞતિસ્મૃતિજ્ઞાનથી. અત્રે જ્ઞતિસ્મૃતિ જ્ઞાન કહ્યું તે પણ પૂર્વના ઉપદેશની સંધિ કહી છે, એટલે પૂર્વ તેને ઓષ થવામાં સદ્ગુરુનો અસંભવ ધારવા ઘટતો નથી. વળી કામ કામ જિનાગમમાં એમ કહ્યું છે કે:-

‘ગુરુણો હંદાગું વ્રત’-ગુરુની આજ્ઞાએ પ્રવર્તવું.

ગુરુની આજ્ઞાએ ચાલતાં અનંતા જીવો સિદ્ધિયા, સિદ્ધિ છે અને સિદ્ધિ. તેમ કામ જીવ પોતાના વિચારથી ઓષ પામ્યા, તેમાં પ્રાપ્તિ પૂર્વે સદ્ગુરુઉપદેશનું કારણ હોય છે. પણ કદાપિ જ્યાં તેમ ન હોય ત્યાં પણ તે સદ્ગુરુનો

નિત્યકામી રહ્યો થકો સદ્વિચારમાં પ્રેરાતો
 પ્રેરાતો સ્વવિચારથી આત્મજ્ઞાન પામ્યો
 એમ કહેવાયોગ્ય છે. અથવા તેને કંઈ સદ્ગુરુની
 ઉપેક્ષા નથી; અને જ્યાં સદ્ગુરુની ઉપેક્ષા વર્તે
 ત્યાં માનનો સંભવ થાય છે; અને જ્યાં સદ્ગુરુ-
 પ્રત્યે માન હોય ત્યાં કલ્યાણ થવું કલ્પું, કે
 તેને સદ્વિચાર પ્રેરવાનો આત્મગુણ કલ્પો.

તથાસ્વ માન આત્મગુણનું અવશ્યઘાતક છે.
 આહુઅગણમાં અનેક ગુણસમૂહ વિદ્યમાન છતાં
 નાના અકાણું ભાષને વંદન કરવામાં પોતાનું
 લઘુપણું થશે, મારું અત્રે જ ધ્યાનમાં ગેકાવું
 યોગ્ય છે એમ રાખી એક વર્ષસુધી નિરાહારપણે
 અનેક ગુણસમુદાયે આત્મધ્યાનમાં રહ્યા, તોપણ
 આત્મજ્ઞાન થયું નહીં. આકી પ્રીણ ગધી રીતની
 યોગ્યતા જ્યાં એક એ માનના ગુણથી તે જાન

અટક્યું હતું. ગ્યારે શ્રી ઋષભદેવે પ્રેરેલી એવી
 બ્રાહ્મી અને સુંદરી સતીએ તેને તે દોષ
 નિવંદન કર્યો, અને તે દોષનું જ્ઞાન તેને
 થયું, તથા તે દોષનો ઉપેક્ષા કરી અમારત્વ
 વ્રતધનું ત્યારે કેવળજ્ઞાન થયું. તે માન જ અત્રે
 ચાર ધનધાતી કર્મનું મૂળ ધર્મ વસ્તુ હતું.
 વળી બાર બાર મહિનાસુધી નિરાહાર-
 પણે, એક લક્ષે, એક આસને, આત્મ-
 વિચારમાં રહેનાર એવા પુરુષને એટલા
 માને તેવી બારે મહિનાની દશા સફળ
 થવા ન દીધી. અર્થાત્ તે દશાથી માન
 ન સમજાયું અને ગ્યારે સદ્ગુરુ એવા
 શ્રી ઋષભદેવે તે માન છે એમ પ્રેર્યું
 ત્યારે, મુહૂર્તમાં તે માન વ્યતીત થયું;
 એ પણ સદ્ગુરુનુંજ મહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે.

* આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા,

વળી આખો માર્ગ જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં* શમાય છે. એમ વારંવાર કહ્યું છે, ‘આચારંગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે: ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ [પાડાં— (સુધર્માંસ્વામી જગંબુસ્વામીને ઉપદેશ છે, કે જગત્ આખાનું જોણું દર્શન કર્યું છે એવા મહા-વીર ભગવાન, તેણે અમને આમ કહ્યું છે.) ગુરુને આવીન થઈ વર્તતા એવા અનંતા પુરુષો માર્ગ પામીને મોક્ષપ્રાપ્ત થયા.]

‘હિન્દરાધ્યયન, સુયગડાંગાદિ’માં હામ હામ એ જ કહ્યું છે.

નરિયાદ, આશો વદ ૦, સંવત્ ૧૯૫૨.

* આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા, વિચરે ઉદયપ્રયોગ:

* જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં શમાય છે સંબંધી આક ૧૧૭. ૧૪૫. ૩૨૭ [પાચમી આવૃત્તિ] હાલના ૦૧/૧૬ પગેરેનું લખાણ જેવું—સંરેશાધક.

વિચરે ઉદ્યપ્રયોગ;

અપૂર્વવાણી પરમશ્રુત, સદ્ગુરુ લક્ષણ યોગ્ય.”

પ્રશ્ન:—(૧) સદ્ગુરુ યોગ્ય આ લક્ષણો મુખ્યપણે કયા ગુણસ્થાનકે સંભવે ? અને (૨) સમદર્શિતા એટલે શું ?”

ઉત્તર:—(૧) સદ્ગુરુ યોગ્ય એ લક્ષણો દર્શાવ્યાં તે મુખ્યપણે—વિશેષપણે—ઉપદેશક અર્થાત્ માર્ગપ્રકાશક સદ્ગુરુનાં લક્ષણ કહ્યાં છે. ઉપદેશક ગુણસ્થાનક છઠ્ઠું અને તેરમું છે; વચ્ચેનાં સાત-માથી બારમા સુધીનાં ગુણસ્થાન અદ્વપ્રકાશ-વત્તિ છે, એટલે ઉપદેશક પ્રવૃત્તિ તેમાં ન સંભવે માર્ગ ઉપદેશક પ્રવૃત્તિ છઠ્ઠેથી શરૂ થાય.

છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે સંપૂર્ણ ચીતરાગદશા અને કેવળજ્ઞાન નથી. તે તો તેરમે છે, અને યથાવત

અપૂર્વવાણી પરમશ્રુત,

માર્ગ ઉપદેશકપણ્ય તેમજે ગુણુસ્થાને વર્તતા સંપૂર્ણ વીતરાગ અને કૈવલ્યસંપન્ન પરમસદ્ગુરુ શ્રી જિન તીર્થંકરાદિને વિષે થટે. તથાપિ છટ્ટે ગુણુસ્થાનકે વર્તતા મુનિ, જે સંપૂર્ણ વીતરાગતા અને કૈવલ્યદશાના ઉપાસક છે, તે દશા-અર્થે જેનાં પ્રવર્તન પુરુષાર્થ છે, તે દશાને સંપૂર્ણપણે જે પામ્યા નથી, તથાપિ તે સંપૂર્ણ દશા પામવાનાં માર્ગ-સાધન યોતે પરમ સદ્ગુરુ શ્રી તીર્થંકરાદિ આત્મપુરુષના આશ્રય વચનથી જેણે જાણ્યાં છે, પ્રતીત્યાં છે, અનુભવ્યાં છે અને એ માર્ગસાધનની ઉપાસનાએ જેની તે દશા ઉત્તરોત્તર વિશેષ-વિશેષ પ્રગટ થતી જાય છે, તથા શ્રી જિન તીર્થંકરાદિ પરમ સદ્ગુરુનું,

સદ્ગુરુ લક્ષણુ યોગ્ય. ૧૦.

તેનાં સ્વરૂપનું—ઓળખાણુ જેનાં નિમિત્તે થાય છે, તે સદ્ગુરુને વિષે પણુ માર્ગનું ઉપદેશકપણું અવિરોધરૂપ છે; તેથી નીચેના પાંચમા, ચોથા ગુણુસ્થાનકે માર્ગનું ઉપદેશકપણું ધણુંકરી ન ઘટે. કેમકે ત્યાં બાહ્ય (ગૃહસ્થ) વ્યવહારનો પ્રતિબંધ છે. અને બાહ્ય અવિરતિરૂપ ગૃહસ્થ-વ્યવહાર છતાં વિરતિરૂપ માર્ગનું પ્રકાશવું એ માર્ગને વિરોધરૂપ છે”.

“ ચોથાથી નીચેનાં ગુણુસ્થાનકે તો માર્ગનું ઉપદેશકપણું ઘટેજ નહીં; કેમકે ત્યાં માર્ગની, આત્માની, તત્ત્વની, જ્ઞાનીની ઓળખાણુ—પ્રતીતિ નથી, તેમજ સમ્યગ્-વિરતિ નથી અને એ ઓળખાણુ, પ્રતીતિ અને સમ્યગ્વિરતિ નહીં છતાં

અર્થ:—આત્મજ્ઞાનને વિષે જેમની સ્થિતિ

તેની પ્રરૂપણા કરવી, ઉપદેશક થવું એ પ્રગટ મિથ્યાત્વ, કુગુરુપણું અને માર્ગનું વિરોધપણું છે.”

“ચોથે પાંચમે ગુણુસ્થાને એ ઓળખાણુ પ્રતીતિ છે, અને આત્મજ્ઞાનાદિ ગુણો અંશે વર્તે છે, અને પાંચમામાં દેશવિરતિપણાને લઈ ચોથાથી વિશેષતા છે. તથાપિ સર્વાવિરતિના જેટલી ત્યાં વિશુદ્ધિ નથી”.

“આત્મજ્ઞાન, સમદર્શિતાઆદિ જે લક્ષણો દર્શાવ્યા તે સંયતિધર્મે સ્થિત વીતરાગદશાસાધક ઉપદેશક ગુણુસ્થાને વર્તતા સદ્ગુરુના લક્ષે મુખ્યતાએ દર્શાવ્યાં છે, અને તેમના વિષે તે ગુણો ધણાં અંશે વર્તે છે; તથાપિ તે લક્ષણો સર્વાંશે સંપૂર્ણપણે તો તેમના ગુણુસ્થાનકે વર્તતા સંપૂર્ણ

છે, એટલે પરભાવની ઇચ્છાથી જો રહિત થયા છે,

વીતરાગ અને કૈવલ્યસંપન્ન જીવન્મુક્ત સયોગિ-
કેવલી પરમમહાગુરુ શ્રી જિન અરિહંત નિર્થકરને
વિષે વર્તે છે. તેમના વિષે આત્મજ્ઞાન અર્થાત્
સ્વરૂપસ્થિતિ સંપૂર્ણપણે વર્તે છે, તે તેમની જ્ઞાન-
દશા અર્થાત્ જ્ઞાનાતિશય સૂચવ્યો. તેઓને
વિષે સમદર્શિતા અર્થાત્ ઇચ્છારહિતપણું
સંપૂર્ણપણે વર્તે છે, તે તેમની વીતરાગ ચારિત્ર-
દશા અર્થાત્ અપાયાપગમતિશય સૂચવ્યો.
સંપૂર્ણપણે ઇચ્છારહિત હોવાથી વિચરવા આદિની
તેઓની દૈહિકાદિ યોગક્રિયા પૂર્વપ્રારબ્ધોદય વેદી
લેવા પૂરતીજ છે, માટે 'વિચરે ઉદય પ્રયોગ' કહ્યું.
સંપૂર્ણ નિજ અનુભવરૂપ તેમની વાણી અજ્ઞાનીની
વાણીથી વિત્રક્ષણ અને એકાંત આત્માર્થબોધક

તથા શત્રુ, મિત્ર, હર્ષ, શોક, નમસ્કાર, તિરસ્કા-

હોઈ તેમને વિષે વાણીનું અપૂર્વપણું કહ્યું તે તેમનો વચનાતિશય સૂચવ્યો. વાણીધર્મે વર્તીતું શ્રુત પણ તેઓને વિષે કોઈ પણ નય ન દુભાય એવું સાપેક્ષપણે વર્તે છે, તે તેમનો પરમશ્રુતગુણ સૂચવ્યો, અને પરમશ્રુત જેને વિષે વર્તે તે પુજવા યોગ્ય હોઈ, તેમનો તેથી પૂજાતિશય સૂચવ્યો.

આ શ્રી જિન અરિહંત તીર્થંકર પરમ સદ્ગુરુને પણ ઓળખાવનારા વિદ્યમાન સર્વ-વિરતિ સદ્ગુરુ છે. એટલે એ સદ્ગુરુના લક્ષે એ લક્ષણો મુખ્યતાએ દર્શાવ્યાં છે.”

“સમદર્શિતા એટલે પદાર્થને વિષે દૃષ્ટ-અનિષ્ટબુદ્ધિરહિતપણું, ઇચ્છારહિતપણું, મમત્વ-રહિતપણું; સમદર્શિતા ચારિત્રદશા સૂચવે છે.

રાદિ ભાવપ્રત્યે જ્ઞેને સમતા વર્તે છે; માત્ર પૂર્વે
રાગદ્વેષરહિત થવું તે ચારિત્રદશા છે. ઇષ્ટ-અનિ-
ષ્ટબુદ્ધિ, મમત્વ, ભાવાભાવનું ઉપજવું એ રાગ,
દ્વેષ છે. આ મને પ્રિય છે, આ ગમે છે, આ
મને અપ્રિય છે, ગમતું નથી એવો ભાવ સમ-
દર્શિને વિષે ન હોય.

“સમદર્શિ યાઽથ પદાર્થને, તેના પર્યાયને
તે પદાર્થ તથા પર્યાય જ્ઞેવા ભાવે વર્તે તેવા ભાવે
દેખે, જાણે, જાણ્યાંવે, પણ તે પદાર્થ કે તેના
પર્યાયને વિષે મમત્વ કે ઇષ્ટઅનિષ્ટપણું ન કરે.”

“આત્માનો સ્વાભાવિક ગુણ દેખવા-જાણુ-
વાનો હોવાથી તે જોય પદાર્થને જોયાકારે દેખે,
જાણે; પણ જો આત્માને સમદર્શિપણું પ્રગટ
થયું છે, તે આત્મા ને પદાર્થને દેખતાં, જાણતાં

ઉત્પન્ન થયેલાં એવાં કર્મોના ઉદ્દયને લીધે જેમની
 છતાં તેમાં મમત્વ યુક્તિ, તાદાત્મ્યપણું, મૃદુ-અનિ
 ષ્ટયુક્તિ ન કરે. વિષમદષ્ટિઆત્માને પદાર્થને વિષે
 તાદાત્મ્યવૃત્તિ થાય; સમદષ્ટિઆત્માને ન થાય.”

“કાર્મ પદાર્થ કાળો હોય તો સમદર્શિ તેને
 કાળો દેખે, ગ્નણે, જણાવે. કાર્મ સ્વેત હોય
 તો તેને તેવો દેખે, ગ્નણે, જણાવે કાર્મ સુરભિ
 (સુગંધી) હોય તો તેને તેવો દેખે, ગ્નણે, જણાવે.
 કાર્મ દુરભિ (દુર્ગંધી) હોય તો તેને તેવો દેખે,
 ગ્નણે, જણાવે. કાર્મ ઊંચો હોય, કાર્મ નીચો હોય
 તો તેને તેને તેવો તેવો દેખે ગ્નણે, જણાવે.
 સર્પને સર્પની પ્રકૃતિ રૂપે દેખે, ગ્નણે, જણાવે.
 વાઘને વાઘની પ્રકૃતિ રૂપે દેખે, ગ્નણે, જણાવે.
 ઇલાદિ પ્રકારે વસ્તુમાત્રને જે રૂપે, જે ભાવે તે

विचरवाआदि क्रिया छे; अज्ञानी करतां जेनी वाली

होय ते इपे ते भावे समदर्शि हेमे, जाले, जालावे. हेय (छांडवा योग्य) ने हेय इपे हेमे, जाले, जालावे. उपादेय (आदरवा योग्य) ने उपादेय इपे हेमे, जाले, जालावे. परु समदर्शि आत्मा ते अधामां मारापळुं, छष्ट-अनिष्टपुद्ध, राग, द्वेष न करे. सुगंध हेप्पी प्रियपळुं न करे; दुर्गंध हेप्पी अप्रियता दुर्गंधा-न आले. (व्यवहारथी) साइं गळानुं हेप्पी आ मने होय तो हीक अेवी छष्टपुद्धि (राग-रति) न करे. (व्यवहारथी) माहुं गळानुं हेप्पी आ मने न होय तो हीक, अेवी अनिष्टपुद्धि (द्वेष-अरति) न करे. प्राप्त स्थिति-अज्ञेगमां साइं-माहुं अनु-दृग्-अनिदृग्, छष्ट-अनिष्टपळुं, आकुणव्याकुणपळुं

પ્રત્યક્ષ જીવી પડે છે, અને ષડ્દર્શનના તાત્પર્યને ન કરતાં તેમાં સમવૃત્તિએ અર્થાત્ પોતાના અવભાવે, રાગદ્વેષ-રહિતપણે રહેવું એ સમદર્શિતા.”

“ શાતા-અશાતા, જીવન-મૃત્યુ, સુગંધ-દુર્ગંધ, સુસ્વર-દુસ્વર, રૂપ-કુરૂપ, શીત-ઉષ્ણ આદિમાં હર્ષ-શોક, રતિ-અરતિ, ધૃષ્ટ-અનિષ્ટ-પણું, આર્તધ્યાન ન વર્તે તે સમદર્શિતા.

હિંસા, અસત્ય, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિવ્રલ્લભો પરિહાર સમદર્શિને વિષે અવશ્ય હોય. અહિંસાદિ વ્રત ન હોય તો સમદર્શિપણું ન સંભવે સમદર્શિતા અને અહિંસાદિ વ્રતોને કાર્ય-કારણ, અવિનાભાવિ અને અન્યોન્યાશ્રય સંબંધ છે. એક ન હોય તો ખીજું ન હોય અને ખીજું ન હોય તો પહેલું ન હોય.”

બાણે છે, તે સદ્ગુરુનાં ઉત્તમ લક્ષણો છે. ૧૦.

સમદર્શિતા હોય તો અહિંસાદિ વત હોય.
 સમદર્શિતા ન હોય તો અહિંસાદિ વત ન હોય.
 અહિંસાદિ વત ન હોય તો સમદર્શિતા ન હોય.
 અહિંસાદિ વત હોય તો સમદર્શિતા હોય.
 જેટલે અંશે સમદર્શિતા તેટલે અંશે અહિં-
 સાદિ વત. અને
 જેટલે અંશે અહિંસાદિ વત તેટલે અંશે
 સમદર્શિતા.

“સદ્ગુરોગ્ય લક્ષણરૂપ સમદર્શિતા મુખ્ય-
 તાએ સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનકે હોય; પંચીનાં
 ગુણસ્થાનકે તે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતું જાય,
 વિશેષ પ્રગટ થતું જાય; ક્ષીણભોલસ્થાને તેની
 પરાકાષ્ઠા અને પંચી સંપૂર્ણ વીતરાગતા.

“સમદર્શિપણું એટલે લૌકિકભાવનો સમાનભાવ, અભેદભાવ, એકસરખી બુદ્ધિ, નિર્વિશેષપણું નહીં; અર્થાત્ કાચ અને હીરો એ બે સમાન ગણવા, અથવા સત્શ્રુત અને અસત્શ્રુતમાં સમપણું ગણવું, અથવા સદ્ધર્મ અને અસદ્ધર્મમાં અભેદ માનવા, અથવા સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુને વિષે એક સરખી બુદ્ધિ રાખવી, અથવા સદ્દેવ અને અસદ્દેવને વિષે નિર્વિશેષપણું દાખવવું, અર્થાત્ અનેને એક સરખા ગણવા ઇત્યાદિ સમાનવૃત્તિ એ સમદર્શિતા નહીં, એ તો આત્માની મૂઢતા, વિવેકશૂન્યતા, વિવેકવિકળતા. સમદર્શિ સત્ને સત્ જાણે પ્રેધે; અસત્ને અસત્ જાણે, નિષેધે; સત્શ્રુતને સત્શ્રુત જાણે, પ્રેધે; કૃત્રુતને કૃત્રુત જાણે, નિષેધે; સદ્-

ધર્મને સદ્ધર્મ જાણે, ઐધિ; અસદ્ધર્મને અસદ્ધર્મ
જાણે, નિષેધે; સદ્ગુરુને સદ્ગુરુ જાણે, ઐધિ;
અસદ્ગુરુને અસદ્ગુરુ જાણે, નિષેધે; સદ્દેવને સદ્-
દેવ જાણે, ઐધિ; અસદ્દેવને અસદ્દેવ જાણે,
નિષેધે; ઇત્યાદિ જે જેમ હોય તેને તેમ દેખે,
જાણે, પ્રરૂપે; તેમાં રાગ, દ્વેષ, ઇષ્ટઅનિષ્ટબુદ્ધિ
ન કરે એ પ્રકારે સમદર્શિપાણ્ય સમજવું.” ॐ.

સ્વરૂપસ્થિત ઇચ્છારહિત. વિચરે પૂર્વપ્રયોગ;
અપૂર્વ વાણી. પરમશ્રુત. સદ્ગુરુભક્ષણ્ય યોગ્ય.

આત્મસ્વરૂપને વિષે જેની સ્થિતિ છે, વિષય
અને માન પૂજનદિ ઇચ્છાર્થી સ્થિત છે, અને માત્ર
પૂર્વ ઉત્પન્ન થયેલાં એવા કર્મના પ્રયોગથી જે
વિચરે છે; જેમની વાણી અપૂર્વ છે, અર્થાત્
નિજઅનુભવસહિત જેનો ઉપદેશ હોવાથી અજ્ઞા-

નીની વાણી કરતાં પ્રત્યક્ષ જીતી પડે છે અને પરમશ્રુત એટલે ષડ્દર્શનના યથાસ્થિત જાણુ હોય, એ સદ્ગુરુનાં યોગ્ય લક્ષણો છે.

અત્રે સ્વસ્તુ.પસ્થિત એવું પ્રથમપદ કહ્યું તેથી જ્ઞાનદશા કહી, ઇચ્છારહિતપણું કહ્યું તેથી આરિત્રદશા કહી, ઇચ્છારહિત હોય તે વિચરી કેમ શકે? એવી આશંકા, 'પૂર્વપ્રયોગ એટલે પૂર્વનાં વધાયેલાં પ્રારબ્ધથી વિચરે છે; વિચરવા આદિની યાકી જેને કામના નથી,' એમ કહી નિવૃત્ત કરી. અપૂર્વ વાણી એમ કહેવાથી વચનાનિશયતા કહી, કેમકે તે વિના મુમુક્ષુને ઉપકાર ન થાય. પરમશ્રુત કહેવાથી ષડ્દર્શન અવિરુદ્ધ દશાએ જાણુનાર કહ્યા, એટલે શ્રુતજ્ઞાનનું વિશેષપણું દર્શાવ્યું.

આશંકા—વર્તમાનકાળમાં સ્વરૂપસ્થિત પુરુષ હોય નહીં, એટલે જો સ્વરૂપસ્થિત વિશેષણ-વાળા સદ્ગુરુ કહ્યા છે, તે આજો હોવાયોગ્ય નથી.

સમાધાન—વર્તમાનકાળમાં કદાપિ એમ કહેલું હોય તો કહેવાય કે ‘કવલભૂમિકા’ ને ત્રિષે એવી સ્થિતિ અસંભવિત છે, પણ આત્મ-જ્ઞાન જ ન થાય એમ કહેવાય નહીં; અને આત્મ-જ્ઞાન છે તે સ્વરૂપસ્થિતિ છે.

આશંકા—આત્મજ્ઞાન થાય તો વર્તમાન કાળમાં મુક્તિ થવી જોઈએ અને જિનાગમમાં ના કહી છે.

સમાધાન—એ વચન કદાપિ એકાંતે એમ જ એમ ગણીએ; તોપણ તેથી એકાવ-

તારીપણાનો નિષેધ થતો નથી, અને એકાવતારી-
પણું આત્મજ્ઞાનવિના પ્રાપ્ત થાય નહીં.

આશંકા—ત્યાગ વૈરાગ્યાદિના ઉત્કૃષ્ટપણાથી
તેને એકાવતારીપણું કહ્યું હશે.

સમાધાન—પરમાર્થથી ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગ
વૈરાગ્યવિના એકાવતારીપણું થાયજ નહીં,
એવો સિદ્ધાંત છે; અને વર્તમાનમાં પણ એથા,
પાંચમા અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકનો કશો નિષેધ
છે નહીં. અને એથે ગુણસ્થાનકેથી જ આત્મ-
જ્ઞાનનો અંભવ થાય છે; પાંચમે વિશેષ સ્વરૂપ-
સ્થિતિ થાય છે; છઠ્ઠે ધણા અંશે સ્વરૂપસ્થિતિ
થાય છે, પૂર્વપ્રેરિત પ્રમાદના ઉદયથી માત્ર કાંઈક
પ્રમાદદશા આવી જાય છે, પણ તે આત્મજ્ઞાનને
રોધક નથી, આગ્રિતને રોધક છે.

આશંકા—અત્રે તો સ્વરૂપસ્થિત એવું પદ વાપર્યું છે, અને સ્વરૂપસ્થિતપદ તો તેરમે ગુણુસ્થાનકે જ સાંભવ છે.

સમાધાન—સ્વરૂપસ્થિતિની પરાકાષા તો ચૌદમા ગુણુસ્થાનકને છેડે થાય છે, કેમકે નામ જોત્રાદિ ચાર કર્મનો નાશ ત્યાં થાય છે; તે પહેલાં ક્રેવણીને ચાર કર્મનો સંગ છે, તેથી સંપૂર્ણ સ્વરૂપસ્થિતિ તો તેરમે ગુણુસ્થાનકે પણુ કહેવાય.

આશંકા—ત્યાં નામાદિ કર્મથી કરીને અવ્યાયાધ સ્વરૂપસ્થિતિની ના કહે તો તે કીક છે; પણુ ક્રેવણજ્ઞાનરૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ છે, તેથી સ્વરૂપસ્થિતિ કહેવામાં દોષ નથી, અને અત્રે તો તેમ નથી. માટે સ્વરૂપસ્થિતપણું કેમ કહેવાય ?

સમાધાન—ક્રેવણજ્ઞાનને વિષે સ્વરૂપસ્થિતિનું નારતમ્ય વિશેષ છે; અને ચોથે, પાંચમે,

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુ સમ નહીં,

પરોક્ષજિન ઉપકાર;

છટ્ટે, ગુણસ્થાનકે તેથી અલ્પ છે, એમ કહેવાય; પણ સ્વરૂપસ્થિતિ નથી એમ ન કહી શકાય. એથી ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વમુક્તદશા થવાથી આત્મસ્વભાવઆવિર્ભાવપણું છે, અને સ્વરૂપસ્થિતિ છે; પાંચમે ગુણસ્થાનકે દેશે કરીને ચારિત્રવાનકે કપાયો રોકાવાથી આત્મસ્વભાવનું એથા કરતાં વિશેષ આવિર્ભાવપણું છે, અને છઠ્ઠામાં કપાયો વિશેષ રોકાવાથી સર્વ ચારિત્રનું ઉદયપણું છે, તેથી આત્મસ્વભાવનું વિશેષ આવિર્ભાવપણું છે. માત્ર છટ્ટે ગુણસ્થાનકે પૂર્વનિબંધિત કર્મના ઉદયથી પ્રમત્તદશા કવચિત્ વર્તે છે, તેને લીધે 'પ્રમત્ત સર્વ ચારિત્ર' કહેવાય, પણ તેથી સ્વરૂપસ્થિતિમાં

એવો લક્ષ થયાવિના,

ઉગે ન આત્મવિચાર. ૧૧.

વિરોધ નહીં, કેમકે આત્મસ્વભાવનું બાહ્યલ્યતાથી
આવિર્ભાવપણું છે. વળી આગમ પણ એમ કહે છે
કે, એથે ગુણસ્થાનકથી તેજમા ગુણસ્થાનક સુધી
આત્મપ્રતીતિ સમાન છે; જ્ઞાનનો તારતમ્ય ભેદ છે.

જો એથે ગુણસ્થાનક સ્વરૂપસ્થિતિ અંશે
પણ ન હોય, તો મિથ્યાત્વ જવાનું કૃણ શું
થયું? કંઈજ થયું નહીં. જો મિથ્યાત્વ ગયું
તે જ આત્મસ્વભાવનું આવિર્ભાવપણું છે,
અને તે જ સ્વરૂપસ્થિતિ છે. જો સમ્ય-
કૃત્વથી તથારૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ ન હોત, તો
ત્રિગુણકાંદિને એકાવતારીપણું કેમ પ્રાપ્ત થાય ?
એકે પણ ત્યાં વત, પરચખાણુ નથી અને માત્ર
એકે જ ભવ જ આપી રહ્યો એવું અપસંસારી-

અર્થ:—જ્યાં સુધી જીવને પૂર્વકાળે થઈ ગયેલા એવા જિનની વાત પર જ લક્ષ રહ્યા કરે, અને તેનો ઉપકાર કહ્યા કરે, અને જેથી પ્રત્યક્ષ આત્મબ્રાંતિનું સમાધાન થાય એવા સદ્ગુરુનો સમાગમ પ્રાપ્ત થયો હોય તેમાં પરોક્ષજિનોનાં વચન કરતાં મોટો ઉપકાર શમાયો છે, તેમ જે ન જાણે તેને આત્મવિચાર ઉત્પન્ન ન થાય. ૧૧.

પણું થયું તે જ સ્વરૂપસ્થિતિરૂપ સમકિતનું બળ છે. પાંચમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે ચારિત્રનું બળ વિશેષ છે, અને મુખ્યપણે ઉપદેશક તો છઠ્ઠું અને તેરમું છે. આકીનાં ગુણસ્થાનકો ઉપદેશકની પ્રવૃત્તિ કરી શકવાયોગ્ય નથી; એટલે તેરમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે તે પદ પ્રવર્તે છે.

નડિયાદ, આશો વદ ૨, સં ૧૯૫૨.

*સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ,
સમજાય ન જિનસ્વરૂપ;
સમજ્યાવણ ઉપકાર શો ?

સમજ્યે જિનસ્વરૂપ. ૧૨.

અર્થ:-*સદ્ગુરુના ઉપદેશ વિના જિનનું સ્વરૂપ સમજાય નહીં. અને સ્વરૂપ સમજ્યા વિના ઉપકાર શો થાય ? જો સદ્ગુરુઉપદેશે જિનનું સ્વરૂપ સમજે તો સમજનારનો આત્મા પરિણામે જિનની દશાને પામે. ૧૨.

*સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, સમજે જિનનું રૂપ;
તો તે પામે નિજદશા, જિન છે આત્મસ્વરૂપ.
પામ્યા શુદ્ધ સ્વભાવને, છે જિન તેથી પૂજ્ય;
સમજે જિનસ્વભાવ તો, આત્મભાવનો ગુણ્ય.

આત્માદિ અસ્તિત્વનાં,

જેહ નિરૂપક શાસ્ત્ર;

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગ નહીં,

ત્યાં આધાર સુપાત્ર. ૧૩.

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જે જિનનું સ્વરૂપ સમજે તે પોતાના સ્વરૂપની દશા પામે, કેમકે શુદ્ધઆત્માપણું એજ જિનનું સ્વરૂપ છે; અથવા રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન જિનને વિષે નથી તેજ શુદ્ધ અભવ છે, અને તે પદ તો સત્તાએ સર્વ જીવનું છે. તે સદ્ગુરુ-જિનને અવલંબીને અને જિનના સ્વરૂપને કહેવે કરી મુમુક્ષુજીવને સમગ્નય છે. [અપૂર્ણ]

નડિયાદ, આશો વદ ૨, સં ૦ ૧૯૫૨.

अर्थः—जे जिनागमादि आत्माना होवा-
पणानां तथा परलोकादिनां होवापणानो उपदेश
करवावाणां शास्त्रो छे, ते पणु न्यां प्रत्यक्ष सद्-
गुरुनो ज्ञेग न होय त्यां सुपात्र ज्वने आधाररूप
छे; पणु सद्गुरुसमान ते भ्रान्तिनां छेदक कडी
न शक्य. १३.

अथवा सद्गुरुं ज्ञे कर्हिं,

जे अवगाहून काण;

ते ते नित्य विचारवां,

करी मतांतर त्याण. १४.

अर्थः—अथवा जे सद्गुरुं ज्ञे ते शास्त्रो विद्या-
रवानी आज्ञा दीवी होय, तो ते शास्त्रो मतांतर
अदत्ते दुर्गधर्मने सार्थक करवानो हेतु आदि भ्रान्ति
छाडीने मात्र आत्मार्थे नित्य विचारवां. १४.

रोके एव स्वछंद तो,

पामे अवश्य मोक्षः

पाम्या अम अनंत छे,

आभ्युं जित निर्दोष. १५.

अर्थः—एव अनादि काणशी पोताना उदापत्ये
अने पोतानी छच्छाणे आल्यो छे, अनेनुं नाम
'स्वछंद' छे. जे ते स्वछंदने रोके तो जरूर ते
मोक्षने पामे; अनं अं रीतिं ब्रूतकाणे अनंत
एव मोक्ष पाम्या छे; अम राग, द्वेष अने अज्ञान
अमानिा अंके दोष जेने विषे नथी अंवा
नापरहित धीतरागे कृत्युं छे. १५.

प्रत्यक्षसद्गुरुयोगधी,

स्वछंद ते रोकिय;

अन्य उपाय कुर्याथकी,

प्राये अभलौ थाय. १६.

અર્થ:-પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુના યોગથી તે સ્વછંદ રોકાય છે, બાકી પોતાની ઇચ્છાએ બીજા વચ્ચે ઉપાય કર્યા છતાં ઘણુંકરીને તે બમણો થાય છે. ૧૬.

સ્વછંદ મતઆશ્રય તથ,

વર્તે સદ્ગુરુ લક્ષ;

સમકિત તેને ભાખિયું;

કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭.

અર્થ:-સ્વછંદને તથા પોતાના મતના આશ્રયને તજીને જે સદ્ગુરુના લક્ષે ચાલે તેને પ્રત્યક્ષ કારણ ગણીને વીતરાગે 'સમકિત' કહ્યું છે. ૧૭.

માનાદિકે શત્રુ મહા.

નિજછંદે ન મરાય;

બતાં સદ્ગુરુશરણમાં;

અલય પ્રયાસે જાય. ૧૮.

અર્થ:-માનુ અને પૂન્યસત્કારાદિનો લોભ એ-
આદિ મહાશત્રુ છે, તે પોતાના ઉદ્ધાપણે આત્મતાં
નાશ પામે નહીં, અને સદ્ગુરુના શરણમાં જતાં
સહજ પ્રયત્નમાં જાય. ૧૮.

જે સદ્ગુરુઉપદેશથી,

પામ્યો કેવળજ્ઞાન;

ગુરુ રહ્યા છદ્મસ્થ પણ,

વિનય કરે ભગવાન. ૧૯.

અર્થ:-જે સદ્ગુરુના ઉપદેશથી કાર્મ કેવળજ્ઞાનને
પામ્યા તે સદ્ગુરુ લજ્જુ છદ્મસ્થ રહ્યા હોય, તેપણ
જે કેવળજ્ઞાનને પામ્યા છે એવા તે કેવળીભગવાન
છદ્મસ્થ એવા પોતાના સદ્ગુરુની વૈયાવચ્ચ કરે. ૧૯.

એવો માર્ગ વિનયતણા,

ભાખ્યો શ્રી વીતરાગ;

મૂળ હેતુ એ માર્ગનો,

સમજે કોઈ સુભાગ્ય. ૨૦.

અર્થ:-એવો વિનયનો માર્ગ શ્રી જિને ઉપદેશ્યો છે. એ માર્ગનો મૂળ હેતુ એટલે તેથી આત્માને શો ઉપકાર થાય છે તે, કોઈક સુભાગ્ય એટલે સુલભ-મોધી અથવા આરાધક જીવ હોય તે સમજો. ૨૦.

અસદ્ગુરુ એ વિનયનો,

લાભ તહે જો કાંઈ;

મહામોહિની કર્મથી,

બૂટ ભવજળમાંહિ. ૨૧.

અર્થ:-આ વિનય માર્ગ કહ્યો તેનો લાભ એટલે તે શિષ્યાદિની પાસે કરાવવાની કસ્ટ કરીને જે કોઈ પણ અસદ્ગુરુ પોતાને વિષે સદ્ગુરુપણ સ્થાપે તો તે મહામોહિનીય કર્મ ઉપાર્જન કરીને ભવસમુદ્રમાં બૂટ. ૨૧.

होय मुमुक्षु एव ते,

समन्ते ओह विचारः

होय मतार्थी एव ते.

अवजो ले निर्धार. २२.

अर्थः--जे मोक्षार्थी एव होय ते आ विनय-
मार्गादिना विचार समन्ते. अने जे मतार्थी होय
ते तेना अवजो निर्धार ले, अटके डां पाने तेना
विनय शिष्यादि पासे करावे, अथवा असह्युक्त
विषे पोते असह्युक्ती प्राप्ति राणी आ विनय-
मार्गना उपयोग करे. २२.

होय मतार्थी तेहने,

थाय न आत्मलक्षः

तेह मतार्थीलक्षणैः,

अहो कहां निर्भक्ष. २३.

अर्थः—जे मतार्थी छव होय तेने आत्मज्ञानना
लक्ष थाय नही; जेवा मतार्थी छवनां अर्ही
निष्पक्षपाने लक्षणां कथां सं. २३.

मतार्थीलक्षणः—

आह्वत्याग पणु ज्ञान नही,

ते माने गुरु सत्य;

अथवा निष्कृणधर्मना,

ते गुरुमां ञ भभत्य. २४.

अर्थः—जेने मात्र आह्वथी त्याग हेभाय छे
पणु आत्मज्ञान नथी, जने निष्पक्षपणुथी अंत-
रंग त्याग नथी, तेवा गुरुने साया गुरु माने,
अथवा तो पोताना कृणधर्मना गमे तेवा गुरु
होय तोपणु तेमां ञ भभत्य रामे. २४.

જે જિનદેહપ્રમાણુ ને,
 સમવસરણાદિ સિદ્ધિ;
 વર્ણન સમજે જિનનું,
 રોકી રહે નિજબુદ્ધિ. ૨૫.

અર્થ:-જે જિનના દેહાદિનું વર્ણન છે તેને જિનનું વર્ણન સમજે છે, અને માત્ર પોતાના કુળધર્મના દેવ છે માટે મારાપણાના કલિપત રાજે સમવસરણાદિ મહાત્મ્ય ક્ષયા કરે છે, અને તેમાં પોતાની બુદ્ધિને રોકી રહે છે. એટલે પરમાર્થદેહનુસ્વરૂપ એવું જિનનું જે અંતરંગ-સ્વરૂપ જાણવા યોગ્ય છે તે જાણતાં નથી, તથા તે જાણવાનું પ્રયત્ન પણ કરતાં નથી, અને માત્ર સમવસરણાદિમાંજ જિનનું સ્વરૂપ કર્ષને મતાર્થમાં રાંધે છે. ૨૫.

प्रत्यक्षसद्गुरु योगमां.

वर्ते दृष्टि विभुषः

असद्गुरुने दृढ करे,

निजमानार्थे मुग्ध्य. २६.

अर्थः—प्रत्यक्षसद्गुरुने क्यारेक योग भणे ते
तेनी दृष्टाअदादिकेक वाणी सांख्यीने तेनार्थी
अवणी रीत आवे. अर्थात् ते दिनकरी वाणीने
अदाण करे नदी, अने पोते परेणरे दृढ मुमुक्षु
के अचं मान मुग्ध्यपणे भेणवयाने अर्थे असद्-
गुरु समीपे वचने पोते तेना प्रत्ये पोतानुं विशेष
दृढपणुं वळ्यावे. २६.

दद्यादि गति लंगमां.

जे समजे श्रुतज्ञान;

माने निज मतवपना

आआए मुक्तिनिदान. २७.

અર્થ:—દેવ—નારકાદિ ગતિના ‘ભાંગા’ આદિનાં સ્વરૂપ કોઈક વિશેષ પરમાર્થ હેતુથી કહ્યાં છે, તે હેતુને જાણ્યો નથી, અને તે ભંગગ્નપાને શ્રુતત્ત્વા જે સમજે છે તથા પોતાના મતનો, વંધનો આશ્રય રાખવામાં જ મુક્તિનો હેતુ માને છે. ૨૧૭.

હું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું;

હું પ્રત અભિમાન;

આંહી નહીં પરમાર્થને,

લેવા લૌકિક માન. ૨૮.

અર્થ:—વૃત્તિનું સ્વરૂપ શું? તે પણ જે જાણ્યું નથી. અને ‘હું પ્રતધારી છું’ એવું અભિમાન ધારણ કર્યું છે. કવચિત્ પરમાર્થના ઉપદેશનો યોગ અને તેપણ્ લોકમાં પોતાનું માન અને પ્રજ્ઞામંદરાદિ જતાં સંદેશે, અથવા તે માનાદિ

पक्षी प्राप्त नहीं थाय अम जगुनीने ते परमार्थने
अलगु करे नहीं. २८.

अथवा निश्चयनय अहे,
मात्र शब्दनी मांय;

लोपे सद्व्यवहारने,
साधनरहित थाय. २९.

अर्थः—अथवा 'समयसार' हे 'योगवासिष्ठ'
जेवा अथवा वांयी ते मात्र निश्चय नयने अलगु
करे. जेवी रीते अलगु करे ! मात्र कहेवाकूपेः
अंतरंगमां तथाइप गुणनी कशी स्पर्शना नहीं.
अने सहगुरु, सत्शास्त्र तथा वैराग्य, विवेकादि
साया व्यवहारने लोपे, तेमण पोताने जानी
मानी लक्षण साधनरहित पत्ते. २९.

ज्ञानदशा पाये नहीं,
साधन दशा न कांथ;

પામે તેનો સંગ જે,

તે છુડ ભવમાંહિ. ૩૮.

અર્થ:-તે જ્ઞાનદશા પામે નહીં, તેમ વૈરાગ્યાદિ સાધનદશા પણ તેને નથી, જેથી તેણે જીવનો સંગ ખીજન જે જીવને થાય તે પણ ભવસાગરમાં ડૂબે. ૩૮.

ઐ પણ જીવ મતાર્થમાં.

નિજમાનાદિ કાજ;

પામે નહીં પરમાર્થને.

અનઅધિકારીમાં જ. ૩૯.

અર્થ:-ઐ જીવ પણ મતાર્થમાં જ વર્તે છે. કેમકે ઉપર કહ્યા જીવ તેને જેમ કુગાધમાદિથી મતાર્થના છે, તેમ આને જ્ઞાની ગણાવવાના માનની ઇચ્છાથી પોતાના શુદ્ધમતનો આગ્રહ છે, માટે તે પણ પરમાર્થને પામે નહીં. અને અન-

अधिकारी अटले जेने विषे ज्ञान परिणाम पाभवा
योग्य नही अेवा जेवांमां ते पलु गणुय. ३१.

नही कषायउपशांतता

नही अंतर वैराग्य;

सरणपाळुं न मध्यस्थता,

अ मतार्थी दुर्भाग्य. ३२.

अर्थः—जेने क्रोध, मान, माया, लोलरूप कषाय
पातणा पक्षा नथी, तेम जेने अंतर्वैराग्य उत्पन्न
थयो नथी, आत्मामां गुणु अलगुकरवाइप सरण-
पाळुं जेने रब्धुं नथी, तेम सत्यासत्यतुलना करवाने
जेने अपक्षपातदृष्टि नथी, ते मतार्थी जेव दुर्भाग्य;
अटले जन्म, जरा, मरणुने छेदवावाणा मोक्षमार्गने
पाभवा योग्य अेवुं तेनुं भाग्य न समजवुं. ३२.

લક્ષણ કહ્યાં મતાર્થીનાં,
મતાર્થ જાવા કાજ;

હવે કહું આત્માર્થીનાં,
આત્મ-અર્થ સુખસાજ. ૩૩.

અર્થ:-એમ મતાર્થી જીવનાં લક્ષણ કહ્યાં તે કહેવાનો હેતુ એ છે કે કોઈપણ જીવનો તે જાણીને મતાર્થ જાય. હવે આત્માર્થી જીવનાં લક્ષણ કહીએ છીએ:-તે લક્ષણ કેવાં છે? તો કે આત્માને અવ્યાજાધ સુખની સામગ્રિના હેતુ છે. ૩૩.

આત્માર્થી લક્ષણ:-

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિંપણ,
તે સાચા ગુરુ હોય:

બાકી કુળગુરુકલ્પના,
આત્માર્થી નહીં જાય. ૩૪.

અર્થ:-જ્યાં આત્મજ્ઞાન હોય ત્યાં મુનિપણું હોય.
અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં મુનિપણું પણ ન
સંભવે. 'જં સમંતિ પાસહ તં મોણંતિ પાસહ'-(જ્યાં
સમકિત એટલે આત્મજ્ઞાન છે ત્યાં મુનિપણું જાણી)
એમ 'આચારાંગ સૂત્ર'માં કહ્યું છે, એટલે જેમાં
આત્મજ્ઞાન હોય તે સાચા ગુરુ છે એમ જાણી છે, અને
આત્મજ્ઞાન રહિત હોય તે પાણી પોતાના કુળના ગુરુને
સદ્ગુરુ માનવા એ માત્ર કલ્પના છે; તેથી કંઈ
ભવચ્છેદ ન થાય એમ આત્માર્થી જુએ છે. ૩૪.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુપ્રાપ્તિનો,

ગણે પરમ ઉપકાર;

ત્રણે યોગ એકત્વથી,

વર્તે આજ્ઞાવાર. ૩૫.

અર્થ:-પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુની પ્રાપ્તિનો મોટો ઉપકાર

જાણે, અર્થાત્ શાસ્ત્રાદિથી જે સમાધાન થઈ શકવા-
યોગ્ય નથી, અને જે દોષો સદ્ગુરુની આજ્ઞા ધારણ
કર્યાવિના જતા નથી તે સદ્ગુરુયોગથી સમાધાન
થાય, અને તે દોષો ટળે, માટે પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુનો
મોટો ઉપકાર જાણે, અને તે સદ્ગુરુપ્રત્યે મન,
વચન, કાયાની એકતાથી આજ્ઞાંકિતપણે વર્તે. ૩૫.

એક હોય ત્રણ કાળમાં,

પરમારથનો પંથ:

પ્રેરે તે પરમાર્થને,

તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬.

અર્થ:—ત્રણ કાળને વિષે પરમાર્થનો પંથ એટલે
મોક્ષનો માર્ગ એક હોવો જોઈએ, અને જેથી
તે પરમાર્થ સિદ્ધ થાય તે વ્યવહાર શ્રવે માન્ય
રાખવો જોઈએ;—ખીજો નહીં. ૩૬.

अम विचारी अंतरे,
 शोधे सहगुरुयोग;
 काम अक आत्मार्थनुं,
 जीजे नहीं मनरेग. ३७.

अर्थः—अम अंतर्मां विचारीने के सहगुरुना योगनो शोध करे, मात्र अक आत्मार्थनी धरुण रामे, पाणु मान-पुण्डिक सिद्धि-रिद्धिनी करी धरुण रामे नहीं;—अ रेग नता मनमां नथी. ३७.

उपायनी उपशांतता,
 मात्र मोक्षअलिलाष;
 लये अद, प्राणरिद्धया,
 त्यां आत्मार्थ निवास. ३८.

अर्थः—त्यां उपाय पातणा पया अं, मात्र अक मोक्षपद सिवाय जीजे काम पदनी अलिलाषा

નથી, સંસારપર જોને વૈરાગ્ય વર્તે છે, અને પ્રાણીમાત્ર પર જોને દયા છે, એવા જીવને વિષે આત્માર્થનો નિવાસ થાય. ૩૮.

દશા ન એવી જ્યાંસુધી,

જીવ લોકે નહીં જોગ્ય;

મોક્ષમાર્ગ પામે નહીં.

મટે ન અંતરૂરોગ. ૩૯.

અર્થ:—જ્યાંસુધી એવી જોગદશા જીવ પામે નહીં ત્યાંસુધી તેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ ન થાય, અને આત્મબ્રાંતિરૂપ અનંત દુઃખનો હેતુ એવા અંતરૂરોગ ન મટે. ૩૯.

આવે જ્યાં એવી દશા,

સદ્ગુરુઓધ મુહાય;

તે ઓધે સુવિચારણા,

ત્યાં પ્રગટે સુખદાય. ૪૦.

અર્થ:-એવી દશા ન્યાં આવે ત્યાં સદ્ગુરુનો ઓધ શોભે અર્થાત્ પરિણામ પામે, અને તે ઓધના પરિણામથી સુખદાયક એવી સુવિચારદશા પ્રગટે. ૪૦.

ન્યાં પ્રગટે સુવિચારણા,

ત્યાં પ્રગટે નિજ્ઞાન:

જે જ્ઞાન ક્ષય મોહ થઈ,

પામે પદ નિર્વાણ. ૪૧.

અર્થ:-ન્યાં સુવિચારદશા પ્રગટે ત્યાં આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય અને તે જ્ઞાનથી મોહનો ક્ષય કરી નિર્વાણપદને પામે. ૪૧.

ઉપજે તે સુવિચારણા,

મોક્ષમાર્ગ સમજાય;

ગુરુશિષ્યસંવાદથી,

ભાષું પદ્ પદ આંહી. ૪૨.

અર્થ:-જેથા તે સુવિચારદશા ઉત્પન્ન થાય, અને
મોક્ષમાર્ગ સમજવામાં આવે તે ૭ પદરૂપે ગુરુ-
શિષ્યના સંવાદથી કરીને આહી કાણુ ધ્રુ. ૪૨.

‘આત્મા છે’ તે નિત્ય છે’

અનન્ય શરણના આપનાર એવા શ્રી સદ્ગુરુ-
દેવને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર.

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા જાની-
પુરુષોએ નીચે કહ્યાં છે તે ૭ પદને સમ્યગ્-
દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યાં છે:-

૧. “પ્રથમ પદ:- ‘આત્મા છે.’ જેમ ઘટ
પટ આદિ પદાર્થો છે તેમ આત્મા પણ છે. અમુક

ગુણ હોવાને લીધે જોમ ઘટ પટ આદિ હોવાનું પ્રમાણ છે; તેમ સ્વપરપ્રકાશક એવી ચૈતન્ય-સત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જોને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે.

૨. ખીણું પદ:—‘આત્મા નિત્ય છે.’ ઘટ પટ આદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તિ છે. આત્મા ત્રિકાળવર્તિ છે. ઘટ પટ આદિ સંયોગે કરી પદાર્થ છે. આત્મા સ્વભાવે કરીને પદાર્થ છે. કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે કાર્મ પાણ સંયોગો અનુભવયોગ્ય થતા નથી. કાર્મ પાણ સંયોગી દ્રવ્યથી ચેતન ત્તા પ્રગટ થવાયોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે. અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે કેમકે જોની કાર્મ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય તેનો કાંઈને વિષ કય પાણ હોય નહીં.

‘છે કર્તા નિજકર્મ;’

૩. ત્રીણું પદ:—‘આત્મા કર્તા છે.’ સર્વ પદાર્થ અર્થક્રિયાસંપન્ન છે. કર્મ ને કર્મ પરિણામ ક્રિયાસહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે. આત્મા પણ ક્રિયાસંપન્ન છે. ક્રિયાસંપન્ન છે માટે કર્તા છે. તે કર્તાપણું ત્રિવિધ શ્રી જિને વિવેચ્યું છે. પરમાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ નિજસ્વરૂપને કર્તા છે. અનુપચરિત (અનુભવમાં આવવાયોગ્ય-વિશેષ સંબંધસહિત) વ્યવહારથી તે આત્મા દ્રવ્ય કર્મનો કર્તા છે. ઉપચારથી ઘર, નગર આદિને કર્તા છે.

૪. ચોથું પદ:—‘આત્મા ભોક્તા છે.’ જે જે કર્મ ક્રિયા છે તે તે સર્વ સફળ છે, નિરર્થક

‘છે ભોક્તા,’ વળી ‘મોક્ષ છે,’

નથી જે કર્મ પણ કરવામાં આવે તેનું ફળ ભોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. વિષ ખાધાથી વિષનું ફળ, સાકર ખાવાથી સાકરનું ફળ; અગ્નિસ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનું ફળ; હિમને સ્પર્શ કરવાથી હિમસ્પર્શનું જેમ ફળ થવાવિના રહેતું નથી, તેમ કપાયાદિ કે અકપાયાદિ જે કર્મ પણ પરિણામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ થવાયોગ્ય જ થાય છે. તે ક્રિયાનો આત્મા કર્તા હોવાથી ભોક્તા છે.

૫. પાંચમું પદ:—‘મોક્ષપદ છે.’ જે અનુ-
પચરિત—વ્યવહારથી જીવને કર્મનું કર્તાપણું
નિરૂપણ કર્યું. કર્તાપણું હોવાથી ભોક્તાપણું

મોક્ષઉપાય સુધર્મ.' ૪૩.

નિરૂપણ કર્યું, તે કર્મનું ઠળગાપણું પણ છે. કેમકે પ્રત્યક્ષ કષાયાદિનું તીવ્રપણું અનભ્યાસથી તેના અપરિચયથી—તેને ઉપશમ કરવાથી—તેનું મંદપણું દેખાય છે—તે ક્ષીણ થવા યોગ્ય દેખાય છે—ક્ષીણ થઈ શકે છે. તે તે અંધભાવ ક્ષીણ થઈ શકવાયોગ્ય હોવાથી તેથી રહિત એવા જં શુદ્ધ—આત્મસ્વભાવ તે રૂપ 'મોક્ષપદ છે.

૬. છઠું પદ:—'તે મોક્ષનો ઉપાય છે.' જો કદી કર્મઅંધ માત્ર થયા કરે એમ જ હોય તો તેની નિવૃત્તિ કાર્ય ક્રમો સંભવે નહીં; પણ કર્મઅંધથી વિપરીત સ્વભાવવાળા એવા જ્ઞાન, દર્શન, સમાધિ, વૈરાગ્ય, ભક્ત્યાદિ સાધન પ્રત્યક્ષ

અર્થ:—‘આત્મા છે,’ ‘તે આત્મા નિત્ય છે,’

છે. જે સાધનના બળે કર્મબંધ શિથિલ થાય છે,—ઉપશમ પામે છે—ક્ષીણ થાય છે. માટે તે જ્ઞાન, દર્શન, સંયમાદિ મોક્ષ-પદના ઉપાય છે.

શ્રી જ્ઞાનીપુરુષોએ સમ્યક્દર્શનના મુખ્ય નિવાસભૂત કલ્યાણેવાં આ છ પદ અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવ્યાં છે. સમાપમુક્તિગામી જીવને સદ્જીવિચારમાં તે સપ્રમાણુ થવાયોગ્ય છે,—પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવાયોગ્ય છે, તેના સર્વ વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક થવાયોગ્ય છે. આ છ પદ અત્યંત સદેહ રહિત છે, એમ પરમ પુરુષે નિરૂપણુ કર્યું છે. એ છ પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થે કલ્યો છે. અનાદિ સ્વમદ્દશાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો

‘તે આત્મા પોતાના કર્મનો કર્તા છે,’ તે કર્મનો

અલંભાવ—મમત્વભાવ—તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે
 આ જ પદની જ્ઞાનીપુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે.
 તે સ્વપ્રદશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે,
 એમ જો જીવ પરિણામ કરે, તો સહજમાત્રમાં
 તે જગત્ત થઈ સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય; સમ્ય-
 ગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વસ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે.
 દ્વાર્ષ વિનાશી, અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને
 વિષે તેને હર્ષ—શોક—સયોગ, ઉત્પન્ન ન થાય.
 તે વિચારે સ્વસ્વરૂપને વિષે જ શુદ્ધપણું, સંપૂ-
 ર્ણપણું, અવિનાશીપણું, અત્યંત આનંદપણું,
 અંતર્રહિત તેના અનુવલમાં આવે છે. સર્વ
 વિભાવપર્યાયમાં માત્ર પોતાને અધ્યાસથી ઐક્યતા
 થઈ છે, તેથી કેવળ પોતાનું ભિન્નપણું જ છે, એમ

ભોક્તા છે,' 'તેથી ભોક્ષ થાય છે' અને 'તે

રુપષ્ટ-પ્રત્યક્ષ-અત્યંતપ્રત્યક્ષ-અપરોક્ષ તેને અનુ-
ભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના
સંયોગને વિષે તેને ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું પ્રાપ્ત થતું
નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધા રહિત
અંપૂર્ણ મહાત્મ્યનું ઠંકાણું એવું નિજસ્વરૂપ ગણી
વેદી, તે કૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરુષોને એ છ પદ
સપ્રમાણુ એવાં પરમ પુરુષનાં વચને આત્માને
નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પામ્યા
છે; આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ સર્વસંગથી રહિત થયા
છે. થાય છે અને ભાવિકાળમાં પણ તેમજ થશે.

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ
કરવાવાળો સ્વસ્વરૂપમાં સહજ અવસ્થાન થવાને
ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને અત્યંત ભક્તિથી

મોક્ષનો ઉપાય એવો સદ્ધર્મ છે.' ૪૩.

નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ કરણાને નિત્ય પ્રત્યે નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેનાં ચરણારવિંદ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહ્યાં.

જે છ પદ્ધતી સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ તે જોતાં વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે, જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાળ શુદ્ધ સંપૂર્ણ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભય થાય છે, તે વચનના કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમકે જોતા પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવા પરમાત્મભાવ તે જ્ઞાણ કંઈ પણ હૃદયચાવિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણારીક્ષનાથી આપ્યો; એમ છતાં પણ જોણે અન્ય જીવને વિષે

આ મારો શિષ્ય છે અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો છે, એમ કદી જ્ઞેયું નથી, એવા જે સત્પુરુષ તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરીફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરૂપણ કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને અર્થે કહી છે. જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને વિષે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણ દષ્ટિગાચર થઈ અન્ય સ્વછંદ મંદ અને સહજે આત્મખેાવ થાય એમ જાણીને.....જે ભક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને ફરીફરી ત્રિકાળ નમસ્કાર હો !

જે કદી પ્રગટપણે વર્તમાનમાં કેવળ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી, પણ જેના વચનના વિચાર-યાગે શક્તિપણે કેવળજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું

છે, શ્રદ્ધાપણે કેવળજ્ઞાન થયું છે, વિચારદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, કૃત્તિદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે. મુખ્ય નયના હેતુથી કેવળજ્ઞાન વર્તે છે, તે કેવળજ્ઞાન સર્વ અવ્યાયાધ સુખનું પ્રગટ કરનાર—એના યોગે સહજમાત્રમાં જીવ પામવા યોગ્ય થયાં, તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો! નમસ્કાર હો!

પદ્મસ્થાનક સંક્ષેપમાં:

પદ્મદર્શનઃ પાણુ તેહઃ

સમજાવા પરમાર્થને.

કહ્યાં જ્ઞાનીએ એહ. ૪૮.

*અતમાના ઇ પદ સંજીવી આ સિવાય પાચર્માં
આવૃત્તિના વિભાગ પહેલામાં આંક ૩૪૬, ૩૫૪, ૩૬૨
વિચરેનું સમજાવું પાણુ જાવા યોગ્ય છે:—સંજીવક.

અર્થ:-એ છ સ્થાનક અથવા છ પદ અહીં સંક્ષેપમાં કહ્યાં છે, અને વિચાર કરવાથી ઘડ્ઘર્શન પણ તે જ છે. પરમાર્થ સમજવાને માટે જાની-પુરુષે એ છ પદો કહ્યાં છે. ૪૪.

શંકા.-શિષ્ય ઉવાચ:-

શિષ્ય પ્રથમ સ્થાનકની શંકા કહે છે: -

નથી દષ્ટિમાં આવતો,

નથી જણાતું રૂપ;

બીજાં પણ અનુભવ નહીં,*

નથી ન શ્રવસ્વરૂપ. ૪૫.

*આ 'આત્મસિદ્ધિ'ના પદોનાં મૂળ લખાણમાં પદલેખ ઉપાંગે 'નહિ' 'નાહી' 'નાહી' એમ ગુરૂદી ગુરૂદી રીતે બીમદે લખેલ છે.--સંશોધક.

અર્થ:-દષ્ટિમાં આવતો નથી, તેમ જ્ઞેનું કંઈ રૂપ જાણાતું નથી; તેમ સ્પર્શાદિ ઝીંગા અનુભવથી પણ જાણાવાપાગું નથી, માટે જીવનું સ્વરૂપ નથી; અર્થાત્ જીવ નથી. ૪૫.

અથવા દેહ જ આત્મા,

અથવા ઇન્દ્રિય, પ્રાણ;

મિથ્યા જુદો માનવો,

નહીં જુદું એંધાણ. ૪૬.

અર્થ:-અથવા દેહ જ છે તે આત્મા છે, અથવા ઇન્દ્રિયો છે તે આત્મા છે, અથવા શ્વાસો સ્પર્શો છે તે આત્મા છે, અર્થાત્ એ સૌ એકના એક દેહરૂપે છે, માટે આત્માને જુદો માનવો તે મિથ્યા છે, કેમકે તેનું કશું જુદું એંધાણ એટલે ચિત્ત નથી. ૪૬.

વર્ણી જે આત્મા હોય તો,
જણાય તે નહીં કેમ ?
જણાય જે તે હોય તો,
ઘટ પટ આદિ જેમ. ૪૯.

અર્થ:-અને જે આત્મા હોય તો તે જ-
ણાય શા માટે નહીં ? જે ઘટ, પટ આદિ પદાર્થો
છે તો જેમ જણાય છે, તેમ આત્મા હોય તો
શા માટે ન જણાય ? ૪૭.

માટે છે નહીં આત્મા.
મિથ્યા મોક્ષઉપાય;

અ અંતર શંકાતણો,
સમજાવો સદુપાય. ૪૮.

અર્થ:-માટે આત્મા છે નહીં, અને આત્મા
નથી એટલે તેના મોક્ષના અર્થે ઉપાય કરવા તે

ફાકટ છે, એ મારા અંતરની શંકાનો કંઈ પણ સદુ-
પાય સમગ્નવો, એટલે સમાધાન હોય તો કહો. ૪૮.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ:—

‘આત્મા છે,’ એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—

ભાર્યો દેહાધ્યાસથી,

આત્મા દેહસમાન:

પણ તે બંને ભિન્ન છે,

પ્રગટલક્ષણે ભાન. ૪૯.

અર્થ: દેહાધ્યાસથી એટલે અનાદિકાળથી

અજ્ઞાનને લીધે દેહનો પરિચય છે, તેથી આત્મા
દેહ જેવા અર્થાત્ તને દેહ ભાર્યો છે; પણ આત્મા
અને દેહ બંને જુદાં છે, કમંદ્ર એય જુદાં જુદાં
લક્ષણથી પ્રગટ ભાનમાં આવે છે. ૪૯.

ભાર્યો દેહાધ્યાસથી,

આત્મા દેહસમાન:

પણ તે બંને ભિન્ન છે,

જેમ આસિ ને મ્યાન. ૫૦.

અર્થ:—અનાદિકાળના અજ્ઞાનને લીધે દેહના પરિચયથી દેહ જ આત્મા ભાસ્યો છે, અથવા દેહ જેવો આત્મા ભાસ્યો છે; પણ જેમ તરવાર ને મ્યાન, મ્યાનરૂપ લાગતાં છતાં બંને જુદાં જુદાં છે, તેમ આત્મા અને દેહ બંને જુદાં જુદાં છે. ૫૦.

જે દષ્ટા છે દષ્ટિનો,

જે જાણે છે રૂપ;

અબાધ્ય અનુભવ જે રહે,

તે છે જીવસ્વરૂપ. ૫૧.

અર્થ:—તે આત્મા દષ્ટિ એટલે આંખથી ક્યાંથી દેખાય ? કેમકે ઉલટો તેનો તે જોનાર છે. સ્થૂળસૂક્ષ્માદિ રૂપને જે જાણે છે, અને સર્વને

આધ કરતાં કરતાં કાષ્ટપણ પ્રકારે જોતો આધ કરી શકાતો નથી એવો આપી જે અનુભવ રહે છે તે જીવનું સ્વરૂપ છે. ૫૧.

છે ઇન્દ્રિય પ્રત્યેકને,

નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન;

પાંચ ઇન્દ્રિયા વિષયનું,

પણ આત્માને જ્ઞાન. ૫૨.

અર્થ:-કર્ણેન્દ્રિયથી સાંભળ્યું તે તે કર્ણેન્દ્રિય જ્ઞાન છે. પણ અક્ષુ-ઇન્દ્રિય તેને જ્ઞાનથી નથી. અને અક્ષુ-ઇન્દ્રિયે દીકેસું તે કર્ણેન્દ્રિય જ્ઞાનથી નથી. અર્થાત્ સૌ સૌ ઇન્દ્રિયને પોતપોતાના વિષયનું જ્ઞાન છે. પણ ખીજી ઇન્દ્રિયાના વિષયનું જ્ઞાન નથી; અને આત્માને તો પાંચે ઇન્દ્રિયાના વિષયનું જ્ઞાન છે; અર્થાત્ જે તે પાંચે ઇન્દ્રિયાના અણ

કરેલા વિષયને જાણે છે તે 'આત્મા' છે, અને આત્મા વિના એકેક ઈન્દ્રિય એકેક વિષયને જાણ કરે એમ કહ્યું તે પણ ઉપચારથી કહ્યું છે. પર.

હેલ ન જાણે તેહને,

જાણે ન ઈન્દ્રિ પ્રાણુ;

આત્માની સત્તાવડે,

તેહ પ્રવર્તે જાણુ. ૫૩.

અર્થ:-હેલ તેને જાણુતો નથી. ઈન્દ્રિયો તેને જાણુતો નથી અને આસોન્દ્રિયાસરૂપ પ્રાણુ પણ તેને જાણુતો નથી; તે સૌ એક આત્માની સત્તા પામીને પ્રવર્તે છે, નહીં તે જડપણે પડયાં રહે છે, એમ જાણુ. ૫૩.

સર્વ અવસ્થાને વિષે,

ન્યારો સદા જાણુાય;

પ્રગટસ્વરૂપ ચૈતન્યમય,

ૐ ઐ વૌ શુ સદાય. ૫૪.

અર્થ:-જનમ્રત, સ્વમ અને નિદ્રા ઐ અવ-
સ્થામાં વર્તીતા છતાં તે તે અવસ્થાઓથી જુદો
જ કર્યા કરે છે, અને તે તે અવસ્થા વ્યતીત
થયે પાણુ જેવું હોવાપણું છે, અને તે તે અવ-
સ્થાને જે જાણે છે, એવો પ્રગટસ્વરૂપ ચૈતન્યમય
છે, અર્થાત્ જાણ્યા જ કરે છે એવા જેનો સ્વભાવ
પ્રગટ છે, અને ઐ તેની નિશાની સદાય વર્તે છે;
ક્રાઈ દિવસ તે નિશાનીના ભંગ થતો નથી. ૫૪.

ઘટ પટ આદિ જાણુ તું,

તેથી તેને માન;

જાણનાર તે માન નહીં,

હૃદયે કેવું જ્ઞાન ? ૫૫.

અર્થ:-ઘટ, પટ આદિને તું ખોતે જાણે છે, 'તે છે' એમ તું માને છે, અને જે તે ઘટ, પટ, આદિનો જાણનાર છે તેને માનતો નથી; એ જ્ઞાન તે કેવું કહેવું? ૫૫.

પરમબુદ્ધિ કૃપ દેહમાં,

સ્થૂળ દેહ મતિ અલ્પ;

દેહ હોય જે આત્મા,

ઘટે ન આમ વિકલ્પ. ૫૬.

અર્થ:-દુર્બળ દેહને વિષે પરમ બુદ્ધિ જોવામાં આવે છે, અને સ્થૂળ દેહને વિષે થોડી બુદ્ધિ પણ જોવામાં આવે છે; જે દેહજ્ઞ આત્મા હોય તો એવો વિકલ્પ એટલે વિરોધ થવાનો વખત ન આવે. ૫૬.

જડ ચેતનનો ભિન્ન છે,

કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ;

એકપાણું પામે નહીં,

ત્રણે કાળે દ્વય ભાવ. ૫૭.

અર્થ: - કાર્ત્ત કાળે જેમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી તે જડ, અને સદાય જે જાણવાના સ્વભાવવાન છે તે ચેતન, એવો ખંચનો કેવળ જુદો સ્વભાવ છે, અને તે કાર્ત્ત પાણુ પ્રકારે એકપાણુ પામવાયાગ્ય નથી. ત્રણે કાળે જડ, જડભાવે, અને ચેતન ચેતનભાવે રહે એવા ખંચનો જુદો જુદો સ્વભાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે. ૫૭.

જડ ને ચેતન્ય ખન્ને દ્રવ્યનો સ્વભાવ ભિન્ન,
સુપ્રતીતપણે ખન્ને જેને સમજાય છે;
સ્વરૂપ ચેતન નિજ, જડ છે સંબંધ માત્ર,
અથવા તે જોય પણ પરદ્રવ્યમાંય છે:

આત્માની શંકા કરે,
 આત્મા પોતે આપ;
 શંકાનો કરનાર તે,
 અચરજ એહુ અમાપ. ૫૮.

અર્થ:--આત્માની શંકા આત્મા આપે પોતે
 કરે છે. જે શંકાનો કરનાર છે, તે જ આત્મા
 છે. તે જાણતો નથી, એ માપ ન થઈ શકે
 એવું આશ્ચર્ય છે. ૫૮.

શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

આત્મા નિત્ય નથી એમ શિષ્ય કહે છે:—

એવો અનુભવનો પ્રકાશ ઉદ્ભાસિત થયા,
 જડથી ઉદાસી તેને આત્મવૃત્તિ ધાય છે:
 કાયાની વિસારી માયા, સ્વરૂપે શમાયા એવા.
 નિર્ઘથનો પંથ ભવઅંતનો ઉપાય છે.

આત્માના અસ્તિત્વના

આપે કહ્યા પ્રકાર;

સંભવ તેનો થાય છે,

અંતર કયે વિચાર. ૫૯.

અર્થ:—આત્માના હોવાપણા વિષે આપે
જે જે પ્રકાર કહ્યા તેનો અંતરમાં વિચાર કર-
વાથી સંભવ થાય છે. ૫૯.

ખીજ શંકા થાય ત્યાં,

આત્મા નહીં અવિનાશ;

દૃહયોગથી ઉપજે,

દૃહવિયોગે નાશ. ૬૦.

(૨)

દૃહ જીવ એકરૂપે ભાસે છે અજ્ઞાનવડે,
ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ પણ તેથી તેમ થાય છે;
જીવની ઉત્પત્તિ અને શૈવ, શોક, દુઃખ, મૃત્યુ,

અર્થ:-પણ બીજી એમ શંકા થાય છે, કે આત્મા છે તોપણ તે અવિનાશ એટલે નિત્ય નથી; ત્રણ કાળ હોય એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય, અને વિયોગે નાશ પામે. ૬૦.

અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે.

ક્ષણે ક્ષણે પલટાય;

એ અનુભવથી પણ નહીં,

આત્મા નિત્ય જણાય. ૬૧.

દેહનો સ્વભાવ જીવ પદમાં જણાય છે: એવો જે અનાદિ એકરૂપનો મિથ્યાત્વભાવ, જ્ઞાનીનાં વચનવડે દૂર થઈ જાય છે. ભાસે જલ ચૈતન્યનો પ્રગટ સ્વભાવ ભિન્ન. બન્ને દ્રવ્ય નિજ નિજ રૂપે સ્થિત થાય છે. મુંઝાઈ, કાર્તિક વદ ૧૧, મંગળ, ૧૯૫૬.

અર્થ:-અથવા વસ્તુ ક્ષણે ક્ષણે અદ્વાતી જોવામાં આવે છે, તેથી સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે, અને અનુભવથી જોતાં પણ આત્મા નિત્ય જાણાતો નથી. ૬૧.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

‘આત્મા નિત્ય છે,’ એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-

દેહ માત્ર સંયોગ છે,

વળી જડ, રૂપી, દૃશ્ય;

ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય,

કેના અનુભવ વશ્ય ? ૬૨.

∴ **આશંકા:-** જીવનું સ્વરૂપ અવિનાશી એટલે નિત્ય, ત્રિકાળ રહેવાવાળું સંભવતું નથી; દેહના યોગથી એટલે દેહના જન્મ સાથે તે જન્મે છે અને દેહના વિયોગે એટલે દેહના નાશથી તે નાશ પામે છે એ આશંકાનું

અર્થ:—દેહમાત્ર પરમાણુનો સંયોગ છે, અથવા સંયોગે કરી આત્માના સંબંધમાં છે. વળી તે દેહ જડ છે, રૂપી છે. અને દૃશ્ય એટલે ખીજા કોઈ દૃષ્ટાનો તે જાણવાનો વિષય છે; એટલે તે પોતે પોતાને જાણતો નથી, તો ચેત-

સમાધાન:—દેહ છે તે જીવને માત્ર સંયોગ સંબંધ છે, પણ જીવનું મૂળ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થવાનું કંઈ તે કારણ નથી. અથવા દેહ છે તે માત્ર સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલો એવો પદાર્થ છે. વળી તે જડ છે એટલે કોઈને જાણતો નથી; પોતાને તે જાણતો નથી તો ખીજાને શું જાણે? વળી દેહ રૂપી છે, સ્થૂળાદિ સ્વભાવવાળો છે અને અક્ષુનો વિષય છે. એ પ્રકારે દેહનું સ્વરૂપ છે, તો તે ચેતનનાં ઉત્પત્તિ અને લયને શી રીતે જાણે? અર્થાત્ પોતાને

નનાં ઉત્પત્તિ અને નાશ તે ક્યાંથી જાણે ? તે દેહના પરમાણુએ પરમાણુનો વિચાર કરતાં પણ તે જડ જ છે, એમ સમજાય છે. તેથી તેમાંથી ચેતનઉત્પત્તિ થવાયોગ્ય નથી, અને ઉત્પત્તિ થવાયોગ્ય નથી તેથી ચેતન તેમાં નાશ પણ પા-

તે જાણતો નથી તો 'મારાથી આ ચેતન ઉત્પન્ન થયું છે,' એમ શી રીતે જાણે ? અને 'મારા છૂટી જવા પછી આ ચેતન છૂટી જશે અર્થાત્ નાશ પામશે' એમ જડ એવો દેહ શી રીતે જાણે ? કેમકે જાણુનારો પદાર્થ તો જાણુનાર જ રહે છે; દેહ જાણુનાર થઈ શકતો નથી, તો પછી ચેતનનાં ઉત્પત્તિ-લયનો અનુભવ કેને વશ્ય કહેવો ?

દેહને વશ તો કહેવાય એવું છે જ નહીં, કેમકે તે પ્રત્યક્ષ જડ છે, અને તેનું જડપણું

મવાયોગ્ય નથી. વળી તે દેહ રૂપી એટલે સ્થૂ-
 ગાદિ પરિણામવાળો છે; અને ચેતન દષ્ટા છે,
 ત્યારે તેના સંયોગથી ચેતનની ઉત્પત્તિ શી રીતે
 થાય? અને તેમાં કય પાણુ કેમ થાય? દેહમાંથી
 ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં જ નાશ પામે
 જાણનારે એવો તેથી ભિન્ન બીજો પદાર્થ પાણુ
 સમગ્રય છે.

જો કદી એમ કહીએ, કે ચેતનનાં ઉત્પત્તિ -
 કય ચેતન જાણે છે તો તે વાત તો ઓલતાં જ
 વિદ્ય પામે છે. કેમકે, ચેતનનાં ઉત્પત્તિ-કય
 જાણનાર તરીકે ચેતનનો જ અંગીકાર કરવા
 પડ્યો, એટલે એ વચન તો માત્ર અપસિદ્ધાંતરૂપ
 અને કહેવા માત્ર થયું. જેમ 'મારા મોઢામાં
 છલ નથી' એવું વચન દોષ કહે તેમ ચેતનનાં

છે, એ વાત કેના અનુભવને વશ રહી? અર્થાત્ એમ કેણે જાણ્યું? કેમકે જાણનાર એવા એત-
નની ઉત્પત્તિ દેહથી પ્રથમ છે નહીં, અને નાશ તો
તેથી પહેલાં છે. ત્યારે એ અનુભવ થયો કેને? ૬૨.

*જેના અનુભવ વશ્ય એ.

ઉત્પન્ન જ્ઞાનું જ્ઞાન:

તે તેથી જુદા વિના.

થાય ન કેમ ભાન. ૬૩.

ઉત્પત્તિ-જ્ઞાન ને જ્ઞાન જાણે છે માટે એતન નિત્ય
નથી. એમ કહીએ તે તેનું પ્રમાણ થયું.

તે પ્રમાણનું કેવું વ્યર્થપાણું છે તે તમે જ
વિચારી જુઓ.

*દેહની ઉત્પત્તિ અને દેહના જ્ઞાનું જ્ઞાન
જેનાં અનુભવમાં વર્તે છે. તે તે દેહથી જુદે

अर्थः—जेना अनुभवमां अे उत्पत्ति अने नाशनुं ज्ञान वर्त्ते ते ज्ञान तेथी शुद्ध विना कर्म प्रकारे पण संभवतुं नथी, अर्थात् येतननां उत्पत्ति लय थाय छे, अेवा कर्मने पण अनुभव थवायोग्य छे नही. ६३.

॥ जे संयोगा दृषिये,

ते ते अनुभव दृश्यः

न ज्ञाय तो कर्मपणु प्रकारे हेदनी उत्पत्ति अने लयनुं ज्ञान थाय नही. अथवा जेनी उत्पत्ति अने लय जे ज्ञाने छे ते तेथी शुद्ध न ज्ञाय. हेमके ते उत्पत्ति-लयरूप न ज्ञेयां. पण तेनां ज्ञानानार ज्ञेयां. माटे ते जेनी अेकता हेम थाय !

॥ जे हेदादि संयोगा दृष्याय छे ते ते अनुभवस्वरूप जेना आत्मानां दृश्य छे, अर्थात्

ઉપજે નહીં સંયોગથી,

આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ. ૬૪.

અર્થ:-જે જે સંયોગો દેખીએ છીએ તે

તે અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્માના દૃશ્ય એટલે

તેને આત્મા જાણે છે, અને તે સંયોગનું સ્વરૂપ

વિચારતાં એવો કોઈપણ સંયોગ સમજતો નથી

આત્મા તેને જુએ છે અને જાણે છે, એવા

પદાર્થ છે. તે બધા સંયોગોને વિચાર કરી

જુએ તો કોઈ પણ સંયોગથી અનુભવસ્વરૂપ

એવો આત્મા ઉત્પન્ન થઈ શકવા યોગ્ય નમને

જાણી નહીં.

કોઈ પણ સંયોગો નમને જાણતા નથી અને

નમને તે સર્વ સંયોગોને જાણે છે એ જ નમારૂં

તેથી જુદાપણું અને સંયોગીપણું એટલે તે

કે જેથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આત્મા સંયોગથી નહીં ઉત્પન્ન થયેલો એવા છે; અર્થાત્ અસંયોગી છે, સ્વાભાવિક પદાર્થ છે, માટે તે પ્રત્યક્ષ 'નિત્ય' સમગ્રાય છે. ૬૪.

સંયોગથી ઉત્પન્ન નહીં થવાપણું સદાજે સિદ્ધ થાય છે, અને અનુભવમાં આવે છે. તેથી એટલે કોઈપણ સંયોગથી જેની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી, કોઈપણ સંયોગો જેની ઉત્પત્તિ માટે અનુભવમાં આવી શકતા નથી. જે સંયોગો કૃત્રીએ તેથી તે અનુભવ ન્યારો ને ન્યારો જ માત્ર તેને જાણનાર રૂપે જ રહે છે. તે અનુભવસ્વરૂપ આત્માને નમે નિત્ય અને અરૂપરૂપ એટલે તે સંયોગોના ભાવરૂપ અર્થને પામ્યાં નથી, એમ જાણો.

નડિયાદ, આશો વદ ૨, ગાંવ ૧૯૫૨.

જડથી ચેતન ઉપજે,
ચેતનથી જડ થાય;

એવે અનુભવ કોઈને,
ક્યારે કદી ન થાય. ૬૫.

અર્થ:-જડથી ચેતન ઉપજે, અને ચેતનથી
જડ ઉત્પન્ન થાય એવો કોઈને ક્યારે કદીપણ
અનુભવ થાય નહીં. ૬૫.

કોઈ સંયોગથી નહીં.
જેની ઉત્પત્તિ થાય;

નાશ ન તેનો કોઈમાં.

તેથી નિત્ય સદાય. ૬૬.

કોઈ પણ સંયોગથી જે ઉત્પન્ન ન થયું
તેાય અર્થાત પોતાના સ્વભાવથી કરીને જે પદાર્થ
સિદ્ધ થાય તેનો કય ખીજા કોઈ પણ પદાર્થમાં

अर्थः— जेनी उत्पत्ति कर्म पाणु संयोगार्थी
 थाय नदी, तेनी नाश पाणु कर्मनि विणे थाय
 नदी, माटे आत्मा विद्याया 'नित्य' छे. ६६.

थाय नदी; अने जे श्रीग्न पदार्थमां तेनी जय
 थना होय तो तेमांथी तेनी प्रथम उत्पत्ति थवी
 वनर्भती हती. नदी तो तेमां तेनी जयकूप अडयता
 थाय नदी, माटे आत्मा अनुत्पन्न अने अविनाशी
 ज्ञानशीले नित्य छे अथी प्रतीति करवी योग्य पाणजे.
 "जे अचेतन छे, ते कर्म दिवस अचेतन थाय नदी;
 जे अचेतन छे, ते कर्म दिवस अचेतन थाय नदी."

अचेतननी उत्पत्तिनां कर्म पाणु संयोगो हेपानां
 नथी, तेथी अचेतन अनुत्पन्न छे ते अचेतन विनाश
 पाभवानो कर्म अनुत्पन्न थना नथी. माटे अवि-
 नाशी छे—नित्य अनुत्पन्नकूप हेपार्थी नित्य छे.

*क्रोधादि तरतभ्यता,
 सर्पादिकनी मांय;
 पूर्वजन्मसंस्कार ते.
 श्रवणित्यता त्यांय. ६७.

समये समये परिणामान्तरं यथाथी अनित्यं छे.
 स्वस्वरूपतो त्याग इत्यने अंगोऽयं इतिवार्थी
 भूषा द्रव्यं छे.

*सर्पमांजन्मथी क्रोधनुं विशेषणानुं जंतवामां
 आवे छे. ॥ इत्यने विषे जन्मथी ज निदि सङ्कल्पं
 जंतवामां आवे छे. मांडे आदि जंतुमाने पडतां
 तेने पडताथी दृश्यं थाय छे अथी कथं संजा
 प्रथमथी तेना अनुभवमां नदी छे. तेथी ते नाशी
 जवानुं प्रयत्न इरे छे. ईक प्राणीमां जन्मथी
 प्रीतिनुं, ईकमां समतानुं, ईकमां विशेष निर्वय-

अर्थः—क्रोधादिप्रकृतिभोगानुं विशेषपण्युं सर्प वगेरे
 प्राणीमां जन्मथी ज जेवामां आवे छे, वर्तमान
 देहे तो ते अभ्यास कर्यो नथी; जन्मती साथे ज
 ते छे. ओटले जे पूर्वजन्मतेो ज संस्कार छे.
 जे पूर्वजन्म छवनी नित्यता सिद्ध करे छे. ६७.

तानुं, ईदमां विशेष लयजंजानुं, ईदमां कामादि
 प्रत्ये अस्मंगतानुं अने ईदने आहारादि विषे
 अधिक-अधिक लुब्धपणुं विशेषपण्युं जेवामां
 आवे छे; जे आदि जेह ओटले क्रोधादि संज्ञाना
 न्युनाधिकपणा आदिथी तेमज ते ते प्रकृतिभो
 जन्मथी सद्व्यागीपणे र्दी जेवामां आवे छे
 तथी तेनुं कारम पुर्वना संस्कारे ज संबवे छे.

इहापि जेम इहजिं के गर्भमां वीर्य-रेतना
 गुणना योगथी ते ते प्रकारना गुणो उत्पन्न थाय

છે. પણ તેમાં પૂર્વજન્મ કંઈ કારણભૂત નથી:
 એ કહેવું પણ યથાર્થ નથી. જે માયાપો કામને
 વિષે વિશેષ પ્રીતિવાળાં જોવામાં આવે છે, તેના
 પુત્રા પરમ વીતરાગ જોવા આળપણાથી જ જોવામાં
 આવે છે; વળી જે માયાપોમાં ક્રોધનું વિશેષ-
 પણ જોવામાં આવે છે, તેની સંતતિમાં સમતાનું
 વિશેષપણું દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તે શી રીતે થાય?
 વળી તે વીર્ય-રેતના તેવા ગુણો સંભવતા નથી,
 કેમકે તે વીર્ય-રેત પોતે ચેતન નથી, તેમાં
 ચેતન સંચરે છે. એટલે દેહ ધારણ કરે છે:
 એથી કરીને વીર્ય-રેતને આશ્રયે કોંઈક
 ભાવ ગણી શકાય નહીં, ચેતનવિના કોઈ
 પણ સ્વયં તેવા ભાવો અનુભવમાં આવતા
 નથી. માત્ર તે ચેતનાશ્રિત છે, એટલે વીર્ય-

आत्मा इव्ये नित्य छे,

पर्याये पलटायः

आणादि वय वल्लयनुं,

ज्ञान अकने धाय. ६८.

अर्थः—आत्मा वस्तुपणे नित्य छे. समये समये
जानादि परिणामना पलटवार्था तेना पर्यायनुं
पलटवापणं छे. (इंछं समुद्र पलटालो नथी, मात्र
भाग पलटाय छे, तेनी पेडे.) जेभ आणा, युवान

चेतना गुणे नथी; जेथी तेनां न्युनाधिके इठी
कोषादिनुं न्युनाधिकपाणं मुख्यपाणे धर्म शब्दांपाण्य
नथी. चेतनना आण्य अधिक प्रयोगथी कोषादिनुं
न्युनाधिकपाणं धाय छे, जेथी गर्भना वीर्य—चेतना
गुण नदी, पाण्य चेतनते ते गुणने आश्रय छे;
अने ते न्युनाधिकपाणं ते चेतनना पूर्णता अभ्या-

અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થા છે, તે આત્માને વિભાવથી પર્યાય છે અને યાગ અવસ્થા વર્તતાં આત્મા યાગકે જાગ્યાં. તે યાગ અવસ્થા છોડી ત્યારે યુવાવસ્થા પ્રદાણ કરી ત્યારે યુવાન જાગ્યાં, અને યુવાવસ્થા તથા વૃદ્ધાવસ્થા પ્રદાણ કરી ત્યારે વૃદ્ધ

સથી જ સંભવે છે. કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ ન થાય. એવનનો પૂર્વપ્રયાગ તથા પ્રકારે હોય, તે તે સંસ્કાર વર્તે; જેથી આ દેહાદિ પ્રથમના સંસ્કારોનો અનુભવ થાય છે, અને તે સંસ્કારો પૂર્વજન્મ સિદ્ધ કરે છે. અને પૂર્વજન્મની સિદ્ધિથી આત્માની નિત્યતા સહજ સિદ્ધ થાય છે. *

નિડ્યાદ, ગંધત રુદ્રપર, આશ્રે: પદ ૨.

*વિશેષ જ્ઞાનવા ક્રુએ આંક ૫૩, ૧૨૮ શ્રીમદ રાજચંદ્ર | પ.૨૫માં આવતિ. |

जस्युयो. ओ त्रजे अवस्थानो जेद थयो ते पर्याय-
 जेद छे, पाजु ते त्रजे अवस्थामां आत्मद्रव्यनो
 जेद थयो नही, अर्थात् अवस्थाअमे पदलार्थ
 पाजु आत्मा पदलायो नथी. आत्मा ओ त्रजे
 अवस्थाने त्रजे छे. अने ते त्रजे अवस्थानी
 तेने जे स्मृति छे. त्रजे अवस्थामां आत्मा अंद
 िदाय तो अम अने, पाजु वंत आत्मा क्षणे क्षणे पद-
 लानो िदाय तो तेया अनुभव अने जे नही. १८.

अथवा ज्ञान क्षणिकं,

जे त्रजे वदनारः

वदनारो ते क्षणिकं नही,

इह अनुभव निर्वारः इह.

अर्थः-यणी अमुक पदार्थ क्षणिक छे अम जे
 त्रजे छे. अने क्षणिकपाजु इहे छे ते इहेनार.

अर्थात् जलानारक्षजिह्व होय नदी, 'कमडे प्रथम क्षणे अनुभव थोडा तेने जीजे क्षणे ते अनुभव झरी शक्या. ते जीजे क्षणे पोत न होय तो झांथी होई. माटे अ अनुभवधी पाय आत्माना अक्षजिह्वपाणानो निश्चय कर. ६६.

अ्यारे कड वरतुनो.

केवळ होय न नाशः

अतन पामे नाश तो.

केमां लगे ? तपास. ७०.

अर्थः—जणी शर पाय वरतुनो शर पाय क्षणे केवळ तो नाश थाय वर नदीः भाव अवस्थांतरे थाय. माटे अतननो पाय केवळ नाश थाय नदी, अने अवस्थांतररूप नाश थोडा होय तो ते केमां लगे, अथवा त्या प्रकारनुं अवस्थांतर पामे ते

તપાસ. અર્થાત્ ઘટાદિ પદાર્થ દૂટી જાય છે, એટલે
લોકો એમ કહે છે કે ઘટો નાશ પામ્યો છે, કંઈ
માટીપણું નાશ પામ્યું નથી. તે છિન્નભિન્ન થઈ
જઈ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ભૂકો થાય, તોપણ પરમા-
ણુસમૂહરૂપે રહે, પણ કેવળ નાશ ન થાય; અને
તેમાનું એક પરમાણું પણ ઘટ નહીં, કેમકે અનુ-
ભવથી જ્ઞેતાં અવસ્થાંતર થઈ શકે, પણ પદાર્થનો
સમૂહજો નાશ થાય એમ ભાસી જ શકવા યોગ્ય
નથી, એટલે જો તું ચેતનનો નાશ કહે, તોપણ
કેવળ નાશ તો કહી જ શકાય નહીં; અવસ્થાં-
તરરૂપ નાશ કહેવાય. જેમ ઘટ દૂટી જઈ કંઈ
કરી પરમાણુસમૂહરૂપે સ્થિતિમાં રહે. તેમ ચેત-
નનો અવસ્થાંતરરૂપ નાશ તારે કહેવા હોય તો તે
શી સ્થિતિમાં રહે, અથવા ઘટના પરમાણુઓ જેમ

પરમાણુસમૂહમાં લખ્યા, તેમ ચેતન કર્મ વસ્તુમાં
ભગવાયોગ્ય છે તે તપાસ; અર્થાત્ એ પ્રકારે તું
અનુભવ કરી જોઈશ તો કાર્મમાં નહીં લખી
શકવાયોગ્ય, અથવા પરસ્વરૂપે અવસ્થાંતર નહીં
પામવાયોગ્ય એવું ચેતન એટલે આત્મા તને
ભાસ્યમાન થશે. ૭૦.

શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—

કર્તા જીવ ન કર્મનો,

કર્મ જ કર્તા કર્મ;

અથવા સદુજ સ્વભાવ કાં,

કર્મ જીવનો વર્મ. ૭૧.

અર્થ:—જીવ કર્મનો કર્તા નથી, કર્મના કર્તા
કર્મ છે. અથવા અનાયાસે તે થયાં કરે છે. એમ

નહીં, તે જીવ જ તેનો કર્તા છે એમ કહો તો
પછી તે જીવનો ધર્મ જ છે, અર્થાત્ ધર્મ હોવાથી
ક્યારે નિવૃત્ત ન થાય. ૭૧.

આત્મ: સદા અસંગ ને,

કરે પ્રકૃતિ બંધ;

અથવા ઈશ્વર પ્રેરણા:

તેથી જીવ અબંધ. ૭૨.

અર્થ:—અથવા એમ નહીં, તો આત્મા સદા
અસંગ છે, અને સત્વાદિ ગુણુવાળી પ્રકૃતિ કર્મનો
બંધ કરે છે; તેમ નહીં, તો જીવને કર્મ કરવાની
પ્રેરણા ઈશ્વર કરે છે, તેથી ઈશ્વરેન્દ્રારૂપ હોવાથી
જીવ તે કર્મથી 'અબંધ' છે. ૭૨.

માટે મોક્ષ ઉપાયનો,

કોઈ ન હોતુ જણાય;

કર્મતાણું કર્તાપણું;

કાં નહીં, કાં નહીં જાય. ૭૩.

અર્થ:-માટે જીવ કાર્મ રીતે કર્મના કર્તા થઈ શકતો નથી, અને મોક્ષનો ઉપાય કરવાનો કાર્મ હેતુ જાણતો નથી; કાં જીવને કર્મનું કર્તાપણું નથી અને જે કર્તાપણું હોય તો કાર્મ રીતે તે તેનો સ્વભાવ મટવાથોજ નથી. ૭૩.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

કર્મનું કર્તાપણું આત્માને જે પ્રકારે છે

તે પ્રકારે સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-

હોય ન ચેતન પ્રેરણા,

કાણુ આહે તો કર્મ ?

* જે ચેતનની પ્રેરણા ન હોય, તો કર્મ કાણુ અહણુ કરે? પ્રેરણાપણુ અહણુ કરાવવાનું

જડસ્વભાવ નહીં પ્રેરણા,

જીએ વિચારી ધર્મ. ૭૪.

સ્વભાવ જડનો છે જ નહીં; અને એમ હોય તો ઘટ-પટાદિ પણ ક્રોધાદિ ભાવમાં પરિણમવા જોઈએ, અને કર્મના પ્રદાયકતા હોવા જોઈએ, પણ તેવો અનુભવ તો કોઈને ક્યારે પણ થતો નથી; જોથી ચેતન એટલે જીવ કર્મ પ્રદાય કરે છે, એમ સિદ્ધ થાય છે; અને તે માટે કર્મનો કર્તા કહીએ છીએ. અર્થાત્ એમ જીવ કર્મનો કર્તા છે. તમે એમ પુછ્યું કે 'કર્મના કર્તા કર્મ કહેવાય કે કેમ?' તેનું પણ સમાધાન આથી થશે કે જડ કર્મમાં પ્રેરણારૂપ ધર્મ નહીં હોવાથી તે તે રીતે પ્રદાય કરવાને અસમર્થ છે; અને કર્મનું કરવા-પણું જીવને છે, કેમકે તેને વિષે પ્રેરણાશક્તિ છે.

અર્થ:-ચેતન એટલે આત્માની પ્રેરણારૂપ પ્રવૃત્તિ ન હોય, તો કર્મને કાણ પ્રહણ કરે ? જડનો સ્વભાવ પ્રેરણા નથી. જડ અને ચેતન બેયના ધર્મ વિચારી જુઓ. ૭૪.

જે ચેતન કરતું નથી,
 નથી થતાં તો કર્મ;
 તેથી સહજ સ્વભાવ નહીં,
 તેમ જ નહીં જીવધર્મ. ૭૫.

અર્થ:-આત્મા જે કર્મ કરતો નથી, તો તે થતાં નથી. તેથી સહજ સ્વભાવ એટલે અનાયાસે તે થાય એમ કહેવું ઘટતું નથી; તેમ જ તે જીવનો ધર્મ પણ નહીં, કેમકે સ્વભાવનો નાશ થાય નહીં, અને આત્મા ન કરે તો કર્મ થાય નહીં; એટલે એ ભાવ ટળી શકે છે, માટે તે આત્માનો સ્વભાવિક ધર્મ નહીં. ૭૫.

केवण होत असंग ज्ये,
 भासत तने न केम ?

असंग छे परमार्थधी,
 पणु निज्जाने तेम. ७६.

अर्थः—केवण जे असंग होत, अर्थात् क्यारे पणु तेने कर्मनुं करवापायुं न होत, तो तने पेताने ते आत्मा प्रथमधी केम न भासत ? परमार्थधी ते आत्मा असंग छे, पणु ते तो ज्यारे स्वरूपनुं जान थाय त्यारे थाय. ७६.

*कर्ता ईधिर कोई नही,

ईधिर शुद्ध स्वभाव;

इदमे तमे अनायासधी ते कर्मो यतां होय ?
 ज्येम कर्तुं ते विमारीज्येः अनायास ज्येदले शुं ?
 (१) आत्माज्ये नही जितवसुं ? (२) अथवा

અથવા પ્રેરક તે ગણ્યે,

ઈશ્વર દોષ પ્રભાવ. ૭૭.

આત્માનું કંઈ પણ કર્તૃત્વ છતાં પ્રવર્તેલું નહીં ?
(૩) અથવા ઈશ્વરાદિ કોઈ કર્મ વળગાડી દે
તેથી થયેલું ? (૪) અથવા પ્રકૃતિ પરાણે વળગે
તેથી થયેલું ? એવા મુખ્ય ચાર વિકલ્પથી અના-
યાસકતાંપણું વિચારવાયોગ્ય છે.

પ્રથમ વિકલ્પ આત્માએ નહીં ચિંતવેલું
એવો છે. જો તેમ થતું હોય તો તો કર્મનું અદ-
વાપણું રહેતું જ નથી, અને ન્યાં અદવાપણું રહે
નહીં ત્યાં કર્મનું હોવાપણું સંભવતું નથી, અને
જીવ તો પ્રત્યક્ષ ચિંતવન કરે છે, અને અદવા-
પણું કરે છે એમ અનુભવ થાય છે. જેમાં
તે કોઈ પણ રીતે પ્રવર્તેલું જ નથી, તેવા કોઈવાદિ

અર્થ:—જગત્તો અથવા જીવોનાં કર્મોનો ઇશ્વર

ભાવ તેને સંભાલે ચલાવે નથી; તેથી એમ જણાય છે કે નદી ચિતવેલાં અથવા આત્માથી નદી પ્રવહેલાં એવાં કર્મોનું મહત્ત્વ તેને થવા-યામ્ય નથી, એટલે એ બીજા પ્રકારે અનાયાસ કર્મનું મહત્ત્વ સિદ્ધ થતું નથી.

ત્રીજા પ્રકાર ઇશ્વરાદિ કોઈ કર્મ વળગાડી દે તેથી અનાયાસ કર્મનું મહત્ત્વ થાય છે એમ કહીએ તો તે ઘટતું નથી. પ્રથમ તો ઇશ્વરનું સ્વરૂપ નિર્ધારનું ઘટ્ટું છે; અને એ પ્રસંગ પણ વિશેષ સમજવાંયામ્ય છે, તથાપિ અત્રે મંથર કે વિપ્લવ આદિ ક્રાંતિના કોઈ રીતે સ્વીકાર કરી લઈએ છીએ, અને તે પર વિચાર કરીએ છીએ:—

કર્તા કામ છે નહીં; શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જેનો

જો મંથરાદિ કર્મના વળગાડનાર હોય તો તે જીવ નામનો વચ્ચે કામ પણ પદાર્થ રહ્યો નહીં, કેમકે પ્રેરણાદિ ધર્મે કરીને તેવું અસ્તિત્વ સમગ્નવું હતું તે પ્રેરણાદિ તો મંથરકૃત હયાં, અથવા મંથરના ગુણ હયાં; તો પછી આદી જીવનું સ્વરૂપ શું રહ્યું કે તેને જીવ એટલે આત્મા કહીએ! એટલે ઈર્મ મંથરપ્રેરિત નહીં પણ આત્માનાં પાનાનાં જ કરેલાં હોવાયાંજ્ય છે.

તેમ એથા વિહલ્ય પ્રકૃત્યાદિ પરાણે વળગવાથી ઈર્મ થતાં હોય : તે વિહલ્ય પણ વચાર્થ નથી. કેમકે પ્રકૃત્યાદિ વગર છે, તેને આત્મા પ્રહાણ ન કરે તો તે શી રીતે વળગવાયાંજ્ય થાય ! અથવા દ્રવ્યકર્મનું ખીણું નામ પ્રકૃતિ છે; એટલે

थयो छे ते शंकर छे, अनं तने जते प्रेरक ज्येष्ठे

कर्मनुं कर्तापायुं कर्मते न कहेवा परापर थयुं.
 ते ता पूर्वे निपेष्ठी हंभायुं छे. प्रकृति नदी,
 ता अंतःकरणादि कर्म बदल्यु करे, तेथी आत्मां
 कर्तापायुं वणजे छे, जेम कहीजे ता ते पायु
 जेकांत सिद्ध नथी. अंतःकरणादि पायु जेतननी
 प्रेरणाविना अंतःकरणादिरूपे प्रथम इरे न
 कथांथी? जेतन न कर्मवणज्यानुं मनन करवा
 अवलंबन छे, ते अंतःकरण छे. जे जेतन
 मनन करे नदी, ता इहे ते वणज्यांमां मनन
 करवानो धर्म नथी; ते ता मात्र नउ छे. जेतननी
 प्रेरणाथी जेतन तेने अवलंबीते इहे बदल्यु
 करे छे तेथी तेना विषे कर्तापायुं आदेशाय छे. पायु
 भूपयणजे ते जेतन कर्मना कर्ता छे.

કર્મકર્તા ગણીએ તો તેને દોષનો પ્રભાવ થયો

(આ સ્થળે વેદાંતાદિ દષ્ટિએ વિચારશો તો અમારાં આ વાક્યો બ્રાંતિગત પુરુષનાં કહેલાં લાગશે, પણ હવે જે પ્રકાર કહ્યો છે તે સમજવાથી તમને તે વાક્યની યથાતથ્યતા લાગશે, અને બ્રાંતિગતપણું ભાર્યમાન નહીં થાય.)

જે કાર્મ પણ પ્રકારે આત્માનું કર્મનું કર્તૃત્વપણું ન હોય, તો કાર્મ પણ પ્રકારે તેનું ભોક્તૃત્વપણું પણ ન હોય, અને જ્યારે એમ જ હોય તો પછી તેના કાર્મ પણ પ્રકારનાં દુઃખોનો સંભવ પણ ન જ થાય. જ્યારે કાર્મ પણ પ્રકારનાં દુઃખોનો સંભવ આત્માને ન જ થતો હોય તો પછી વેદાંતાદિ શાસ્ત્રો સર્વદુઃખથી ક્ષય થવાનો જે માર્ગ

મણુવો જોઈએ; માટે પ્રશ્નની પ્રેરણા જીવના

ઉપદેશ છે તે શા માટે ઉપદેશ છે ? 'જ્યાં-
સુધી આત્મજ્ઞાન થાય નહીં ત્યાંસુધી દુઃખની
આત્મનિક નિવૃત્તિ થાય નહીં,' એમ વેદાંતાદિ
કહે છે, તે જો દુઃખ ન જ હોય, તો તેની
નિવૃત્તિનો ઉપાય શા માટે કહેવા જોઈએ ? અને
કર્મત્વપણું ન હોય, તો દુઃખનું બોક્ષત્વપણું
ક્યાંથી હોય ? એમ વિચાર કરવાથી કર્મનું
કર્તૃત્વ હરે છે.

પ્રશ્ન.—હવે અત્રે એક પ્રશ્ન ધર્મનો અર્થ છે
અને તેમ પશુ તે પ્રશ્ન ક્યું છે કે 'જો કર્મનું
કર્તાપણું આત્માને માનીએ, તો તે આત્માનો
ધર્મ હરે, અને જો જોતો ધર્મ હોય તે ક્યારે પશુ
ઉચ્છેદ ધર્મનો અર્થ નથી; અર્થાત્ તેનાથી કેરવ

कर्म करवामां पणु कडेवाय नदी. १७७.

बिन्न पडी शकवायोज्य नथी, जेम अग्निनी उधणुता
 अथवा प्रकाश तेम. 'अेम व वं कर्मनुं कर्तापणुं
 आत्मानो धर्म इरे, तो ते नाश पासे नदी.
 उत्तरः—सर्व प्रमाणांशना स्वीकार्यांविना अेम
 इरे; पणु विचारवान होय ते कर्म अेक प्रमाणांश
 स्वीकारीते अीज्ज प्रमाणांशतो नाश न करे. 'ते
 एवने कर्मनुं कर्तापणुं न होय,' अथवा 'होय
 तो ते प्रतीत थवा योज्य नथी,' अे आदि प्रश्न
 कर्ताना उत्तरमां एवनुं कर्मनुं कर्तृत्य वणुणुयुं
 छे. कर्मनुं कर्तृत्य होय तो ते एणे व नदी,
 अेम कर्म सिद्धांत समणुवा योज्य नथी, कर्मदे
 जे जे कर्म पणु वस्तु अदणु इरी होय ते
 छेडी शकव अेएवे त्यागी शकव; कर्मदे अदणु

કરેલી વસ્તુથી અલગ કરનારી વસ્તુનું કેવળ
 ઐક્ય કેમ થાય? તેથી જવે અલગ કરેલાં
 એવાં જે દ્રવ્યકર્મ તેનો જવ ત્યાગ કરે તો થઈ
 શકવાયોગ્ય છે, કેમકે તે તેને સહકારી સ્વભાવે
 છે. સહકર સ્વભાવે તેથી અને તે કર્મને મેં
 તમને આનાદિ ભ્રમ કહ્યો છે, અર્થાત્ તે કર્મનું
 કર્તાપણ અજાનથી પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેથી
 પાપ તે નિવૃત્ત થવાયોગ્ય છે, એમ સાથે સમજવું
 શકે છે. જે જે ભ્રમ હોય છે, તે તે વસ્તુની
 ઉલટી સ્થિતિની માન્યતારૂપે હોય છે.
 અને તેથી તે દુષ્ટવાયોગ્ય છે. જેમ મૃગજ-
 ગમાંથી જળબુદ્ધિ.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે અજાન કરીને
 પાપ જે આત્માને કર્તાપણ ન હોય. તે તે

કથું ઉપદેશાદિ શ્રવણ, વિચાર, જ્ઞાન આદિ સમજવાનો હેતુ રહેતો નથી.

પ્રશ્ન:—'ઈશ્વર શું છે? તે જન્મનુકતો છે એ ખરું છે?'

ઉત્તર:—(૧) અમે તમે કર્મબંધમાં વસી રહેલા છવ છીએ. તે છવનું સહજસ્વરૂપ એટલે કર્મ-રહિતપણે—માત્ર એક આત્મત્વપણે—જે સ્વરૂપ છે તે ઈશ્વરપણું છે. જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય જેને વિષે છે. તે ઈશ્વર કહેવાયોચ્છ છે, અને તે ઈશ્વરતા આત્માનું સહજસ્વરૂપ છે. જે સ્વરૂપ કર્મ પ્રસંગે જાણાતું નથી, પણ તે પ્રસંગ અન્યસ્વરૂપ જાણી, જન્મને આત્માજાણી દષ્ટિ યાય છે ત્યારે જ અનુક્રમે સર્વ-જ્ઞતાદિ (પાહાં સર્વજ્ઞતાથી) ઐશ્વર્યપણું તે જ આત્મામાં જાણાય છે અને તેથી વિશેષ ઐશ્વર્યવાળો કોઈ પદાર્થ—સમસ્ત પદાર્થો નિરખતાં પણ અનુભવમાં

આવી શકતો નથી. તેથી ઈશ્વર છે તે આત્માનું ખીલું પર્યાયિક નામ છે, એથી કોઈ વિશેષ સત્તાવાળો પદાર્થ ઈશ્વર છે એમ નથી; એવા નિશ્ચયમાં મારો અભિપ્રાય છે.

(૨) તે જગત્કર્તા નથી. અર્થાત્ પરમાત્મ, આકાશાદિ પદાર્થ નિત્ય હોવાયોગ્ય છે, તે કોઈ પણ વસ્તુમાંથી બનવાયોગ્ય નથી; કદાપિ એમ જાણીએ કે તે ઈશ્વરમાંથી બન્યા છે, તો તે વાત પણ યોગ્ય લાગતી નથી; કેમકે ઈશ્વરને જે ચેતનપણે માનીએ, તો તેથી પરમાત્મ આકાશ વગેરે ઉત્પન્ન કેમ થઈ શકે? કેમકે ચેતનથી જડની ઉત્પત્તિ થવી જ સંભવતી નથી. જે ઈશ્વરને જડ સ્વીકારવામાં આવે તો મહેજે તે અનૈશ્વર્યવાન હરે છે. તેમ જ તેથી છવસ્તુપ ચેતન પદાર્થની ઉત્પત્તિ પણ થઈ શકે નહીં. જડ-ચેતન ઉભયસ્તુપ ઈશ્વર જાણીએ, તો પછી જડ

હવે અહીં આગળ જીવનું પરમાર્થ જે કર્તા-
પણું છે તે કહીએ છીએ:-

ચેતન ઉભયરૂપ જગત્ છે તેનું હૃદય એવું ખીલતું
નામ કહી સતોષ રાખવા જેવું થાય છે. અને
જગતનું નામ હૃદય રાખી સતોષ રાખી લેવા તે
કરતા જગતને જગત્ કહેવું, એ વિશેષ યાચ્ય છે.
કદાપિ પરમાત્મ, આકાશાદિ નિત્ય જાગીએ અને
હૃદયને કર્તાદિને કૃણ આપનાર જાગીએ, તેપણ તે
વાત સિદ્ધ જણાતી નથી. એ વિચારપર “પદ્મદર્શન-
સમુચ્ચય”માં સારા પ્રમાણ આપ્યા છે.

“સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવના સર્વ
પ્રકારે જાણનાર, રાગદ્વેષાદિ સર્વ વિભાવ
જેણે ક્ષીણ કર્યા છે તે હૃદય.”

*ચેતન જો નિજભાનમાં,
 કર્તા આપસ્વભાવ;
 વર્તે નહીં નિજભાનમાં,
 કર્તા કર્મ પ્રભાવ. ૭૮.

*પોતાના સ્વરૂપના ભાનમાં આત્મા પોતાના સ્વભાવનો એટલે ચેતન્યાદિ સ્વભાવનો જ કર્તા છે, અન્ય કોઈ પણ કર્માદિનો કર્તા નથી; અને આત્મા ત્યારે પોતાના સ્વરૂપના ભાનમાં વર્તે નહીં ત્યારે કર્મના પ્રભાવનો કર્તા કહ્યો છે.

પરમાર્થે તે જીવ અક્રિય છે, એમ વેદાંતાદિનું નિરૂપણ છે; અને જિનપ્રવચનમાં પણ સિદ્ધ એટલે શુદ્ધાત્માનું અક્રિયપણું છે એમ નિરૂપણ કર્યું છે; છતાં અમે આત્માને શુદ્ધાવસ્થામાં કર્તા હોવાથી અક્રિય કહ્યો એવો સંદેહ

અર્થ:—આત્મા જે પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવમાં વર્તે તો તે પોતાના તે જ સ્વભાવનો કર્તા છે, અર્થાત્ તે જ સ્વરૂપમાં પરિણમિત

અત્રે થવા યોગ્ય છે. તે સંદેહ આ પ્રકારે શમાવવાયોગ્ય છે;—શુદ્ધાત્મા પરયોગનો, પરભાવનો અને વિભાવનો ત્યાં કર્તા નથી, માટે અક્રિય કહેવાયોગ્ય છે; પણ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવનો પણ આત્મા કર્તા નથી એમ જે કહીએ તો તે પછી તેનું કંઈ પણ સ્વરૂપ ન રહે. શુદ્ધાત્માને યોગક્રિયા નહીં હોવાથી તે અક્રિય છે, પણ સ્વાભાવિક ચૈતન્યાદિ સ્વભાવરૂપ ક્રિયા હોવાથી તે સક્રિય છે. ચૈતન્યાત્માપણું આત્માને સ્વાભાવિક હોવાથી તેમાં આત્માનું

છે, અને તે શુદ્ધ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવના ભાનમાં વર્તતો ન હોય ત્યારે કર્મભાવનો કર્તા છે. ૭૮.

પરિણુમવું તે એકાત્મપણું છે, અને તેથી પરમાર્થનયથી સક્રિય એવું વિશેષણ ત્યાં પણ આત્માને આપી શકાય નહીં. નિજસ્વભાવમાં પરિણુમવારૂપ સક્રિયતાથી નિજ સ્વભાવનું કર્તાપણું શુદ્ધાત્માને છે, તેથી કેવળ શુદ્ધ સ્વધર્મ હોવાથી એકાત્મપણું પરિણુમે છે તેથી સક્રિય કહેતાં પણ દોષ નથી. જે વિચારે સક્રિયતા, અક્રિયતા નિરૂપણ કરી છે, તે વિચારના પરમાર્થને અર્પીતે સક્રિયતા, અક્રિયતા કહેતાં કરી દોષ નથી.

નડિયાદ, સંવત ૧૯૫૨, આશો ૫૬ ર.

४. शंका.—शिष्य उवाच.

ते कर्मणुं भोक्तापणुं ज्वने नदीं त्वाय ?

अथ शिष्य उवाच—

ज्व कर्मकर्ता क्वि.

पणु भोक्ता नदीं साय;

शुं समजे जड कर्म के,

इणपरिणामी त्वाय ? उट.

अर्थ—ज्वने कर्मना कर्ता क्विअं तोपणु
ते कर्मना भोक्ता ज्व नदीं त्वा, कर्मके जड
अथां कर्म श समजे के ते इण देवामां परि-
णामी थाय ? अथात् इणदाता थाय ? उट.

*इणदाता इधिर जाण्ये,

भोक्तापणुं सत्राय;

* 'इधिर' सिद्ध थया विना अत्रंत्तं कर्म-

अथ इहे धृश्वरतलुं,

धृश्वरतलुं न नय. ८८.

इगदातृत्वादि कार्ण पणु धृश्वर इयां विना नग-
तनी व्यवस्था रहेवी संभवती नथी, अवा
अभिप्राय परत्वे नीचि प्रमाणे विचारवा योअछे:-

जे कर्मनां इगानं धृश्वर आपे छे अेम
गणीअ तो त्यां धृश्वरतुं धृश्वरतलुं न रहेतुं
नथी, कमके परने इग देवा आदि प्रपंचमां
प्रवर्णतां धृश्वरतं देवादि अनंक प्रकारेना संग
थवा संभवे छे अने नथी यथार्थ शुद्धताने।
अंगे थाय छे. मुक्तअव नम निष्किय छे
अथात् परमावादिनां कर्ता नथी, जे परमा-
वादिनां कर्ता थाय तो तो संसारती प्राप्ति
थाय छे, तमगे धृश्वर पणु परने इग देवा

અર્થ:—કૃણદાતા ધૃશ્વર ગણીએ તો ભોક્તાપણું સાધી શકીએ, અર્થાત્ જીવને ધૃશ્વર કર્મ ભોગવાવે તેથી જીવ કર્મનો ભોક્તા સિદ્ધ

આદિરૂપ ક્રિયામાં પ્રવર્તે તો તેને પણ પરભાવાદિના કર્તાપણાનો પ્રસંગ આવે છે; અને મુક્તજીવ કરતાં તેનું ન્યૂનત્વ હરે છે; તેથી તો તેનું ધૃશ્વરપણું જ ઉચ્છેદવા જેવી સ્થિતિ થાય છે.

વળી જીવ અને ધૃશ્વરનો સ્વભાવભેદ માનતાં પણ અનેક દોષ સંભવે છે, અને તેને જો ચૈતન્યસ્વભાવ માર્નાએ, તો અને સમાન ધર્મના કર્તા થયા; તેમાં ધૃશ્વર જગત્તદિ ન્યે અથવા કર્મનું કૃણ આપવારૂપ કાર્ય કરે અને મુક્ત ગણાય; અને જીવ એક માત્ર દેહાદિ સૃષ્ટિ ન્યે, અને પોતાનાં કર્મોનું કૃણ પ.મવા માટે ધૃશ્વરાશ્રય પ્રદાન કરે,

थाय, पल्लु परने इण हेवा आदि प्रवृत्तिवालो

तेमज्ज अंधमां गल्लाय अे यथार्थं वात हेप्पाती
नथी. अेवी विषमता केम संभवित थाय ?

वणीं उव करतां भक्षिरनुं सामर्थ्यं विशेष
मानीअे तोपल्लु विरोध आंव छ. भक्षिर शुद्ध
सैन्यस्वरूप गल्लीअे तो शुद्ध सैन्य अेवा
मुक्तावमां अने तेमां भेद पडवे! न ज्ञेयअे;
अने भक्षिरथी कर्मनां इण आपवादि कार्यं न
थवां ज्ञेयअे; अथवा मुक्तावथी पल्लु ते कार्यं
थवुं ज्ञेयअे. अने भक्षिरने ज्ञे अशुद्ध सैन्य-
स्वरूप गल्लीअे तो तो संसारी उवा ज्ञेवी
तेनी स्थिति इरे, त्यां पड्डी सर्वज्ञादि गुणाने
संभव इयांथी थाय ! अथवा देहधारी सर्वज्ञनी
पेई तेने 'देहधारी सर्वज्ञ भक्षिर' मानीअे तो-

દેવદાસ ગણીએ તો તેનું દેવદાસપણું જ રહેતું નથી,
એમ પણ પાછા વિરોધ આવે છે. ૮૦.

દેવદાસ સિદ્ધ થયા વિના.

જગત્-નિયમ નહીં હોય;

પછી શુભાશુભ કર્મનાં.

ભોગ્યસ્થાન નહીં હોય. ૮૧.

પણ સર્વ કર્મફળદાતાત્વરૂપ 'વિશેષ સ્વભાવ' દેવદાસમાં કયા ગુણને લીધે માનવાયોગ્ય થાય? અને દેવ તો નારા પામવાયોગ્ય છે, તેથી દેવ-રત્નો પણ દેવ નારા પામે, અને તે મુક્ત થયે કર્મફળદાતાત્વ ન રહે. એ આદિ અન્ય પ્રકારથી દેવદાસને કર્મફળદાતાત્વ કહેતાં દેવ આવે છે. અને દેવદાસને તેવે સ્વરૂપે માનતાં તેનું દેવદાસપણું ઉત્થાપવા સમાન થાય છે.

અર્થ:—તેવો દુઃખદાતા ઈશ્વર સિદ્ધ થતો નથી એટલે જગતનો નિયમ પણ કોઈ રહે નહીં, અને શુભાશુભ કર્મ ભોગવવાનાં કોઈ સ્થાનક પણ હશે નહીં, એટલે જીવને કર્મનું ભોક્તૃત્વ ક્યાં રહેવું ? ૮૧.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

જીવને પોતાના કરેલાં કર્મનું ભોક્તાપણું છે,

એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—

❖ભાવકર્મ નિજકલ્પના,

માટે ચેતનરૂપ:

* આશંકા:—કર્મ જડ છે તો તે શું સમજે ? આ જીવને આ રીતે મારે દુઃખ આપવું, અથવા તે સ્વરૂપે પરિણમવું ? માટે જીવ કર્મનો ભોક્તા થવો સંભવતા નથી. એ આશંકાનું

જીવવીર્યની સ્કુરણા,

અહણુ કરે જડધૂપ. ૮૨.

અર્થ:—ભાવકર્મ જીવને પોતાની બ્રાંતિ છે, માટે તે ચેતનરૂપ છે, અને તે બ્રાંતિને અનુયાયી થઈ જીવવીર્ય સ્કુરાયમાન થાય છે, તેથી જડ એવા દ્રવ્યકર્મની વર્ગણા તે અહણુ કરે છે. ૮૨.

સમાધાન:— જીવ પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી કર્મનો કર્તા છે, તે અજ્ઞાન તે ચેતનરૂપ છે, અર્થાત્ જીવની પોતાની દ્રષ્ટના છે, અને તે દ્રષ્ટનાને અનુસરીને તેના વીર્યસ્વભાવની સ્કૃતિ થાય છે, અથવા તેનું સામર્થ્ય તદનુયાયીપણે પરિણમે છે, અને તેથી જડની ધૂપ એટલે દ્રવ્ય-કર્મરૂપ પુદ્ગલની વર્ગણાને તે અહણુ કરે છે.

ફોરેર સુધા સમજે નહીં,

જીવ ખાય ફળ થાય;

એમ શુભાશુભ કર્મનું,

ભોક્તાપણું જણાય. ૮૩.

અર્થ:—જેર અને અમૃત પોતે જાણતાં નથી કે અમારે આ જીવને ફળ આપવું છે, તેપણુ જે જીવ ખાય છે, તેને તે ફળ થાય છે; એમ શુભાશુભ કર્મ આ જીવને આ ફળ આપવું છે

હું જેર અને અમૃત પોતે એમ સમજતાં નથી કે અમને ખાનારને મૃત્યુ, દીર્ઘાયુષતા થાય છે, પણુ સ્વભાવે તેને પ્રહણુ કરનાર પ્રત્યે જેમ તેનું પરિણમવું થાય છે, તેમ જીવમાં શુભાશુભ કર્મ પાણુ પરિણમે છે, અને ફળ સન્મુખ થાય છે; એમ જીવને કર્મનું ભોક્તાપણું સમજાય છે.

એમ જાણતાં નથી, તેાપણુ મદલણુ કરનાર જીવ,
એર અમૃતના પરિણામની રીતે કૃપા પામે છે. ૮૩.

+ એક રાંક ને એક નૃપ.

એ આદિ જે ભેદ;

કારણવિના ન કાર્ય તે,

એ જ શુભાશુભ વેધ. ૮૪.

અર્થ:—એક રાંક છે અને એક રાજા છે,

એ આદિ શબ્દર્થા નીચપણું, ઝેચપણું, કુચપ-

+ તે શુભાશુભ કર્મનું કૃપા ન થવું હોય.

તેા એક રાંક અને એક રાજા એ આદિ જે

ભેદ છે, તે ન થયા જેદએ, કેમકે જીવપણું

સમાન છે, તથા મનુષ્યપણું સમાન છે, તેા

સર્વને સુખ અથવા દુઃખ પાણુ સમાન જેદએ.

જેને યદલે આવું વિચિત્રપણું જાણાય છે, તે

પણ, સુરૂપપણ એમ બંને વિચિત્રપણ છે; અને એવા જે ભેદ રહે છે તે-સર્વને સમાનતા નથી તેજ-શુભાશુભ કર્મનું બોક્તાપણ છે એમ સિદ્ધ કરે છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. ૮૪.

‡ ક્ષમાતા હૃદયરત્ની,

એમાં નથી જરૂર;

જ શુભાશુભ કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલા ભેદ છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એમ શુભ અને અશુભ કર્મ બોગવાય છે.

‡ જો જરૂરપણે પરિણમે છે, અને અમૃત અમૃતપણે પરિણમે છે. તેમ અશુભ કર્મ અશુભપણે પરિણમે અને શુભ કર્મ શુભપણે પરિ-

કર્મ સ્વભાવે પરિણમે,

થાય ભોગથી દૂર. ૮૫.

અર્થ:—કૃણાદાતા ઈશ્વરની એમાં કંઈ જરૂર નથી. એર અને અમૃતની રીતે શુભાશુભ કર્મ સ્વભાવે પરિણમે છે; અને નિઃસત્ત્વ થયેથી એર અને અમૃત કૃણા દેતાં જેમ નિવૃત્ત થાય છે, તેમ શુભાશુભ કર્મને ભોગવવાથી ન નિઃસત્ત્વ થયે નિવૃત્ત થાય છે. ૮૫.

ણમે છે, માટે જીવ જેવા જેવા અધ્યવસાયથી કર્મને અદણ કરે છે, તેવા તેવા વિપાકરૂપે કર્મ પરિણમે છે; અને જેમ એર અને અમૃત પરિણમી રહે નિઃસત્ત્વ થાય છે, તેમ ભોગથી તે કર્મ દૂર થાય છે.

*તે તે ભોજ્ય વિશેષનાં,
સ્થાનક દ્રવ્ય સ્વભાવ;
ગહન વાત છે શિષ્ય આ,
કહી સંક્ષેપે સાવ. ૮૬.

અર્થ:—ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ
શુભગતિ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાય તે

* આશંકા:— તેમજ ઈશ્વર જો કર્મફળ-
દાતા ન હોય અથવા જગત્કર્તા ન ગણીએ તો
કર્મ ભોગવવાનાં વિશેષ સ્થાનકો એટલે નર-
કાદિ ગતિ આદિ સ્થાન ક્યાંથી હોય, કેમકે
તેમાં તો ઈશ્વરનાં કૃતૃત્વની જરૂર છે, એવી
આશંકા પણ કરવા યોગ્ય નથી કેમકે

સમાધાન:—મુખ્યપણે તો ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવ-
સાય તે ઉત્કૃષ્ટ દેવલોક છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ
અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ નરક છે, શુભાશુભ અધ્ય-

ઉત્કૃષ્ટ અશુભગતિ છે. શુભાશુભ અધ્યવસાય મિશ્ર-
ગતિ છે, અને તે જીવપરિણામ તે જ મુખ્યપણે
તે ગતિ છે; તથાપિ ઉત્કૃષ્ટ શુભ દ્રવ્યનું કિર્ણ-
ગમન, ઉત્કૃષ્ટ અશુભ દ્રવ્યનું અધોગમન શુભા-
શુભની મધ્ય સ્થિતિ, એમ દ્રવ્યનો વિશેષ સ્વભાવ
છે. અને તે આદિ હેતુથી તે તે ભોગ્યસ્થાનક
હોવાયોગ્ય છે. હે શિષ્ય ! જડ ચેતનના સ્વભાવ

વસાય તે મનુષ્ય નિર્યયાદિ છે, અને ધ્યાન વિશેષ
એટલે ઉર્ધ્વજોકે દેવગતિ, એ આદિ ભેદ છે. જીવ
સમૂહનાં-કર્મદ્રવ્યનાં પણ-તે પરિણામ-વિશેષ છે
એટલે તે તે ગતિઓ જીવના કર્મ વિશેષ પરિ-
ણામાદિ સાંભવે છે.

આ વાત વાળી ગદન છે. કેમકે અચિંત્ય એવું
જીવવીર્ય, અચિંત્ય એવું પુદ્ગલસામર્થ્ય એના

સંયોગાદિ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપનો અત્ર ઘણો વિચાર
શમાય છે, માટે આ વાત ગહન છે, તે પણુ
તને સાવ સંક્ષેપમાં કહી છે. ૮૬.

શંકા—શિષ્ય ઉવાચ.

જીવનો તે કર્મથી મોક્ષ નથી, એમ

શિષ્ય કહે છે:—

કર્તા બોક્તા જીવ હો,

પણુ તેનો નહીં મોક્ષ:

સંયોગ વિશેષથી લોક પરિણમે છે. તેનો વિચાર
કરવા માટે ઘણો વિસ્તાર કહેવા જોઈએ. પણુ
અત્ર તેા મુખ્યકરીને આત્મા કર્મનો બોક્તા છે
અટલો ત્રક્ષ કરાવવાનો હોવાથી સાવ સંક્ષેપે
આ પ્રસંગ કહ્યો છે.

નડિયાદ, આસો વદ ૨, સં. ૧૯૫૨.

વીત્યો કાળ અનંત પણ,

વર્તમાન છે દોષ. ૮૭.

અર્થ:-કર્તા ભોક્તા જીવ હો, પણ તેથી તેનો
મોક્ષ થવાયોગ્ય, નથી, કેમકે અનંત કાળ થયો
તોપણ કર્મ કરવારૂપી દોષ હજી તેને વિષે
વર્તમાન જ છે. ૮૭.

શુભ કરે ફળ ભોગવે,

દેવાદિ ગતિ માંય;

અશુભ કરે નરકાદિ ફળ,

કર્મરાહત ન કયાંય. ૮૮.

અર્થ:-શુભ કર્મ કરે તો તેથી દેવાદિ ગતિમાં
તેનું શુભ ફળ ભોગવે, અને અશુભ કર્મ કરે
તો નરકાદિ ગતિને વિષે તેનું અશુભ ફળ ભોગવે;
પણ જીવ કર્મરાહિત કોઈ સ્થળે હોય નહીં. ૮૮.

સમાધાન:- સદ્ગુરુ ઉવાચ.

તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે,

એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ,

જાણ્યાં સંકળપ્રમાણ;

તેમ નિવૃત્તિ સંકળતા,

માટે મોક્ષ સુખાણ. ૮૬.

અર્થ:-જેમ શુભાશુભ કર્મપદ તે જીવના કરવાથી તેમ જતાં જાણ્યાં, અને તેથી તેનું ભોક્તાપાણું જાણ્યું, તેમ નહીં કરવાથી અથવા તે કર્મનિવૃત્તિ કરવાથી તે નિવૃત્તિ પણ થવાયોગ્ય છે; માટે તે નિવૃત્તિનું પણ સંકળપણું છે, અર્થાત્ જેમ તે શુભાશુભ કર્મ અંકળ જતાં નથી, તેમ તેની

निवृत्ति पक्ष्य अक्षय ज्ञवायोग्य नथी; माटे ते निवृ-
त्तिरूप मोक्ष छे अम हे विमक्षय! तुं विचार. ८६.

वीत्यो काण अनंत ते,

कर्म शुभाशुभ भाव;

तेह शुभाशुभ छेदतां,

उपजे मोक्षस्वभाव. ९०.

अर्थः—कर्मसहित अनंतकाण वीत्यो ते शुभा-
शुभ कर्मप्रत्येनी ज्ञवनी आसकितने वीत्यो,
पक्ष्य तेना पर उदासीन थवार्थी ते कर्मक्षण छेदाय,
अने तेथी मोक्षस्वभाव प्रगट थाय. ९०.

द्वैतद्विक संयोगना,

आत्यंतिक वियोगः

सिद्ध मोक्ष शक्यतपदे,

निज अनंत सुखलोग. ९१.

અર્થ:-દેહાદિ સંયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા કરે છે, પણ તે પાછો ગ્રહણ ન થાય તે રીતે વિયોગ કરવામાં આવે તો સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને શાશ્વતપદે અનંત આત્માનંદ ભોગવાય. ૯૧.

શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:-

હોય કદાપિ મોક્ષપદ,

નહી અવિરોધ ઉપાય;

કર્મે કાળ અનંતનાં,

શાથી છેલાં જાય ? ૯૨.

અર્થ:-મોક્ષપદ કદાપિ હોય તો પણ તે પ્રાપ્ત થવાનો કોઈ અવિરોધ એટલે યથાતથ પ્રતીત થાય એવા ઉપાય જણાતો નથી, કર્મકે અનંત

કાળનાં કર્મો છે, તે આવા અસ્પાયુષ્યવાળા મનુ-
ષ્ય દેહથી કેમ છેલ્લાં જાય ? ૯૨.

અથવા મત દર્શન ઘણાં,
કહે ઉપાય અનેક;
તેમાં મત સાચો કયો ?

જાને ન એહ વિવેક. ૯૩.

અર્થ:—અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અસ્પા-
યુષ્ય વગેરેની શંકા છેડી દહએ, તોપણ મત
અને દર્શન ઘણાં છે, અને તે મોક્ષના અનેક
ઉપાયો કહે છે, અર્થાત કોઈ કંઈ કહે છે અને
કોઈ કંઈ કહે છે, તેમાં કયા મત સાચો એ
વિવેક જાની શકે એવો નથી. ૯૩.

કયી જાતિમાં મોક્ષ છે ?

કયા વેપમાં મોક્ષ ?

એનો નિશ્ચય ના બને,

ઘણા ભેદ એ દોષ. ૯૪.

અર્થ:--પ્રાણાદિ ક્ષતિગતિમાં મોક્ષ છે, અથવા કયા વેગમાં મોક્ષ છે, એનો નિશ્ચય પણ ન બની શકે એવા છે, કેમકે તેવા ઘણા ભેદો છે, અને એ દોષે પણ મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય દેખાતા નથી. ૯૪.

તેથી એમ જણાય છે,

મળે ન મોક્ષ-ઉપાય:

અર્થાદિ જાણ્યાતણા,

શા ઉપકાર જ થાય ? ૯૫.

અર્થ:--તેથી એમ જણાય છે કે મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું નથી, માટે અર્થાદિનું સ્વરૂપ જાણવાથી પણ શું ઉપકાર થાય ? અર્થાત

જે પદને અર્થે જાણવાં જોઈએ તે પદનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવો અશક્ય દેખાય છે. ૯૫.

પાંચે ઉત્તરથી થયું,

સમાધાન સર્વાંગ;

સમજીું મોક્ષ-ઉપાય તો,

ઉદય ઉદય સદ્ભાગ્ય. ૯૬.

અર્થ:-આપે પાંચે ઉત્તર કહ્યા તેથી સર્વાંગ એટલે અધી રીતે મારી શકાવું સમાધાન થયું છે; પણ જો મોક્ષનો ઉપાય સમજીું તો સદ્ભાગ્યનો ઉદય ઉદય થાય.

(અત્ર 'ઉદય' જે વાર શબ્દ છે, તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી થયેલી મોક્ષપદની જિજ્ઞાસાનું તીવ્રપણું દર્શાવે છે.) ૯૬.

समाधानः- सद्गुरु उवाच.

भोक्ष्णो उपाय छे, अम सद्गुरु समाधान करे छे:-

पांचे उत्तरनी धर्म,

आत्मा विचे प्रतीत;

थाशे भोक्ष्णोपायनी,

सद्गुरु प्रतीत अे रीत. ६७

अर्थः-पांचे उत्तरनी तारा आत्माने विचे प्रतीति धर्म छे, ते भोक्ष्णो उपायनी पथु अं न रीते तने सद्गुरुमां प्रतीति थशे.

(अत्र ' भशे ' अने ' सद्गुरु ' अे अे शब्द सद्गुरुअे क्छा छे ते अेने पांचे पदनी शंका निवृत्त धर्म छे तेने भोक्ष्णोपाय समज्जयां कर्म कडगु न नथी अंम दशांवा, तथा शिष्यनुं विशेष जिज्ञासु पक्षं ज्ञाप्ति अवश्य तेने भोक्ष्णोपाय परिणुभशे

એમ ભાસવાથી (તે વચન) કહ્યાં છે; એમ
સદ્ગુરુનાં વચનનો આશય છે.) ૯૭.

કર્મભાવ અજ્ઞાન છે,

મોક્ષભાવ નિજવાસ;

અંધકાર અજ્ઞાન સમ.

નાશો જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮.

અર્થ:—કર્મભાવ છે તે જીવનું અજ્ઞાન છે
અને મોક્ષભાવ છે તે જીવના પોતાના સ્વરૂપને
વિષે વિચિત્ર થવી તે છે. અજ્ઞાનનો સ્વભાવ
અંધકાર જેવો છે. તેથી જેમ પ્રકાશ થતાં
ઘણાં કાચનો અંધકાર છતાં નાશ પામે છે. તેમ
જ્ઞાનપ્રકાશ થતાં અજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે. ૯૮.

જે જે કારણ અંધનાં,

તેણે અંધનો પંથ;

ते कारण्ये छेदक दशा,
भोक्षपथं लवम्भत. ९९.

अर्थः—जे जे कारणां कर्मपांथनां छे, ते ते कर्म-
पांथनां मार्ग छे; अने ते ते कारणांने छेदे जेवी जे
दशा छे ते भोक्षनां मार्ग छे, लवतो अंत छे. ९९.

राग, द्वेष, अज्ञान अ,
मुग्ध कर्मनी अंधः

थाय निवृत्ति जेदुथी.
ते ज भोक्षनां पथ. १००.

अर्थः—राग, द्वेष अने अज्ञान जेनुं अकृत
अ कर्मनी मुग्ध जां छे; अथात् अ विना
कर्मनां पांथ न थाय; तेनी जेथी निवृत्ति थाय
ते ज भोक्षनां मार्ग छे. १००.

आत्मा सत् सैतन्यमय.
सर्वाभासरहितः

જેથી કેવળ પામિયે,

મોક્ષપંથ તે રીત. ૧૦૧.

અર્થ:- 'સત' એટલે 'અવિનાશી', અને 'ચૈત-
ન્યમય' એટલે 'સર્વાભાવને પ્રકાશવારૂપ સ્વ-
ભાવમય', 'અન્ય સર્વ વિભાવ અને દેહાદિ
સંયોગના આભાસથી રહિત એવો,' 'કેવળ'
એટલે 'શુદ્ધ આત્મા' પામિયે, તેમ પ્રવર્તાય તે
મોક્ષમાર્ગ છે. ૧૦૧.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં,

તેમાં મુખ્યે આહ;

તેમાં મુખ્યે માહિનીય,

હણાય તે કહું પાઠ. ૧૦૨.

અર્થ:- કર્મ અનંત પ્રકારનાં છે, પણ તેના
મુખ્ય જ્ઞાનાવરણાદિ આહ પ્રકાર થાય છે. તેમાં

પણ મુખ્ય મોહનીયકર્મ છે. તે મોહનીયકર્મ
હણાય તેનો પાક કહ્યું છે. ૧૦૨.

કર્મ મોહિનિય ભેદ બે,
દર્શન ચારિત્ર નામ;

હણે બ્રોધ વીતરાગતા,
અચૂક ઉપાય આમ. ૧૦૩.

અર્થ:-તે મોહનીય કર્મ બે ભેદ છે:-એક
'દર્શનમોહનીય' અને 'પરમાર્થને વિષે અપ-
રમાર્થબુદ્ધિ અને અપરમાર્થને વિષે પરમાર્થ
બુદ્ધિરૂપ' બીજું 'ચારિત્રમોહનીય.' તથાક્રમ
પરમાર્થને પરમાર્થ ગતરૂપિને આત્મસ્વભાવમાં જે
સ્થિરતા થાય, તે સ્થિરતાને શેષક એવા પૂર્વસ્થ-
સ્થારરૂપકાયા અને નોકાયા તે ચારિત્રમોહનીય.

દર્શનમોહનીયને આત્મબ્રોધ, અને ચારિ-
ત્રમોહનીયને વીતરાગપણું નામ કહે છે. આમ

તેના અચૂક ઉપાય છે, કેમકે મિથ્યાઓધ તે દર્શનમોહનીય છે; તેનો પ્રતિપક્ષ સત્યાત્મઓધ છે; અને ચારિત્રમોહનીય રાગાદિક પરિણામરૂપ છે. તેનો પ્રતિપક્ષ વીતરાગભાવ છે. એટલે અંધ-કાર જેમ પ્રકાશ થવાથી નાશ પામે છે, તે તેનો અચૂક ઉપાય છે, તેમ ઓધ અને વીતરાગના અનુક્રમે દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયરૂપ અંધકાર ટાળવામાં પ્રકાશસ્વરૂપ છે; માટે તે તેનો અચૂક ઉપાય છે. ૧૦૩.

કર્મબંધ કોંવાદિથી.

હલ્લે ક્ષમાદિક તેહ;

પ્રત્યક્ષ અનુભવ સર્વને.

એમાં શા સંદેહ? ૧૦૪.

અર્થ:-કોંવાદિ ભાવથી કર્મબંધ થાય છે, અને ક્ષમાદિક ભાવથી તે દાગાય છે; અર્થાત્ ક્ષમા

રાખવાથી ક્રોધ રોડી શકાય છે, સરળતાથી માયા રોડી શકાય છે, અંતોષથી લોભ રોડી શકાય છે, એમ રતિ-અરતિ આદિના પ્રતિપક્ષથી તે તે દોષો રોડી શકાય છે, તે જ કર્મબંધનો નિરોધ છે; અને તે જ તેની નિવૃત્તિ છે. વળી સર્વને આ વાતનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે, અથવા સર્વને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ શકે એવું છે. ક્રોધાદિ રોકવાં શકાય છે, અને જે કર્મબંધને રોકે છે, તે અકર્મદશાનો માર્ગ છે. એ માર્ગ પરલોકે નહીં, પણ અત્રે અનુભવમાં આવે છે, તો એમાં સદેહ શો કરવો ? ૧૦૪.

છોડી મત દર્શનતણે,

આશ્વત્થ તેમ વિકલ્પ;

કહ્યો માર્ગ આ સાંવશે,

જન્મ તેહના અદ્ય. ૧૦૫.

અર્થ:—આ મારો મત છે, માટે મારે વળગી જ રહેવું, અથવા આ મારું દર્શન છે, માટે ગમે તેમ મારે તે સિદ્ધ કરવું એવો આગ્રહ અથવા એવા વિકલ્પને છોડીને આ જે માર્ગ કલ્પો છું, તે સાધશે, તેના અલ્પ જન્મ જાણવા.

(અહીં 'જન્મ' શબ્દ બહુવચનમાં વાપર્યો છે, તે એટલું જ દર્શાવવાને કે ક્વચિત્ તે સાધન અપૂરું રહ્યાં તેથી, અથવા જન્મન્ય કે મધ્યમ પરિણામની ધારાથી આરાધન થયાં હોય, તેથી સર્વ કર્મ ક્ષય થઈ ન શકવાથી બીજાં જન્મ થવાનો સંભવ છે; પણ તે બહુ નહીં; બહુ જ અલ્પ. 'સમકિત આત્મા પછી જે વચે નહીં, તેા ધણામાં ધણા પંદર જન્મ થાય. એમ જિતે કહ્યું છે.' અને 'જે ઉત્કૃષ્ટપણે આરાધિ

તેનો તે ભવે પણ મોક્ષ થાય;’ અત્રે તે વાતનો વિરોધ નથી.) ૧૦૫.

પદ્પદનાં પ્રશ્ન તે,
પૂછ્યાં કરી વિચાર;

તે પદની સર્વાંગતા,

મોક્ષમાર્ગ નિરંધાર. ૧૦૬.

અર્થ:-હે શિષ્ય! તેં છ પદનાં છ પ્રશ્નો વિચાર કરીને પૂછ્યાં છે, અને તે પદની સર્વાંગતામાં મોક્ષમાર્ગ છે, એમ નિશ્ચય કર. અર્થાત્ એમાનું કોઈ પણ પદ એકાંતે કે અવિચારથી દિત્યાપનાં મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી. ૧૦૬.

જાતિ વેપનો ભેદ નહિ,

કલ્પો માર્ગ જો હોય;

સાધે તે મુક્તિ લાડે,

એમાં ભેદ ન કોય. ૧૦૭.

અર્થ:-જે મોક્ષનો માર્ગ કહ્યો તે હોય તે ગમે તે જાતિ કે વેશથી મોક્ષ થાય, એમાં કંઈ ભેદ નથી. જે સાધે તે મુક્તિપદ પામે; અને તે મોક્ષમાં પણ ખીજા કશા પ્રકારનો ઊંચનીચત્વાદિ ભેદ નથી; અથવા આ વચન કહ્યાં તેમાં ખીજો કંઈ ભેદ એટલે ફેર નથી. ૧૦૭.

કષાયની ઉપશાંતતા,

માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;

ભવે ખેદ અંતર દયા,

તે કહિયે જિજ્ઞાસ. ૧૦૮.

અર્થ:-ક્રોધાદિ કષાય જેના પાતળા પડ્યા છે, માત્ર આત્માને વિષે મોક્ષ થવા સિવાય ખીજા કંઈ ઇચ્છા નથી, અને સંસારના ભોગપ્રત્યે ઉદાસીનતા વર્તે છે; તેમ જ પ્રાણીપર અંતરથી

दया वर्ते छे, ते श्रवने मोक्षमार्गिनो जिज्ञासु
कडीअये, अर्थात् ते मार्ग पाववायोग्य कडीअये. १०८.

ते जिज्ञासु श्रवने,

थाय सहगुरुभोत्र;

तो पात्रे समकितने,*

वर्ते अंतरशोत्र. १०९.

अर्थः—ते जिज्ञासु श्रवने जे सहगुरुना उप-

*१. आत्म पुरुषना वचननी प्रतीति रूप.
आज्ञानी अपूर्व रूपि रूप, स्वच्छंदनिरोधपात्रे आत्म
पुरुषनी लडित रूप जे प्रथम समकित कथ्युं छे.

२. परमार्थनी रूपए अनुभवांशे प्रतीति ते
समकितना अंग प्रकार कथ्यो छे.

३. निर्विकल्प परमार्थ अनुभवने समकितना
त्रींग प्रकार कथ्यो छे.

દેશ પ્રાપ્ત થાય તો તે સમકિતને પામે, અને
અંતરૂની શોધમાં વર્તે. ૧૦૯.

મત દર્શન આશ્રય તથા,

વર્તે સદ્ગુરુસંપન્ન;

પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે.
બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે. ત્રણે
સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યાં છે. ત્રણે
સમકિત ઉપવાસવાયોગ્ય છે, સત્કાર કરવાયોગ્ય
છે, ભક્તિ કરવાયોગ્ય છે.

ત્રણે સમકિતમાંથી ગમે તે સમકિત પામ્યાથી
જીવ વધારેમાં વધારે પંદર ભવે મોક્ષ પામે. જ્યન્ય
તે ભવે પણ મોક્ષ થાય; અને જો તે સમકિત
વમે, તો વધારેમાં વધારે અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનદાળા-
મુખી સંસાર પરિભ્રમણ કરીને પણ મોક્ષ પામે.

લહે શુદ્ધ સમાકૃત તે,

જેમાં ભેદ ન પદ્મ. ૧૧૦.

અર્થ:-મત અને દર્શનનો આગ્રહ છોડી દઈ
સમકૃત પામ્યા પછી વધારેમાં વધારે અર્ધપુદ્-
ગલપરાવર્તન સંસાર હોય.

ભગવત્તીર્થકરના નિશ્ચય-નિશ્ચયિનીઓ,
આવક તથા આવિકાઓ કંઈ સર્વને જીવાજીવનું
જાન હતું તેથી તેને સમકૃત કહ્યું છે, એવા
સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય નથી. તેમાંથી કંઈ જીવોને
તીર્થકર સાચા પુરુષ છે, સાચા મોક્ષમાર્ગના
ઉપદેષ્ટા છે, જેમ તે કહે છે તેમ જ મોક્ષમાર્ગ
કે એવી પ્રતીતિથી, એવી રુચિથી અને ત્રીતીર્થ-
કરના આશ્રયથી-નિશ્ચયથી-સમકૃત કહ્યું છે.
એવી પ્રતીતિ એવી રુચિ અને એવા આશ્રયનો

જે સદ્ગુરુને લક્ષે વર્તે, તે શુદ્ધ સમકિતને પામે
કે જેમાં ભેદ તથા પક્ષ નથી. ૧૧૦.

વર્તે નિજસ્વભાવનો,

અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;

તથા આજ્ઞાનો નિશ્ચય છે તે પણ એક પ્રકારે
જીવાજીવના જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. પુરુષ સાચા છે; અને
તેની પ્રતીતિ પણ સાચી આવી છે કે જેમ
આ પરમકૃપાળુ કહે છે તેમ જ મોક્ષ માર્ગ છે,
તેમ જ મોક્ષ માર્ગ દેાય, તે પુરુષના લક્ષણાદિ
પણ વીતરાગપણાની સિદ્ધિ કરે છે. જે વીતરાગ
દેાય, તે પુરુષ યથાર્થ વક્તા દેાય અને તે જ
પુરુષની પ્રતીતિએ મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારવાયોગ્ય
દેાય એવી સુવિચારણા તે પણ એક પ્રકારનું
ગૌણતાએ જીવાજીવનું જ જ્ઞાન છે. તે પ્રતીતિથી

વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં,

પરમાર્થે સમકીત. ૧૧૧.

અર્થ:-આત્મસ્વભાવનો જ્યાં અનુભવ, લક્ષ, અને પ્રતીત વર્તે છે, તથા વૃત્તિ આત્માના સ્વભાવમાં વહે છે, ત્યાં પરમાર્થે સમકીત છે. ૧૧૧.

તે રુચિથી અને તે આશ્રયથી પછી સ્પષ્ટ, વિસ્તારસહિત જીવાજીવનું જ્ઞાન અનુક્રમે થાય છે. તથા૩૫ પુરુષની આજ્ઞા ઉપાસવાથી રાગ, દ્વેષનો ક્ષય થઈ વીતરાગદ્વેષ થાય છે. તથા૩૫ સત્પુરુષના પ્રત્યક્ષ યોગ વિના એ સમકીત આવવું કઠણ છે. તેવા પુરુષના વચન૩૫ શાસ્ત્રથી કોઈકે પૂર્વે આરાધિક હોય એવા જીવને સમકીત થવું સંભવે છે; અથવા કોઈ એક આચાર્ય પ્રત્યક્ષપણે તે વચનના હેતુથી કોઈકે જીવને સમકીત પ્રાપ્ત કરાવે છે.

વર્ધમાન સમકીત થઈ,
 ટાળે મિથ્યાભાસ;
 ઉદય થાય ચારિત્રનો,
 વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨.

અર્થ:—તે સમકીત વધતી જતી ધારાથી હાસ્ય-
 શોકાદિ જે કંઈ આત્માને વિષે મિથ્યાભાસ
 ભાસ્યા છે તેને ટાળે, અને સ્વભાવ સમાધિરૂપ
 ચારિત્રનો ઉદય થાય. જેથી સર્વ રાગદ્વેષના
 ક્ષયરૂપ વીતરાગપદમાં સ્થિતિ થાય. ૧૧૨.

કેવળ નિજસ્વભાવનું,
 અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
 કહિયે કેવળજ્ઞાન તે,
 દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩.

અર્થ:—સર્વ આભાસરહિત આત્મસ્વભાવનું

ज्यां अण्डं अटले क्यारे पणु अडित न थाय,
मंदं न थाय, नाश न पामे अणुं ज्ञान वर्त्ते तेने
देवगज्ञान कडीअे छीअे. जे देवगज्ञान पाभ्याथी
उत्कृष्ट अणुभुक्तादृशारूप निर्वाणु, देह छतां ज
अत्रे अनुभवाय छे. ११३.

कोटिं वर्त्तुं स्वप्न पणु,

जअन थतां शमाय;

तेम विभाव अनादिनो,

ज्ञान थतां दूर थाय. ११४.

अर्थः—दरोडो वर्त्तुं स्वप्न होय तोपणु जअन
थतां नरत ते शमाय छे, तेम अनादिनो विभाव
छे ते आत्मज्ञान थतां दूर थाय छे. ११४.

छूटे देहाध्यास ते,

नहि कर्त्ता तुं कर्म;

નહિ ભોક્તા તું તેહનો,

એ જ ધર્મનો મર્મ. ૧૧૫.

અર્થ:-હે શિષ્ય ! દેહમાં જે આત્મતા મનાઈ છે, અને તેને લીધે સ્ત્રી પુત્રાદિ સર્વમાં અહં-મમત્વપણું વર્તે છે, તે આત્મા જે આત્મામાં જ મનાય, અને તે દેહાધ્યાસ એટલે દેહમાં આત્મબુદ્ધિ તથા આત્મામાં દેહબુદ્ધિ છે તે છૂટ, તે તે કર્મનો કર્તા પણ નથી, અને ભોક્તા પણ નથી. અને એ જ ધર્મનો મર્મ છે. ૧૧૫.

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે,

તું છો મોક્ષસ્વરૂપ;

અનંત દર્શન જ્ઞાન તું,

અવ્યાપ્તઃ સ્વરૂપ. ૧૧૬.

અર્થ:- એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, અને તું જ

भोक्षस्वरूप छे; अर्थात् शुद्ध आत्मपद ओ न
भोक्ष छे. तुं अनंत-ज्ञान-दर्शन तथा अव्या-
याध सुष्मस्वरूप छे. ११६.

शुद्ध शुद्ध चैतन्यधन,
स्वयंज्योति सुष्मधाम;
पीणुं कखिये डेटलुं ?

कर विचार तो पाम. ११७.

अर्थ:-तुं हेलादिक सर्व पदार्थधी लुहो छे,
कार्ममां आत्मद्रव्य लणतुं नथी. कार्म तेमां
लणतुं नथी, द्रव्ये द्रव्य परमार्थधी सदाय भिन्न
छे, भाटे तुं शुद्ध छे. भोक्षस्वरूप छे. चैतन्य-
प्रदेशात्मक छे; स्वयंज्योति छे ओटले कार्म-
पाणु तने प्रकारतुं नथी, स्वभावे न तुं प्रका-
शस्वरूप छे; अने अव्यायाध सुष्मनुं धाम

छो, पीणुं डेटलुं कडीये ? अथवा धळुं शुं
 कडेवुं ? हुंकांमां येडलुं न कडीये छीये, जे
 चियार कर तो ते पदने पाभीश. ११७.

निश्चय सर्वे ज्ञानीना,

आवी अत्र शमाय;

धरी मौनता येम कर्हो,

सहजसमाधि भांय. ११८.

अर्थ:-सर्वे ज्ञानीआनो निश्चय अत्रे आवीने
 शमाय छे; येम कर्होने सहजसमाधि मौनता धरीने
 सहजसमाधिमां स्थित थया, अर्थात् वाणी-
 योगनी अप्रवृत्ति करी. ११८.

शिष्यबोधपीठप्राप्ति.

सहजसमाधि उपदेशार्थी,

आव्युं अपूर्व लान;

નિજપદ નિજ માંહી લક્ષ્યું,

દૂર થયું અજ્ઞાન. ૧૧૬.

અર્થ:-શિષ્યને સદ્ગુણના ઉપદેશથી અપૂર્વ એટલે પૂર્વે કોઈ દિવસ નહીં આવેલું એવું જ્ઞાન આવ્યું, અને તેને પોતાનું સ્વરૂપ પોતાને વિષે યથાનથ્ય જાસ્યું, અને દેહાત્મબુદ્ધિરૂપ અજ્ઞાન દૂર થયું. ૧૧૬.

જાસ્યું નિજસ્વરૂપ તે,

શુદ્ધ ચૈતનાસ્વરૂપ;

અજર, અમર, અવિનાશી ને,

દેહાતીત સ્વરૂપ. ૧૨૦.

અર્થ:-પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ-અજર, અમર, અવિનાશી અને દેહથી સ્પષ્ટ બુદ્ધિ જાસ્યું. ૧૨૦.

કર્તા ભોક્તા કર્મિનો,
 વિભાવ વર્તે જ્યાંય;
 વૃત્તિ વહી નિજભાવમાં,
 થયો અકર્તા ત્યાંય. ૧૨૧.

અર્થ:-જ્યાં વિભાવ એટલે મિથ્યાત્વ વર્તે છે,
 ત્યાં મુખ્ય નયથી કર્મનું કર્તાપણું અને ભોક્તા-
 પણું છે; આત્મસ્વભાવમાં વૃત્તિ વહી તેથી
 અકર્તા થયો. ૧૨૧,

અથવા નિજપરિણામ જે,

શુદ્ધચેતનારૂપ;

કર્તા ભોક્તા તેહનો,

નિર્વિકલ્પસ્વરૂપ. ૧૨૨.

અર્થ:-અથવા આત્મપરિણામ જે શુદ્ધ ચેત-

न्यस्वरूप छे, तेनो निर्विकल्पस्वरूपे कर्ता, भोक्ता
थयो. १२२.

भोक्ष कर्हो निजशुद्धता.

ते पामे ते पंथ;

समजन्वयो संक्षेपमां,

सकल मार्ग निर्ग्रथ. १२३.

अर्थः-आत्मानुं शुद्धपद छे ते भोक्ष छे,
आने जेथी ते पमाय ते तेना मार्ग छः
श्री सद्गुरुअ कृपा करीने निर्ग्रथनेो सर्व मार्ग
समजन्वयो. १२३.

आडो ! आडो ! श्री सद्गुरु,

करुणसिद्ध अपार;

आ पामर पर प्रभु कर्यो,

आडो ! आडो ! उपकार. १२४.

અર્થ:-અહો! અહો! કરુણાના અપાર સમુદ્ર-
સ્વરૂપ આત્મલક્ષ્મીએ સુકા સદ્ગુરુ, આપ
પ્રભુએ આ પામર જીવ પર આશ્ચર્યકારક એવો
ઉપકાર કર્યો. ૧૨૪.

શું પ્રભુચરણ કને ધરું?

આત્માથી સૌ હીન;

તે તો પ્રભુએ આપ્યો,

વર્તું ચરણાધીન. ૧૨૫.

અર્થ:-હું પ્રભુના ચરણ આગળ શું ધરું?
(સદ્ગુરુ તો પરમ નિષ્કામ છે; એક નિષ્કામ
કરુણાર્થી માત્ર ઉપદેશના દાતા છે, પણ શિષ્ય-
ધર્મે શિષ્યે આ વચન કહ્યું છે.) જે જે જગ-
તમાં પદાર્થ છે, તે સા આત્માની અપેક્ષાએ
નિર્મૂલ્ય જેવા છે, તે આત્મા તો જોણે આપ્યો

તેના ચરણસમીપે હું બીજું શું ધરું? એક પ્રભુના ચરણને આધીન વર્તું, એટલું માત્ર ઉપચારથી કરવાને હું સમર્થ છું. ૧૨૫.

આ દેહાદિ આજથી,

વર્તો પ્રભુ આધીન;

દાસ દાસ હું દાસ છું,

તેહ પ્રભુનો દિન. ૧૨૬.

અર્થ:-આ દેહ આદિ શબ્દથી જે કંઈ મારું ગણાય છે, તે આજથી કરીને સદ્ગુરુ પ્રભુને આધીન વર્તો, હું તેહ પ્રભુનો દાસ છું, દાસ છું, દીન દાસ છું, ૧૨૬.

૫૨ સ્થાનક સમજાવીને,

લિખિત પ્રતાલ્યો આપ;

भ्यानथडी तरवारवत,

अे उपकार अभाप. १२७.

अर्थः—अे स्थानक समझवीने हे सहगुरु हेव !
 आपे हेडादिधी आत्माने, जेम भ्यानथी तरवार
 जुडी काढीने अतावीअे तंम रूपष्ट जुडे अताव्यो;
 आपे मपाअ शके नही अेवो उपकार कर्यो. १२७.*

* श्री सुभाज्य ने श्री अचण,

आदि मुमुक्षु काजः

तथा अच्य हित कारणे,

कसो अोध सुभसाज.

श्री शोभाज्य अने श्री अचण (कुंजर) आदि मुमुक्षु
 अने अच्य अवेना हितना कारणे आ अोधरुप
 'आत्मसिद्धि' श्रीमहे रवी हती अंम उपरना पदथी
 अागी शकाय छे. —संशोधक.

उपसंहार.

दर्शन पट शमाय छे,
आ पइ स्थानक मांछि;
विचारतां विस्तारथी,

संशय रहै न कांछि. १२८.

अर्थः—छमे दर्शन आ छ स्थानकमां शमाय छे. विशेषकरिने विचारवाधी कांछि पणु प्रकारने संशय रहै नही. १२८.

आत्मआंतिसम रोग नहि,

सद्गुरु वैद्य सुजालु;

गुरुआज्ञासम पथ्य नहि,

औषध विचार ध्यान. १२९.

अर्थः—आत्माने पोताना स्वरूपनुं लान नही जेवा जीजे कांछि रोग नथी, सद्गुरु जेवा

તેના કોઈ સાચા અથવા નિપુણ વૈદ્ય નથી,
સદ્ગુરુઆજ્ઞાએ ચાલવા સમાન ખીલ્લું કોઈ
પથ્ય નથી, અને વિચાર તથા નિદિધ્યાસન જેવું
કોઈ તેનું ઔષધ નથી. ૧૨૯.

જો ઇચ્છા પરમાર્થ તો,
કરો સત્ય પુરુષાર્થ;
ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ,
છેદો નહિ આત્માર્થ. ૧૩૦.

અર્થ:-જો પરમાર્થને પ્રચ્છતા હો, તો સાચો
પુરુષાર્થ કરો, અને ભવસ્થિતિ આદિનું નામ
લઈને આત્માર્થને છેદો નહીં. ૧૩૦.

નિશ્ચયવાણી સાંભળી,
સાંવન તજવાં નોય;
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં,
સાંવન કરવાં સોય. ૩૧.

અર્થ:-આત્મા અર્થ છે, અસંગ છે, સિક્ષા છે, એવી નિશ્ચયમુખ્ય વાણી સાંભળીને સાધન તબ્બવાં થોગ્ય નથી. પણ તથારૂપ નિશ્ચય લક્ષમાં રાખી સાધન કરીને તે નિશ્ચયસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું. ૧૩૧.

*નય નિશ્ચય એકાંતથી,

આમાં નથી કહેલ;

એકાંતે વ્યવહાર નહિ,

બન્ને સાથ રહેલ. ૧૩૨.

અર્થ:-અત્રે એકાંતે નિશ્ચયનય કહ્યો નથી, અથવા એકાંતે વ્યવહારનય કહ્યો નથી; એય જ્યાં જ્યાં જેમ ઘટ તેમ સાથે રહ્યાં છે. ૧૩૨.

ગહમનની જે કદવના,

તે નહિ સદ્વ્યવહાર;

*જુએ આ પદની ટીકા મારે પૃષ્ઠ ૧૦ ની પૃષ્ઠનોટ.

ભાન નહીં નિજરૂપનું,
તે નિશ્ચય નહીં સાર. ૧૩૩.

અર્થ: ગચ્છમતની કલ્પના છે તે સદ્વ્યવહાર નથી, પણ (૫૬ ૩૮, ૧૦૮ માં) આત્માર્થીના લક્ષણમાં કહી તે દશા અને મોક્ષોપાયમાં જિજ્ઞાસુનાં લક્ષણ આદિ કલ્યાંને સદ્વ્યવહાર છે; જે અત્રે તેા સંક્ષેપમાં કહેલ છે. પોતાના સ્વરૂપનું ભાન નથી, અર્થાત્ જેમ દેહ અનુભવમાં આવે છે, તેવા આત્માને અનુભવ મળે નથી, દેહાધ્યાસ વર્તે છે, અને જે વૈરાગ્યાદિ સાધન પામ્યા વિના નિશ્ચય પોકાર્યા કરે છે, તે નિશ્ચય સારભૂત નથી. ૧૩૩.

આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા.
વર્તમાનમાં હોય:
થાશે કાળ ભવિષ્યમાં,
માર્ગભેદ નહિ કોય. ૧૩૪.

અર્થ:-ભૂતકાળમાં જે શાનીપુરુષો ધર્મ ગયા છે, વર્તમાનકાળમાં જે છે, અને ભવિષ્યકાળમાં થશે, તેને કોઈને માર્ગનો ભેદ નથી, અર્થાત્ પરમાર્થે તે સૌનો એક માર્ગ છે; અને તેને પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય વ્યવહાર પણ તે જ પરમાર્થસાધકરૂપે દેશ કાળાદિને લીધે ભેદ કહ્યો હોય છતાં એક કૃપા ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેમાં પણ પરમાર્થે ભેદ નથી. ૧૭૪.

સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ,
જે સમજે તે થાય;

સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા,

નિમિત્ત કારણ માંધ. ૧૭૫.

અર્થ:-સર્વ જીવને વિષે સિદ્ધ સમાન સત્તા છે, પણ તે તો જે સમજે તેને પ્રગટ થાય. તે

શ્લોકો આંક ૪૬. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. [૫. આવૃત્તિ.]

પ્રગટ થવામાં સદ્ગુરુની આરાધી પ્રવર્તવું,
તથા સદ્ગુરુએ ઉપદેશેલી એવી જિનદશાને
વિચાર કરવો, તે યેનિ નિમિત્ત કારણ છે. ૧૩૫.

ઉપાદાનનું નામ લઈ,

એ જે તજે નિમિત્ત;

પામે નહિ સિદ્ધત્વને,

રહે બ્રાંતિમાં સ્થિત. ૧૩૬.

અર્થ:-સદ્ગુરુઆજ્ઞા આદિ તે આત્મસાધનનાં
નિમિત્ત કારણ છે, અને આત્માનાં જ્ઞાન દર્શ-
નાદિ ઉપાદાન કારણ છે, એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું
છે; તેથી ઉપાદાનનું નામ લઈ જે કોઈ તે
નિમિત્તને તજશે તે સિદ્ધપણને નહીં પામે,
અને બ્રાંતિમાં વસ્ત્યાં કરશે, કેમકે સાચા નિમિ-
ત્તના નિષેધાર્થે તે ઉપાદાનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રમાં

કહી નથી, પણ ઉપાદાન અજ્ઞાત રાખવાથી તારું સાચા નિમિત્ત મળ્યા છતાં કામ નહીં થાય, માટે સાચા નિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવલંબીને ઉપાદાન અનુભવ કરવું, અને પુરુષાર્થરહિત ન થવું, એવો શાસ્ત્રકારે કહેલો તે વ્યાખ્યાનો પરમાર્થ છે. ૧૨૬.

મુખથી જ્ઞાન કથે અને,

અંતર છૂટ્યો ન મોહ;

તે પામર પ્રાણી કરે,

માત્ર જ્ઞાનીનો દ્રોહ. ૧૩૭.

અર્થ:-મુખથી નિઘયસુખ્ય વચનો કહે છે, પણ અંતરથી પોતાને જ મોહ છૂટ્યો નથી, એવા પામર પ્રાણી માત્ર જ્ઞાની કહેવરાવવાની દક્ષિણાએ સાચા જ્ઞાનીપુરુષનો દ્રોહ કરે છે. ૧૩૭.

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા,
સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;
હોય મુમુક્ષુ ઘટવિષે,

એહ સદાય સુખમ્ય. ૧૩૮.

અર્થ:-દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ અને વૈરાગ્ય એ ગુણો મુમુક્ષુના ઘટમાં સદાય સુખમ્ય એટલે જન્મત હોય; અર્થાત્ એ ગુણો-વિના તે મુમુક્ષુપણું પામ્ય ન હોય. ૧૩૮.

મોહભાવ ક્ષય હોય જ્યાં,
અથવા હોય પ્રશાંત;
તે કહિયે જ્ઞાનીદશા,

બાકી કહિયે ભ્રાંત. ૧૩૯.

અર્થ:-મોહભાવનો જ્યાં ક્ષય થયો હોય, અથવા જ્યાં મોહદશા બહુ ક્ષીણ થઈ હોય, ત્યાં જ્ઞાનીની

દશા કહીએ, અને બાકી તે જોણે પોતામાં જ્ઞાન
માની લીધું છે, તેને બ્રાંતિ કહીએ. ૧૩૯.

સકળ જગત તે એકવત્,

અથવા સ્વપ્નસમાન;

તે કહિયે જ્ઞાનીદશા,

બાકી વાચાજ્ઞાન ૧૪૦.

અર્થ:-સમસ્ત જગત જોણે એક જોવું જાણ્યું છે,
અથવા સ્વપ્નજોવું જગત જેને જ્ઞાનમાં વર્ષે છે તે
જ્ઞાનીની દશા છે, બાકી માત્ર વાચાજ્ઞાન એટલે
કહેવા માત્ર જ્ઞાન છે. ૧૪૦.

સ્થાનક પાંચ વિચારીને,

છઠ્ઠે વર્તે જોઈ;

યામે સ્થાનક પાંચમું,

એમાં નહિ સંદેહ. ૧૪૧.

અર્થ:-પાંચે સ્થાનકને વિચારીને જે છઠ્ઠે સ્થાનકે વર્તે, એટલે તે મોક્ષના જે ઉપાય કહ્યા છે તેમાં પ્રવર્તે તે પાંચમું સ્થાનક એટલે મોક્ષપદ તેને પામે. ૧૪૧.

દેહ છતાં જેની દશા,

વર્તે દેહાતીત;

તે જ્ઞાનીના ચરણમાં,

હો વંદન અગણિત ! ૧૪૨.

અર્થ:-પૂર્વપ્રારબ્ધમેગથી જેને દેહ વર્તે છે, પણ તે દેહથી અતિ એટલે દેહાદિની કલ્પનારહિત આત્મામય જેની દશા વર્તે છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના ચરણકમળમાં અગણિત વાર વંદન હો ! ૧૪૨.

શ્રી સદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્તુ.

*સાધન સિદ્ધદશા આહો, કહી સર્વ સંક્ષેપઃ
વૃદ્ધર્શવ સંક્ષેપમાં, બાબ્યા નિવિક્ષેપ.

પ્રભુસ્તુતિ.

સુખદામ અનંત મુક્તિ ચહિ,
 દિનરાત્ર રહે તદ્ધ ધ્યાનમહિ;
 પરશાંતિ અનંત સુદામવ જો,
 પ્રભુમું પદ તે પર તે જય તે.

“સદ્દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-ભક્તિ અમમતપણે
 ઉપાસનીય છે.”



૨૩

“પરમ પ્રેમરૂપ ભક્તિવિના જ્ઞાન શૂન્ય જ છે.”

* * *

“ભક્તિપૂર્ણતા પામવાને યોગ્ય ત્યારે
થવાય છે કે એક તૃણમાત્ર પણ હરિમત્યે
યાચવું નહીં, સર્વ દશામાં ભક્તિમય રહેવું.

* * *

“ભક્તિ જ્ઞાનનો હેતુ છે, જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે.”

* * *

“શુભ માત્ર જ્ઞાન-સ્વભાવી છે; ભક્તિના
બળે જ્ઞાન નિર્મળ થાય છે; નિર્મળ જ્ઞાન
મોક્ષનો હેતુ થાય છે.”



ॐ

दर्शनं देवदेवस्य, दर्शनं पापनाशनम् ।
दर्शनं स्वर्गसोपानम्, दर्शनं मोक्षसाधनम् ॥

* * *

नमो अरिहताणं । नमो सिद्धाणं ।
नमो आरिष्याणं । नमो उच्चजायाणं ।
नमो लोप सव्यसाहूणं ॥ १ ॥

अर्थः—ईर्ष्या वैरीनां पराजय इषोः ॐ
अथ अर्हन्तु भगवान्, शुद्ध येनन्यपदमां
सिद्धावये विराजमानं ॐ अथ सिद्धभगवान्,
ज्ञान, दर्शन, आरिष्यन्तप अने वीर्यं अथ मोक्षना
पांथ आचार्येना आचरन्तुमां प्रवर्तमानं ॐ
अने पीजन्तु भगवन्तुनेने आचार्यमां प्रवर्ताने
ॐ अथ आचार्यं भगवान्, दादशांगता

अध्यासी अने ते श्रुत शब्द, अर्थ अने गह-
रूपी अन्य अव्य एवमेव अध्ययन करावना हेच
उपाध्याय लगवान्, मोक्षमार्गने आत्म-
गृहीतिपूर्वक साधना हेच साधु लगवान्
हं परमलक्षित्वादी नमस्कार करुं छुं.

मोक्षमार्गस्य नेतारं, मेतारं कर्मभूभृताम् ।
ज्ञातारं विश्वतत्त्वानां, वन्दे तद्गुणलब्धये ॥

अर्थ:-मोक्षमार्गना नेता, कर्मरूप परतना
नेता (नेतार), विश्व (समग्र) तत्त्वना ज्ञाता-
नेने ते गुणानी प्राप्ति अर्थे हं वन्दन करुं छुं.

प्रशमरसनिमग्नं दृष्टियुगं प्रसन्नं,

वदनकमलमैकः कामिनीसंगशून्यः ।

करयुगमपि यत्ते शस्त्रसंबंधवर्धयं,

तदसि जगति देवो वीतरागस्थमेव ॥

अर्थ:-तारा जे यक्षु प्रशमरसमां सुमेवां

છે, પરમશાંત રસને ઝીલી રહ્યાં છે. તારૂં મુખ-
કમળ પ્રસન્ન છે. તેમાં પ્રસન્નતા વ્યાપી રહી છે.
તારો ખોળો સ્ત્રીના સંગથી રહિત છે, તારા ખે
હાથ શસ્ત્રસંયમ વિનાના છે; તારા હાથમાં શસ્ત્ર
નથી. આમ તું જ વીતરાગ જન્યમાં દેવ છે.

નમો દુર્વારરાગાદિવૈરિવારનિવારિણે ।

અર્હતે યોગિનાથાય મહાવીરાય તાયિને ॥

અર્થ:—વાર્યાં વારી ન શકાય, વારવા બહુ
બહુ મુશ્કેલ એવા રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનરૂપી
શત્રુના સમૂહને જેણે વાર્યાં, જીત્યાં, જે વીતરાગ
સર્વજ્ઞ થયા; વીતરાગ સર્વજ્ઞ થતાં જે અર્હત
પૂજવા યોગ્ય થયા; અને વીતરાગ અર્હત થતાં
મોક્ષાથે પ્રવર્તન છે જેનું એવા જુદા જુદા
યોગિયોના જે નાથ થયા, નેતા થયા અને એમ

नाथ यतां जे जगतना नाथ, तात, ताता थया
 जेवा जे महावीर तेने नमस्कार हो।

“ परम सुभस्वस्वप, परमोत्कृष्ट शांत, शुद्ध
 चैतन्यस्वस्वप समाधिने सर्वाकारने भाटे पाभ्या
 ते भगवतने नमस्कार. ते पदमां निरंतर लक्ष-
 ष्य प्रवाह छे जेना ते सत्पुरुषोने नमस्कार.”

राजन. भा. सुद ८. १६१७.

भक्तिरेखस्य.

प्रभु प्रत्ये हीनत्व.

बड़े प्रभु! हे प्रभु! शुं कहुं? हीनानाथ हयाणः
हुं तो होए अनंतनुं, भग्न धुं करुणाण.

* “आ जय अत्यंत भायाना आवरणे दिशा-
 भूट थयो छे, जने ते यागे करी तंगी परमार्थ दक्षि
 इहय प्रकाशती नथी. अपरमार्थने विधि परमार्थने।

શુદ્ધ ભાવ મુજમાં નથી, નથી સર્વ તુળરૂપ;
નથી સધુતા કે દીનતા, શું કહું પરમસ્વરૂપ ?

નથી આત્મા સુરુદેવની, અચળ કરી ઉરમાંહિ;
આપતણો વિશ્વાસ દહ, ને પરમાદર નાહિ.

ભ્રમ નથી સત્સંગનો, નથી સત્સેવા ભ્રમ;
કેવળ અર્પણતા નથી, નથી આશ્રય અનુયોગ.

‘હું પામર શું કરી શકું?’ એવો નથી વિવેક;
ચરણ શરણ ધીરજ નથી, મરણ મુધીની છેક.

અચિંત્ય તુળ મહાત્મ્યનો, નથી પ્રકુલિત ભાવ;
અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ.

દરામહ થયા છે; અને નથી યોષ પ્રાપ્ત થવાના યાગે
પણ તેમાં યોષ પ્રવેશ થાય એવો ભાવ સ્ફુરતો
નથી, એ આદિ છવની વિષમદશા કહી પ્રભુપ્રત્યે
દીનત્વ કશું છે કે “હે નાય ! હવે મારી કેઈ ગતિ

अचण्डूप आसक्ति नहीं, नहीं विरहना ताप;
 कथा अलल पुण प्रेमनी नहीं तेना परिताप.
 लज्जिभार्ग प्रवेश नहीं, नहीं लज्जन दद लान;
 समण नहीं निजधर्मनी, नहीं शुल देशे स्थान.
 काणहोप कण्ठिथी थयो, नहीं भयादा धर्म;
 तोय नहीं व्याकृणता, लुओ प्रलु मुण कर्म.
 सेवाने प्रतिकृण जे, ते अंधन नथी त्याग;
 हरेद्रिय माने नहीं, करे पाछ पर राज.
 पुण वियोज सुकुरतो नथी, वचन नयन यम नाहिं;
 नहीं उदास अनलकतथी, तेम गृहादिक माहिं.

(भार्ग) मने हेप्पानी नथी; डेमके सर्वस्व लंटाया
 लेवे' याग में डयो छ; अनं सडुण जैश्वर्य क्ता
 प्रयत्न डयो छन. ते जैश्वर्यथी विपरीत अवाज
 भार्ग में आचया छ; ते ते यागथी मारी निवृत्ति

અહંભાવથી રહિત નહિ, સ્વધર્મ સંચય નાહિં;
 નથી નિવૃત્તિ નિર્મળપણે, અન્ય ધર્મની કાંઈ.
 એમ અનંત પ્રકારથી, સાધન રહિત હુંય;
 નહીં એક સદ્ગુણ પણ, મુખ ખતાવું શુંય ?
 કેવળ કરુણા-મૂર્તિ છો. દીનખંધુ દીનનાથ;
 પાપી પરમ અનાથ છું, ત્રહો પ્રભુજી હાથ.
 અનંત કાળથી આથજ્યો, વિના જ્ઞાન જમવાન;
 સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહિ અભિમાન.
 સંત ચરણ આશય વિના, સાધન કયાં અનેક;
 પાર ન તેથી પામિયો, કોયે ન અંશ વિવેક.

હર અને તે નિવૃત્તિનો સર્વોત્તમ સદ્ગુણ એવો જે
 સદ્ગુરુ પ્રત્યેનો શરણભાવ તે કૃપા ત્યાગ એવી
 દૃષ્ટિ કર. " એવા ભાવના વીરા દોહરા કે જેમાં પ્રથમ
 તામ્ય 'હે પ્રભુ ! હે પ્રભુ ! શું કહું ? દીનનાથ દયાળ'

सङ्गु साधन अंधन थया, रक्षो न कोर्ष उपाय;
 सत् साधन समन्यो नर्ही, त्यां अंधन शुं जय ?
 प्रभु प्रजु रढ लागी नर्ही, पज्यो न सह्युक्त पाय;
 हीडा नहि निज होष तो. तरिये कोणु उपाय ?
 अधमाधम अधिको पतित, सकण जगतमां कुंयः
 ओ निश्चय आव्या विना, साधन करेशे शुंय ?
 पडीं पडीं तुज पद पंक्ते, करि करि भागुं ओज;
 सह्युक्तसंत स्वरूप तुज, ओ दढता करी हेज. २०.

‘अविषम परिश्रामथी जे मणु काणकूट विपपीधुं
 ओवा भी ऋषभादि परम पुरुषोत्तम नमस्कार.’

छ. ते दोहरा म्भरणमां हशे. ते दोहजनी विशेष
 अनुप्रेक्षा थाय तेम करेशे तो विशेष गुणावृत्तिनो हेतुछे.
 मुंजर्. कर्तिक सुद ३. १८५१. श्रीमह राजबंद्र.

“ક્ષમા એ જ મોક્ષનો ભવ્ય દરવાજો છે.”

“યથાવિધિ પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરી આત્મ-
શુદ્ધતા કરવી યોગ્ય છે.”

વવાણિઆ. વિ. સં. ૧૯૪૧.

ક્ષમાપના.

હે ભગવન! 'હું' ગદ્દ બૃહી ગયો;

મેં તમારાં 'અમૂલ્ય વચનને'

લક્ષમાં લીધાં નહીં.'

મેં તમારાં કહેણાં 'અનુપમ તત્ત્વનો'

વિચાર કર્યો નહીં.

તમારા પ્રણીત કરેણાં'

ઉત્તમ શીક્ષને' સેવ્યું નહીં.'

તમારાં કહેણાં 'દયા, શાંતિ'

૨૧૪

ક્ષમા 'અને પવિત્રતા'

મેં ઓળખ્યા નહીં'

હે ભગવન્ !' હું જૂથો,'

આથડ્યો—'રજ્યો '

અને અનંત સંસારની'

વિટમ્બનામાં પડ્યો છું.'

હું પાપી છું, 'હું જાહુ મદોન્મત્ત,'

અને કર્મરજથી કરીને' મલિન છું.'

હે પરમાત્મા !' તમારાં કહેલાં' તત્ત્વવિના

મારો મોક્ષ નથી.'

હું નિરંતર' પ્રપંચમાં પડ્યો છું.'

અજ્ઞાનથી અંધ' થયો છું.'

મારામાં' વિવેકશક્તિ નથી',

अने दुः मूढ छुं,' निराश्रित छुं,' अनाथ छुं.'
 निराजी परमात्मा ! ' हवे दुः तमारं,
 तमारा धर्मनु' अने तमारा साधुनु' शरणु अहं छुं.'
 मारा अपराध' क्षय थर्म'
 दुः ते सर्व' पापथी मुक्त थडिं,'
 ओ मारी' अन्निदाया छे.'
 आगण करेलां' पापेनो दुः हवे
 पश्चात्ताप करं छुं.'
 जेम जेम' दुः सूक्ष्म विचारथी उडि। उतरुं छुं,'
 तेम तेम' तमारां तस्वना' अमकारो'
 मान स्वरूपनो' प्रकाश करे छे.'
 तमे निराजी,' निर्विधारी,' सच्चिदानंदस्वरूप,
 सद्ग्यानंदी,' अनंतज्ञानी,
 अनंतदशी' अने त्रैलोक्य प्रकाशक छे।'

૨૧૬

હું માત્ર' મારા હિતને અર્થે'
તમારી સાક્ષીએ' ક્ષમા ચાહું છું.'
એક પણ પણ તમારાં કહેલાં',
તસ્વની' શંકા ન થાય',
તમારા કહેલા' રસ્તામાં' અહોરાત્ર' હું રહું,
એજ મારી' આકાંક્ષા અને વૃત્તિ' થાઓ!
હે સર્વજ્ઞ ભગવન્!' તમને હું' વિશેષ શું કહું?'
તમારાથી' કંઈ અગ્નિપ્ત્યું નથી.'
માત્ર પશ્ચાત્તાપથી' હું કર્મજન્ય'
પાપની' ક્ષમા ઇચ્છું છું.'
ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

સદ્ગુરુસ્તુતિ.

પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી, મળ્યો સદ્ગુરુ યોગ;
 વચન સુધા શ્રવણે જતાં, થયું હૃદય ગતશોગ.
 નિશ્ચય એથી આર્પાયો, ટળશે આહીં ઉતાપ;
 નિત્ય કર્યો સત્સંગ મેં, એક લક્ષ્મી આપ.

પ્રકાશિત પુસ્તકની ભકિત કરો. તેનું સંપર્ક કરો,
 મુશ્કેલીઓ ન કરો.

‘મુમુક્ષુએ જ્ઞાનીની ભક્તિ અવશ્ય કર્તવ્ય છે.’

* * *
 “દેહધારી પરમાત્મા તે પરાભક્તિનું
 પરમ કારણ છે, માટે પ્રથમ જ્ઞાનીપુરુષની
 ભક્તિ એ જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ અને ભ-
 ક્તિનું નિહાન છે.”

* * *
 “વિરલ સાચા સહયુક્તની ભક્તિ શ્રેયકર
 છે, માટે સાચા સહયુક્તની ભક્તિ, મન, વચન
 અને કાયાએ કરવી.”

* * *
 “પરમ ભક્તિથી સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે પણ
 જેને રાગ નથી અને પરમદ્વેષથી પરિવહ.
 ઉપસર્ગ કરનાર પ્રત્યે પણ જેને દ્વેષ નથી તે
 પુરુષરૂપ ભગવાનને વારંવાર નમસ્કાર.”

ध्यानमूलं गुरुमूर्तिः, पूजामूलं गुरुरूपम् ।
मंत्रमूलं गुरुवाक्यं, मोक्षमूलं गुरुरूपा ॥

अज्ञानतिमिरांधानां, ज्ञानांजनशलाकया ।
नेत्रमुन्मिलितं येन, तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

अर्थः—अज्ञानरूपी तिमिर (अंधकार)धी
ने अंध तेना नेत्र जेमणे ज्ञानरूपी अण-
नशलाक (आंजवानी सणी)धी जोड्यां ते
श्रीसद्गुरुने नमस्कार.

आडो सत्पुरुषनां वचनान्मृत, मुद्रा
अने सत्समागम !

मुद्रुप्त चेतनने जाग्रत करनार, पडती
वृत्तिने स्थिर राखनार, दर्शनमात्रधी पणु
निर्दोष अपूर्व स्वभावने प्रेरक, स्वरूप

પ્રતીતિ, અપ્રમત્ત સંયમ અને પૂર્ણ વીત-
રાગ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવનાં કારણભૂત-છેલ્લે
અયોગી સ્વભાવ પ્રગટ કરી અનંત અવ્યા-
બાધ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર ! ત્રિકાળ
જયવંત વર્તો !

ॐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

મુરુ ગણધર ગુણધર સકલ, ૧ પ્રચુર પરંપર ઔર
ઘતતપધર, તનુ નગનધર, વ હો રૂપ ઊશિરમૌર

* * *

“ આત્માને શોધી, તેના અપાર માર્ગ-
માંથી થયેલી પ્રાપ્તિના, ઘણા ભાગ્યશાળી
થવાને માટે અનેક ક્રમ આંધ્યા છે. તે મહાત્મા
જયવાન હો ! અને તેને ત્રિકાળ નમસ્કાર હો.”

૧. છૂટક. વિરલા. ૨ ઘન. ૩ માયાના મુકુટ.

जेने कोर्ष प्रत्ये राग-द्वेष रक्षा नथी
ते महात्माने वारंवार नमस्कार.

सद्गुरु प्रत्ये हीनत्व.

अहो ! अहो ! श्री सद्गुरु, कल्याणसिंधु अपार;
आ पांभर पर प्रभु कर्यो, अहो ! अहो ! उपकार.
शुं प्रभुवरलु कने धरुं, आत्माथी सौ हीन;
ते तो प्रभुओ आपीयो, वस्तुं वरणाधीन.
आ हेडाहि आगथी, वस्तों प्रभु आधीन;
हास. हास, हुं हास छुं, तेह प्रभुनो हीन.
पद स्थानक समजवीने. लिख अताव्यो आप;
भ्यानथकी तरवारवत्. ओ उपकार अभाप.
जे स्वरूप समज्या विना. पारयो दुःख अनंत;
समजव्युं ते पह नमुं. श्रीसद्गुरु लजवंत.
परम पुरुष प्रभु सद्गुरु, परम ज्ञान सुष धाम;
जेणे आभ्युं ज्ञान निज. तेने सदा प्रणाम.

૨૨૨

હેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો ! વન્દન અગણિત.

પ્રણિપાત સ્તુતિ.

હે પરમકૃપાળુ દેવ ! જન્મ, જરા, મરણાદિ
સર્વ દુઃખોનો અત્યંત ક્ષય કરનારો એવો વીત-
રાગ પુરુષનો મૂળ ધર્મ અનંત કૃપા કરી આપ
શ્રીમદે મને આપ્યો, તે અનંત ઉપકારનો પ્રત્યુ-
પકાર વાળવા હું સર્વથા અસમર્થ છું. વળી
આપ શ્રીમત કંઈ પણ હોવાને સર્વથા નિસ્પૃહ
હો; જેથી હું મન, વચન, કાયાની એકાગ્રતાથી
આપના ચરણારવિન્દમાં નમસ્કાર કરું છું.

આપની પરમ ભક્તિ અને વીતરાગ પુરુ-
ષના મૂળ ધર્મની ઉપાસના મારા હૃદયને વિષે
ભવપર્યંત આખંડ ભક્તિ રહેા એટલું મારું
હું તે સક્ષણ થાઓ. ॐ શન્તિઃ શન્તિઃ શન્તિઃ

धून—संथय

आत्म भावना भावनां एव लडे
केवणज्ञान रे.

• • •
सुद्धता विचारै ध्यावै, सुद्धतामे' केलि करै;
सुद्धतामे' थिर वडे, अमृत-वारा परसै.

• • •
सङ्गतामरुप पशुभगुरु.

• • •
परमगुरु निर्मथ सर्वसदेव.

• • •
मा मुञ्जह मा रज्जह,

मा दुस्तह इदुणिदुमत्येसु ।

थिरमिच्छह जह चित्तः,
विचिन्तज्ञानप्पसिद्धीप् ॥

* * *

जं किंचि वि चिन्तंतो,
णिरीहविसी हवे जदा साह ।
लद्धूणय पयत्तं तदाहु,
तं तस्स णिच्छयं ज्ञाणं ॥

* * *

शुभकी सहेली है, अकेली उतासीनता;
अध्यात्मनी जननी, ते उतासीनता.

* * *

सहजन'दी, शुद्धस्वर्पी, अविनाशी,
हुं आत्मस्वर्प.



श्रीमद् राजचंद्र प्रणीत.

श्री आत्मसिद्धिशास्त्र.

" ज्ञेये आत्मा ज्ञेयो तेणे सर्वं ज्ञेयम्. "

निर्बंधप्रवचन.

संग्रहालये,
सुभनसाल.

श्री नडियाह. आसौ वद १ अुक. १६५२.



श्री आत्मसिद्धिशास्त्र.

जे स्वरूप समज्या विना, पाभ्यो दुःख अनंत;
समजव्युं ते पह नभुं, श्री सहस्रुक भगवंत.
वर्तमान आ काणमां, मोक्षमार्ग अहु बोप;
विचारवा आत्मार्थिने, भाष्यो अत्र अगोप्य.
कोर्ध क्रियाण्ड थर्ध रक्षा, शुष्कज्ञानमां कोर्ध;
माने मारव मोक्षिने, ककल्या उपजे जेर्ध.
पाक्षक्रियामां रायतां, अंतर्मेह न कांर्ध;
ज्ञानमार्ग निषेधतां, तेह क्रियाण्ड आंर्धि. ४

બંધ મોક્ષ છે કલ્પના, ભાષે વાણીમાંહિ;
 વર્તે મોહાવેશમાં, શુષ્કજ્ઞાની તે આંહિ. ૫.
 વૈરાગ્યાદિ સંકળ તો, જે સહ આતમજ્ઞાન;
 તેમજ આતમજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિતણું નિદાન.
 ત્યાજ વિરાજ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;
 અટકે ત્યાજ વિરાજમાં, તો ભૂલે નિજ જ્ઞાન.
 જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, ત્યાં સમજવું તેહ;
 ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એહ.
 સૈવે સદ્ગુણચરણને, ત્યાગી દર્ષ નિજપક્ષ;
 પામે તે પરમાર્થને, નિજપદનો છે ભક્ષ. ૬.
 આતમજ્ઞાન સમદશિતા, વિચરે ઉદય પ્રયોગ;
 અપૂર્વવાણી પરમશ્રુત, સદ્ગુણ ભક્ષણુ યોગ્ય.
 પ્રત્યક્ષ સદ્ગુણ સમ નહી, પરીક્ષા જિન ઉપકાર;
 એવો ભક્ષ થયાવિના, ઉગે ન આતમવિચાર.
 સદ્ગુણના ઉપદેશ વણ, સમજાય ન જિનરૂપ;
 સમજ્યાવણ ઉપકાર શો? સમજ્યે જિનસ્વરૂપ.

आत्मादि अस्तित्वना, जेह निरूपक शास्त्रा;
 प्रत्यक्षसद्गुरुयोग नहीं, त्यां आधार सुपात्र.
 अथवा सद्गुरुयोगे कर्मा, जे अवगाहन ठाण;
 ते ते नित्य विचारवां, करी भतांतर त्याण.
 शैले छव स्वछंद तो, पात्रे अवश्य मोक्ष;
 पात्र्या ओम अनंत छे, भाष्युं जिन निर्दोष.
 प्रत्यक्षसद्गुरुयोगी, स्वछंद ते शैलाय;
 अन्य उपाय कर्मा थकी, प्राये प्रमथो थाय.
 स्वछंद, भत आग्रह तछ, वर्त्त सद्गुरुलासा;
 समकित तेने भाषियुं, कारण जणुी प्रत्यक्ष.
 मानादिह शत्रु भला, निगछहे न भराय;
 जतां सद्गुरुशरणां, अक्षय प्रयासे जाय. २८.
 जे सद्गुरुछापदेशी, पात्र्या देवगजान;
 गुरु शैला छत्रस्थ पणु, विनय करे भजवान.
 ओवो मार्ज विनय तणो, भाष्यो श्री वीतराज;
 मूण हेतु ओ मार्जना, समजे कोर् सुभाज्य.

અસહ્યુક એ વિનયનો, લાભ લહે એ કાંઈ;
 મહામોહિનીય કર્મથી, ખૂડે ભવજાળમાંહિ.
 હોય મુમુક્ષુ શ્રવ તે, સમજે એહ વિચાર;
 હોય મતાર્થી શ્રવ તે, અવળો છે નિર્ધાર.
 હોય મતાર્થી તેહને, થાય ન આતમલક્ષ;
 તેહ મતાર્થી લક્ષણે, અહીં કહ્યાં નિર્પક્ષ. ૨૩.

મતાર્થીવ્રક્ષણુ:-

પ્રાણત્યાગ પણ જ્ઞાન નહીં, તે માને યુક સત્ય;
 અયવા નિજકુળવર્મના, તે યુકમાં જ મમત્વ.
 જે જિનદેહ પ્રમાણુ ને, સમવસરણુદિ સિદ્ધિ;
 વર્ણુન સમજે જિનનું, શેષી રહે નિજબુદ્ધિ.
 પ્રત્યક્ષ સહ્યુક યોગમાં, વસે દષ્ટિ વિમુખ;
 અસહ્યુકને દહ કરે, નિજમાનાર્થી મુખ્ય. ૨૪.
 કેવાહિ યતિ ભંગમાં, જે સમજે શ્વેતજ્ઞાન;
 માને નિજમત વેગનો, આગ્રહ મુખિનિહાન.

સહ્યું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, અહ્યું વત અભિમાન;
 અહે નહીં પરમાર્થને, લેવા ભૌકિક માન.
 અથવા નિશ્ચયનય અહે, માત્ર શબ્દની માંય;
 લોખે સદ્વ્યવહારને, સાધનરહિત થાય.
 જ્ઞાનદશા પામે નહીં, સાધનદશા ન કાંઈ;
 પામે તેનો સંગ જે, તે ખુડે ભવમાંહિ. ૩૦.
 એ પણ જીવ મતાર્થમાં, નિજમાનાહિ કાજ;
 પામે નહીં પરમાર્થને, અનઅધિકારીમાં જ.
 નહીં કપાયઉપશાંતતા, નહીં અંતરૂંરાગ્ય;
 સરળપણું ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્ભાગ્ય.
 સક્ષણ કહ્યાં મતાર્થીનાં, મતાર્થે જવા કાજ;
 હવે કહું આત્માર્થીનાં, આત્મ-અર્થે સુખસાજ.

આત્માર્થીલક્ષણ:-

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાચા ગુરુ હોય;
 ખાકી કુળગુરુકકપના, આત્માર્થી નહીં જોય.

प्रत्यक्षसद्गुरुप्राप्तिनो, जल्ले परम उपकारः
 तल्ले योग ऐकत्वथी, वत्ते आसाधार. उप.
 ऐक होय तल्लु काजभां, परमार्थनो पथः
 त्रैते ते परमार्थने, ते व्यवहार समंत.
 ऐम विचारी अंतरे, शोधे सद्गुरुयोगः
 काम ऐक आत्मार्थनुं, जीजे नही मनरोज.
 कपावनी उपशांतता, मान मोक्षअलिहातः
 भवे भेद, प्राणीदया, त्यां आत्मार्थ निवास.
 दशा न ऐवी ज्यांसुधी, छव सडे नही जेज्यः
 मोक्षमार्ग पावे नही, मटे न अंतरोज.
 आवे ज्यां ऐवी दशा, सद्गुरुभोध सुहायः
 ते श्रेष्ठे सुविचारल्ला, त्यां प्रजटे सुषट्टाय.
 ज्यां प्रजटे सुविचारल्ला, त्यां प्रजटे निजज्ञानः
 जे जाने क्षय मोक्ष थर्ध, पावे पद निर्वाणु.
 उपजे ते सुविचारल्ला, मोक्षमार्ग समजयः
 गुरुप्राप्त्यसंवाद्यी, जाणुं पटपट आंछि. ४८.

પદ્મપદનામકથન:-

‘આત્મા છે,’ ‘તે નિત્ય છે,’ ‘છે કર્તા નિજકર્મ’;
‘છે ભોજા’, વળી ‘મોક્ષ છે’, ‘મોક્ષઉપાય સુધર્મ.’
પદ્મસ્થાનકે સંદેષમાં, પદ્મદર્શન પણ તેહ;
સમજવા પરમાર્થને, કહ્યાં જ્ઞાનીએ એહ. ૪૪.

શંકા-શિષ્ય ઉત્તર:-

શિષ્ય પ્રથમ સ્થાનકની શંકા કહે છે:-

નથી દષ્ટિમાં આવતે, નથી જણાતું ક્ષય:
ખીએ પણ અનુભવ નહીં તેથી ન જીવસ્વરૂપ.
અથવા જેમ જ આત્મા, અથવા હૃદય પ્રાણ;
મિથ્યા જુદા માનવો, નહીં જુદાં એ પાણુ.
વળી જો આત્મા હોય તે, જણાય તે નહીંકમ?
જણાય જો તે હોય તે, ષટ ષટ આદિ જેમ.
માટે છે નહીં આત્મા, મિથ્યા મોક્ષઉપાય;
એ અંતર શંકાતણો, સમજવો સદુપાય. ૪૮.

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ:—

‘આત્મા છે’ એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—

ભાસ્વો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;
 પણ તે ખરે ભિન્ન છે, પ્રગટ ભક્ષણે ભાન.
 ભાસ્વો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;
 પણ તે ખરે ભિન્ન છે, જેમ અસિ ને મ્યાન.
 જે દષ્ટા છે દષ્ટિનો, જે જાણે છે રૂપ;
 અખાધ્ય અનુભવ જે રહે, તે છે શ્વસ્વરૂપ.
 છે ઈન્દ્રિય પ્રત્યેકને, નિજ નિજ વિચર્યનું જ્ઞાન;
 પાંચ ઈન્દ્રિયા વિચર્યનું, પણ આત્માને ભાન.
 દેહ ન જાણે તેહને, જાણે ન ઈન્દ્રિ પ્રાણુ;
 આત્માની સત્તાવડે, તેહ પ્રવર્તે જાણુ. ૫૩.
 સર્વ અવસ્થાને વિષે, ન્યારો સદા જાણ્યાથ;
 પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય, એ એધાણુ સદાય.
 ઘટ પદ આદિ જાણુ તું, તેથી તેને માન;
 જાણુનાર તે માન નહીં, કહીએ કેવું જ્ઞાન?

પરમ બુદ્ધિ કૃપ હેહમાં, સ્થૂળ હેહ મતિ અકપ;
 હેહ હોય જો આત્મા, ઘટે ન આમ વિકલપ.
 જડ ચેતનનો ભિન્ન છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ;
 એકપક્ષું પામે નહીં, તણે કાળ દ્વય ભાવ. ૫૭.
 આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ;
 શંકાનો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાપ.

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ:-

આત્મા નિત્ય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:-

આત્માના અસ્તિત્વના, આપે કહ્યા પ્રકાર:
 સંભવે તેનો થાય છે, અંતર કયે વિચાર.
 ખીછ શંકા થાય ત્યાં, આત્મા નહીં અવિનાશ;
 હેહયોગથી ઉપજે, હેહ વિયોગે નાશ. ૬૦.
 અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે, ક્ષણે ક્ષણે પલટાય;
 એ અનુભવથી પણ નહીં, આત્મા નિત્ય જણાય.

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ:-

‘આત્મા નિત્ય છે,’ એમ સમાધાન કરે છે:—

દેહ માત્ર સંયોગ છે, વળી જડ, દ્વંડી, દશ્ય;
 ચેતનનાં ઉત્પત્તિ ક્ષય, કોના અનુભવ વશ્ય ?
 જેના અનુભવ વશ્ય એ, ઉત્પન્ન ક્ષયનું જ્ઞાન;
 તે તેથી જુદા વિના, થાય ન કેમેં ભાન. ૬૩.
 જે સંયોગો દેખિયે, તે તે અનુભવ દશ્ય;
 ઉપજે નહીં સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ.
 જડથી ચેતન ઉપજે, ચેતનથી જડ થાય;
 એવો અનુભવ કોઈને, ક્યારે કહી ન થાય.
 કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય;
 નાશ ન તેનો કોઈમાં, તેથી નિત્ય સદાય.
 કોધાદિ તરતમ્યતા, સર્પાદિકની માંચ;
 પૂર્વજન્મસંસ્કાર તે. જીવનિત્યતા ત્યાંચ. ૬૭.

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પર્યાયે પક્ષટાયઃ
 આઠાદિ વય ત્રણ્યનું, જ્ઞાન એકને થાય.
 અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું, જે જાણી વદનારઃ
 વદનારો તે ક્ષણિક નહીં, કર અનુભવ નિર્ધાર.
 ક્યારે કોઈ વસ્તુનો, કેવળ હોય ન નાશઃ
 ચેતન પામે નાશ તો, કેમાં ભાગે તપાસ. ૭૦.

શંકા-શિષ્ય ઉચ્ચાર્યઃ-

આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—

કર્તા જીવ ન કર્મનો, કર્મ જ કર્તા કર્મઃ
 અથવા સહજ સ્વભાવ કાં, કર્મ જીવનો ધર્મ.
 આત્મા સદા અસંગ ને, કરે પ્રકૃતિ પ્રધેઃ
 અથવા ઈશ્વરપ્રેરણા, તેથી જીવ અપ્રધે. ૬૨.
 માટે મોક્ષ-ઉપાયનો, કોઈ ન હેતુ જણાયઃ
 કર્મતણું કર્તાપણું. કાં નહીં કાં નહીં જાય ?

સમાધાન સદ્ગુરુ ઉવાચ:-

કર્મનું કર્તાપાત્રું આત્માને જે પ્રકારે છે તે પ્રકારે

સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-

હોય ન ચેતન પ્રેરણા, કોણુ ચહે તો કર્મ ?
 જહસ્વભાવ નહીં પ્રેરણા, જુઓ વિચારી ધર્મ.
 જો ચેતન કરતું નથી, નથી યતાં તો કર્મ;
 તેથી સાહજ સ્વભાવ નહીં, તેમજ નહીં જીવ ધર્મ.
 કેવળ હોત અસંગ જો, ભાસત તને ન કેમ ?
 અસંગ છે પરમાર્થથી, પણ નિજભાને તેમ.
 કર્તા ઈશ્વર કો નહીં. ઈશ્વર શુદ્ધ સ્વભાવ;
 અથવા પ્રેરક તે ગણ્યે. ઈશ્વર હોય પ્રભાવ. ૭૭.
 ચેતન જો નિજભાનમાં, કર્તા આપસ્વભાવ;
 વત્તે નહીં નિજભાનમાં, કર્તા કર્મપ્રભાવ. ૭૮.

शंका शिष्य-उवाच:-

ते कर्मणुं भोक्तापणुं ज्वने नह्यो होय ?

अम शिष्य कहे छ:-

ज्व कर्मकर्ता कहे. पणु भोक्ता नह्यो सोयः
 शुं समजे नड कर्म के, इणपरिणामी होय ?
 इणदाता ध्वर गणुं, भोक्तापणुं सधायः
 अम कहे ध्वरताणु, ध्वरपाणुं न जय. ८०.
 ध्वरसिद्ध थया विना. नगत-नियम नह्यो होयः
 पछी शुभाशुभ कर्मनां. भोग्यस्थान नह्यो होय.

समाधान सद्गुरु उवाच:-

ज्वने पोतानां करेलां कर्मणुं भोक्तापणुं छ. अम

सद्गुरु समाधान करे छ:-

भावकर्म निजकल्पना. भाटे चेतनरूपः
 ज्ववीर्यानी स्फुरणा, आणु करे नरूप. ८२.

ઝેર સુધા સમજે નહીં, જીવ ખાય ફળ થાય;
 એમ શુભાશુભ કર્મનું, ભોખાપણું જણાય.
 એક શંક ને એક નૃપ, એ આદિ જે ભેદ;
 કારણ વિના ન કાર્ય તે, એ જ શુભાશુભ વેદ.
 ફળદાતા ઈશ્વરતણી, એમાં નથી જરૂર;
 કર્મ સ્વભાવે પરિણમે, થાય ભોગથી દૂર. ૮૫.
 તે તે ભોગ્ય વિશેષનાં, સ્થાનક દ્રવ્ય સ્વભાવ;
 ગણન વાત છે શિષ્ય આ, કહી સંક્ષેપે સાવ.

શંકા શિષ્ય ઉવાચ:-

જીવનો તે કર્મથી મોક્ષ નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:-

કર્તા ભોખા જીવ હો, પણ તેનો નહીં મોક્ષ;
 વીત્યો કાળ અનંત પણ, વર્તમાન છે દોષ.
 શુભ કરે ફળ ભોગવે. દેવાદિ ગતિ માંય;
 અશુભ કરે નરકાદિ ફળ, કર્મરહિત ન ક્યાંય.

સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ:-

તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે, એમ

સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-

જેમ શુભાશુભ કર્મ પદ્મ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણુઃ
 તેમ નિવૃત્તિ સફળતા, માટે મોક્ષ સુખણુ. ૮૬.
 વીત્યા કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવઃ
 તેહ શુભાશુભ છેદતાં, ઉપજે મોક્ષસ્વભાવ.
 દૈહાદિક સંયાગના, આત્મતિક વિયોગઃ
 સિદ્ધ મોક્ષશાશ્વતપદે, નિજ અનંત સુખભોગ.

શંકા શિષ્ય ઉવાચ:-

મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:-

હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહીં અવિરોધ ઉપાયઃ
 કર્મો કાળ અનંતનાં, શાથી છેદ્યાં જાય ? ૮૭.
 અથવા મત દર્શન ઘણાં, કહે ઉપાય અનેકઃ
 તેમાં મત સાથો કયો ? અને ન એહ વિવેક.

કયી જાતિમાં મોક્ષ છે ? ક્યા વેપમાં મોક્ષ ?
 એનો નિશ્ચય ના બને, ઘણા ભેદ એ દોષ.
 તેથી એમ જણાય છે, મળે ન મોક્ષ-ઉપાય;
 જીવાદિ જાણ્યાતણો, શો ઉપકાર જ થાય ? ૯૫.
 પાંચે ઉત્તરથી થયું, સમાધાન સર્વાંગ;
 સમજું મોક્ષ-ઉપાય તો, ઉદય ઉદય સદ્ભાવ્ય.
 સમાધાન-સદ્ગુરુ ઉવાચ.

મોક્ષનો ઉપાય છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—

પાંચે ઉત્તરની થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીત;
 ધારી મોક્ષોપાયની. સહજ પ્રતીત એ રીત.
 કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;
 અધિકાર અજ્ઞાન સમ, નારી જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮.
 જે જે કારણ બંધનાં, તેહ બંધનો પથ;
 તે કારણુ છેદક દશા, મોક્ષપથ ભવઅંત.
 રામ દ્વેષ અજ્ઞાન એ. મુખ્ય કર્મની ત્રય;
 થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો પથ.

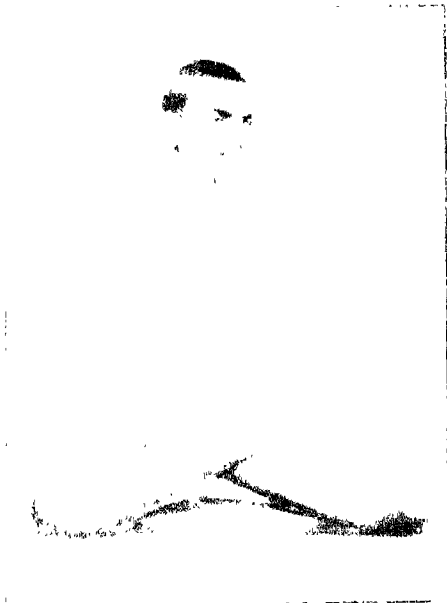
આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસરહિત;
 જેથી કેવળ પામિયે, મોક્ષપંથ તે રીત. ૧૦૨.
 કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ;
 તેમાં મુખ્યે મોહિનીય, હણાય તે કહું પાઠ.
 કર્મ મોહિનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ;
 હણે બોધ વીતરાગતા. અચૂક ઉપાય આમ.
 કર્મબંધ ક્રોધાદિથી, હણે ક્ષમાદિક તેહ;
 પ્રત્યક્ષ અનુભવ સર્વને. એમાં શો સંદેહ ?
 છોડી મત દર્શનતણે, આગ્રહ તેમ વિકલ્પ;
 કલ્પો માર્ગ આ સાધશે, જન્મ તેહના અલ્પ.
 પદપદનાં પદમુક્ત તેં, પૂછ્યાં કરી વિચાર;
 તે પદની સર્વાંગતા, મોક્ષમાર્ગ નિર્ધાર. ૧૦૬.
 જાતિ વેપનો ભેદ નહીં, કલ્પો માર્ગ જો હોય;
 સાધે તે મુક્તિ લહે, એમાં ભેદ ન કોય. ૧૦૭.
 કપાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષઅભિલાષ;
 ભવે ખેદ અંતરૂ દયા, તે કહિયે જિજ્ઞાસ.

તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સદ્ગુણમોહ;
 તે પામે સમકીર્તને, વર્તે અંતરશોધ. ૧૦૯.
 મત, દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુણલક્ષ;
 લહે શુદ્ધ સમકીર્ત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ.
 વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;
 વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત.
 વર્ધમાન સમકિત થઈ. ટાળે મિથ્યાભાસ;
 ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨.
 કેવળ નિજ સ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
 કહિયે કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણુ. ૧૧૩.
 કોટિ વર્ધનું સ્વપ્ન પણ, જગત્તથતાં શમાય;
 તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય.
 છૂટે દેહાધ્યાસ તે, નહીં કર્તા તું કર્મ;
 નહીં ભોજા તું તેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ.
 એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છો મોક્ષસ્વરૂપ;
 અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાપાધસ્વરૂપ.

शुद्ध शुद्ध चैतन्यधन, स्वयंन्योति सुप्रधाम;
 भीष्णुं काले केटलुं? कर विचार तो पाम. ११७.
 निश्चय सर्वे ज्ञानीना, आवी अत्र शमाय;
 धरी मौनता ओम कर्णो, सखण समाधिमांय;
शिष्योपाधुमीनप्राप्तिकथन.

सद्गुरुना उपदेशी, आव्युं अपूर्व ज्ञान;
 निष्पद निष्मांडी लक्षुं, दूर थयुं अज्ञान.
 भास्युं निष्स्वरूप ते, शुद्ध चैतनाइप;
 अजर अमर अविनाशी ने, देहातीत स्वरूप.
 कर्ता लोकः कर्मना, विभाव वर्त्तं न्यांय;
 वृत्ति वही निष्भावमां, थयो अकर्ता त्यांय.
 अथवा निष्परिणाम ने, शुद्धचैतनाइप;
 कर्ता भोक्ता तेहना, निर्विकल्प स्वरूप. १२२.
 मोक्ष कर्णो निष्शुद्धता, ते पामे ते पथ;
 समन्वयो संक्षेपमां, सकण मार्ग निर्वाथ.

श्रीमः १०२२५



અહો! અહો! શ્રી સદ્ગુરુ, કરુણાસિંધુ અપાર;
 આ પામર પર પ્રભુ કર્યા, અહો! અહો! ઉપકાર.
 શું પ્રભુ ચરણ કને ધરું, આત્માથી સૌ હીન;
 તેતો પ્રભુએ આપિયો વર્તુ ચરણાધીન. ૧૨૫.
 આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુઆધીન;
 દાસ દાસ હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો હીન.
 ૫૬ સ્થાનક સમજવીને, ભિન્ન ખતાવ્યો આપ;
 મ્યાનથી તરવારવત, એ ઉપકાર અમાપ.

ઉપસંહાર.

દર્શન પટે શમાય છે, આ ૫૬ સ્થાનક માંહિ;
 વિચારતાં વિસ્તારથી, સંશય રહે ન કાંઈ. ૧૨૮.
 આત્મજ્ઞાંતિસમ રોગ નહીં, સદ્ગુરુ વૈધ સુખણુ
 ગુરુઆપ્તાસમ પથ્ય નહીં, ઔષધ વિચારધ્યાન.

શ્રી સુભાગ્ય ને શ્રી અચળ, આદિ મુમુક્ષુકાજ;
 તથા ભવ્ય હિત કારણે, કહ્યો ઐધ સુખસાજ.

૨૪૬

જે ઇચ્છે પરમાર્થ તો, કરી સત્ય પુરુષાર્થઃ
ભવસ્થિતિ આદિ નામ ભઈ, છેદો નહીં આત્માર્થ.
નિશ્ચયવાણી સાંભળી, સાધન તજવાં નોય;
નિશ્ચય રાખી ભક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય. ૧૩૧.
નય નિશ્ચય એકાંતથી, આમાં નથી કહેલ;
એકાંતે વ્યવહાર નહિ, બન્ને સાથ રહેલ. ૧૩૨.
ગચ્છ મતની જે કલ્પના, તે નહીં સદ્વ્યવહારઃ
ભાન નહીં નિજરૂપનું, તે નિશ્ચય નહીં સાર.
આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા, વર્તમાનમાં હોય;
ધારી કાળ અવિષ્યમાં, માર્ગભેદ નહીં કોય.
સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય;
સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણુમાંય.
ઉપાદાનનું નામ ભઈ, એ જે તજે નિમિત્ત;
પામે નહીં સિદ્ધત્વને, રહે જ્ઞાંતિમાં સ્થિત.

मुअथी ज्ञान कथे अने, अंतर् छूटयो न भोळ;
 ते पामर प्राणी करे, मात्र ज्ञानीने द्रोळ. १३७.
 दया, शांति, सभता, क्षमा, सत्य, त्याग, वैराग्य;
 होय मुमुक्षु घटविषे, ओळ सदाय सुभाज्य.
 भोळभाव क्षय होय ज्यां, अथवा होय प्रशांत;
 ते कळिये ज्ञानीदशा, आडी कळिये छांत. १३८.
 सकण जगत ते ओठवत, अथवा स्वप्नसमान;
 ते कळिये ज्ञानीदशा, आडी वाचाज्ञान. १४०.
 स्थानक पांच विचारीने, छठे वर्ते जेळ;
 पामे स्थानक पांचमुं, अेमां नडाँ सहेळ.
 हेळ छतां जेनी दशा, वर्ते हेळातीत;
 ते ज्ञानीना चरलुमां, हो वंदन अजखित !
 श्री सहगुरुचरणार्पणमस्तु.

साधन सिद्धदशा अर्धी, कडी सर्वां सक्षेप;
 पद्धर्शन सक्षेपमां, भाष्या निर्विक्षेप.

જડ-ચેતન સ્વભાવ.

જડભાવે જડ પરિણામે, ચેતન ચેતન ભાવઃ
 કોઈ કોઈ પક્ષે નહીં, છોડી આપ સ્વભાવ. ૧.
 જડ તે જડ પણ કાળમાં, ચેતન ચેતન તેમ;
 પ્રગટ અનુભવરૂપ છે, સંશય તેમાં કેમ ?
 જો જડ પણ કાળમાં, ચેતન ચેતન હોયઃ
 અંધ મોક્ષ તો નહીં ઘટે, નિવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ ન્હોય.
 અંધ મોક્ષ સંયોગથી, જ્યાં ભગ આત્મ અભાન;
 પણ ત્યાં સ્વભાવનો, ભાષે જિન ભગવાન.
 વર્તે અંધ પ્રસંગમાં, તે નિજપદ અજ્ઞાન,
 પણ જડતા નહિ આત્મને, એ સિદ્ધાંત પ્રમાણ.
 ગ્રહે અરૂપો રૂપોને, એ અચરજની વાતઃ
 છવ અંધન ભણે નહીં, કેવો જિનસિદ્ધાંત ? ૬.

प्रथम दृष्टि इती, तथी भास्या होइ;
 इवे दृष्टि यथ आत्ममां, गथा हृथी नैड. ७.
 नर येतन संधाग आ, भाणु अनदि अनंतः
 कां न कर्ता तंइना, भांम जिन लजवंत.
 भूया द्रव्य उत्पन्न नहो, नहो नाश पणु तेमः
 अनुभवथी तं सिद्ध छे. भांम जिनवर ओम.
 होय तंइना नाश नहो, नहो तंइ नहो होयः
 अक समय तं सां समय, अह अवस्था जेय. १०.

परम पुरुष प्रभु सहगुरु. परम ज्ञान सुभ धामः
 जेणे आयेचुं भात निज. तंन सदा प्रणाम.

राजकाट. यंत्र शुद्ध ६. १९५९.

अनिम संदेशो.

परमार्थमार्ग व्यथना शुद्ध आत्मपद प्रकाश.

ૐ શ્રી જિનપરમાત્મેને નમઃ

ઇચ્છે છે જે જોગી જન, અનંત સુખસ્વરૂપઃ
 મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ, સંયોગી જિનસ્વરૂપ.
 આત્મસ્વભાવ અગમ્ય તે, અવલંબન આધારઃ
 જિનપદથી દર્શાવિયો. તેહ સ્વરૂપ પ્રકાર. ૨.
 જિનપદ નિજપદ એકતા. ભેદભાવ નહીં કાંઈઃ
 લક્ષ યવાને તેહનો, કહ્યાં શાસ્ત્ર સુખદાર્ઠ.
 જિનપ્રવચન દુર્ગમ્યતા, થાકે અતિ મતિમાનઃ
 અવલંબન શ્રી સદ્ગુરુ, સુગમ અને સુખપ્રાણ.
 ઉપાસના જિનચરણની, અતિશય ભક્તિ સહીતઃ
 મુનિજન સંગતિ રતિ અતિ, સંયમ યોગ ઘટીત.
 ગુણપ્રભોદ અતિશય રહે, રહે અંતર્મુખ યોગઃ
 પ્રાપ્તિ શ્રી સદ્ગુરુવડે, જિન દર્શન અનુયોગ.
 પ્રવચન સમુદ્ર મિદુમાં, ઉલ્લટી આવે એમઃ
 પૂર્વ ચાંદની લખિધનું, ઉદાહરણ પણ તેમ. ૭.

विषय विकार सङ्गीत जे, रक्षा मतिना योगः
 परिष्कारमनी विदमता, तेने योग अयोग. ८.
 महे विषय ने सरणता, साह आजा सुविचारः
 कहेला कोमणताहि गुणु, प्रथम भूमिका धार.
 रोक्या शब्दादिक विषय. संयम साधन राजः
 जगतघटनही आत्मथी, मध्य पात्र मडाभाज्य.
 नही तृष्णा श्रव्यातणी, मरुतु योग नही श्वात्मः
 मडापात्र ते भाग ना. परम योग जितलोळ. ११.
 आव्ये अहु समंश मां. छाया जय समार्धः
 आव्ये तम स्वभावमां, मन स्वरूप पाणु जर्ध १.
 उपजे माह विडहपदी. समस्त आ संसारः
 अंतमुं अ अवलोकतां, विक्षय थतां नही वार. २.

सुप्रधाम अनंत सुरांत व्यष्टि.

हिन राज रंज तद् ध्यानमांडिः

परशान्ति अनंत सुधामय जे.

अणुमुं पह ते वर ते जय ते. १.

૨૫૨

આનંદ. આસાં સુદ ૧, ૧૯૫૨.

મૂળમાર્ગ રહસ્ય.

ૐ

શ્રી સદ્ગુરુચરણાયનમઃ

- મૂળ મારગ સાંભળાં જિનનો રે.
કરી વૃત્તિ અખંડ સન્મુખઃ મૂળઃ
નાંચ પૂજાદિની જો કાંમના રે.
નાંચ વહાલું અંતર ભવદુઃખ. મૂળઃ ૧.
કરી જો જો વચનથી તુક્ષ્ણા રે.
જો જો શાધિને જિન સિદ્ધાંતઃ મૂળઃ
માત્ર કહેવું પરમારથદેતુથી રે.
કોઈ પામે મુમુક્ષુ વાત. મૂળઃ ૨.
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની શુદ્ધતા રે.
અંકપણું અને અવિકલ્પઃ મૂળઃ
જિનમારગ તે પરમાર્થથી રે.
અંમ કહ્યું સિદ્ધાંત બુદ્ધ. મૂળઃ ૩.

લિંગ અને ભેદા જે વૃત્તના રે,	
દ્રવ્ય દંશ કાળાદિ ભેદઃ	મૂળ૦
પણુ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે,	.
તે તા તણુ કાળે અભેદ.	મૂળ૦ ૪.
હવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દના રે,	
સંક્ષેપે શુણા પરમાર્થઃ	મૂળ૦
તને જેતાં વિચારી વિશેષથી રે,	
સમજશે ઉત્તમ આત્માર્થ.	મૂળ૦ ૫.
છે દેહાદિથી ભિન્ન આત્મા રે.	
ઉપયોગી મદા અવિનાશઃ	મૂળ૦
અમ જાણે સદ્ગુણ ઉપદેશથી રે,	
કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ.	મૂળ૦ ૬.
જે જ્ઞાન કરીને જાણિયું રે,	
તેની વર્તી છે શુદ્ધ પ્રતીતઃ	મૂળ૦
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને રે.	
જેનું ખીજું નામ સમકીત.	મૂળ૦ ૭.

जेम आवी प्रतीति छवनी रे,	
जळुयां सर्वेथी भिन्न असंगः	मूणः
तेवो स्थिर स्वभाव ते उपजे रे,	
नाम थारित्र ते अणुलिंग.	मूणः ८.
ते नणे अभिद परिणामथी रे.	
क्यारै वर्त्तो ते आत्माइपः	मूणः
तेळ भारण जिनना पाभिया रे,	
किंवा पाभ्यां ते निजस्वइप.	मूणः ९.
अंवां मूण ज्ञानादि पाभवा रे.	
अने जवा अनादि अंधः	मूणः
उपदेश सहजुक्तना पाभवा रे.	
टाणी स्वछंद ने प्रतिअंध.	मूणः १०
अम देव जिनहे भाषियुं रे.	
माक्ष भार्जतुं शुद्ध स्वइपः	मूणः
भव्य जनाना दिलने कारणे रे,	
संक्षेपे कष्टुं स्वइप.	मूणः ११.

समाप्त.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૮	૧૫	કાકિંક	લૌકિક
૧૩	૩	શુદ્ધજ્ઞાના	શુદ્ધજ્ઞાની
૧૫	૮	કલ્યા	કલ્યો
૧૮	કેકલી	મૂર્છાનું	મૂર્છાનું
૨૬	૮	જેશુદ્ધ જ્ઞાની	જે શુદ્ધજ્ઞાની
૪૨	નીચેથી. ૩.	સંબંધી	સંબંધી
૧૧૭	૫	રાકી	ગેકી
૧૬૪	૪	શૃતજા	શૃતજાન
૧૦૫	૨	કરે	કરે
૧૩૩	૧૫	અન્ન	અન્ને
૧૩૩	૧૦	ધરે છે	ધરે છે

२५६

१४३	४	नँही	नहीँ
१६०	११	राहत	राहत
१६३	११	नही	नहीँ
११७६	२	समाङ्ग	समङ्गित
१६०	१४	सा	सौ
२१०	१३	जेव	जेवा
२२०	६	वंदा	वंदा
२२३	१७	वंडे	वंडे
२२६	२	'श्रुटे	श्रुटे
२३४	११	संभव	संभव
२३८	६	हंश्वरताञ्ज	हंश्वरताञ्ज

